

Наукові записки

Серія: мовознавство

ББК 81
Н 34

“Наукові записки” Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. — Мовознавство. — 2002. — № 2 (8). — 120 с.

Друкується за рішенням вченої ради Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка від 29 09.2002 року (протокол № 2).

3.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Бучко Дмитро Григорович

– доктор філологічних наук, професор
(головний редактор)

Карабан В'ячеслав Іванович

– доктор філологічних наук, професор

Квєселєвич Дмитро Іванович

– доктор філологічних наук, професор

Левицький Віктор Васильович

– доктор філологічних наук, професор

Німчук Василь Васильович

– доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

Полюга Лев Михайлович

– доктор філологічних наук, професор

Казловський Віктор Володимирович

– доктор філологічних наук, професор

Сабадощ Іван Васильович

– доктор філологічних наук, професор

Валігура Ольга Романівна

– кандидат філологічних наук, доцент

ІСТОРІЯ МОВИ

Галина Семененко

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРИЧИНИ
В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Неоднозначність смислових зв'язків та аморфність структури складнопідрядного речення в давньоанглійській мові свідчить про те, що складнопідрядне речення з підрядними причини в цей період знаходиться в процесі свого формування. Поява складнопідрядних конструкцій в германських мовах не була спричинена особливими зрушеннями в характері мислення носіїв мови. Основним суспільним фактором, який викликав появу складнопідрядних речень, було характерне для всіх етапів мовного розвитку постійне прагнення носіїв мови до якомога чіткішого вираження думки в кожному конкретному випадку користування мовою. Разом з тим вирішальною передумовою виникнення складнопідрядних речень під впливом загального прагнення до чіткості висловлення була надмірна багатозначність (багатофункціональність) тих синтаксичних конструкцій, які використовувалися раніше для вираження дій або станів, що осмислюються в залежності від інших дій або станів. З ускладненням суспільного життя і розширенням соціальних функцій мови формальна недиференційованість старих синтаксичних конструкцій на позначення різних відтінків смислового зв'язку між несамотійними частинами думки, що містили вказівку на дію або стан, дедалі менше відповідала потребам обміну думками між членами суспільства. Формування складнопідрядного речення — це складний процес, викликаний зовнішніми та внутрішніми причинами. Шляхами формування гіпотаксису були як видозміни в складних конструкціях, близьких до сурядних, так і перерозклад конститuentів поверхневої структури простого речення.

Основним маркером гіпотаксису для давньоанглійської мови є оформлення зв'язку між головним та підрядним реченням за допомогою сполучних засобів. Найхарактернішою рисою сполучникового складу давньоанглійської мови був полісемантизм, властивий будь-якій ранній літературній мові [1]. У давньоанглійській мові відбувається процес становлення складної, диференційованої системи підрядних сполучників: поступово багатозначні сполучники — маркери підрядності — отримують уточнюючі додатки у вигляді елементів, що входять до складу сполучника, або корелятивних часток головного речення; потім створюються нові сполучники, що приймають на себе ряд функцій старих сполучників. Але основною характеристикою сполучників цієї епохи є все ж їх багатозначність. Аналізуючи проблему багатозначності підрядних сполучників на певному етапі їх розвитку, можна розділити її на дві частини. Полісемантизм сполучників можна розуміти в двох різних аспектах: з однієї сторони в тому сенсі, коли однією категорією позначаються по суті всі відносини підрядності, при цьому їх характер значення немає. Ті ж самі сполучні засоби функціонують і як відносні частки (*þe* в давньоанглійській, *er* в давньопівнічній). Виняток складають сполучники часу і місця. Очевидно, поняття часу та місця, як найбільш давні уявлення, вже диференційовані, мають самотійне існування і досить чітко виділені для того, щоб переважувати ці сполучники. У процесі розвитку сполучники цієї групи втрачають свій полісемантизм, звужують рамки свого значення і в

результаті приходять до такого вживання, яке найбільш властиве їм за їх походженням, наприклад, *þe* — до вживання в якості сполучника означального речення.

Із сполучників більш конкретного значення, наприклад, сполучників часу та місця, з плином часу утворюються сполучники абстрактного значення — причинні, наслідкові, допустові. При аналізі цього процесу, з одного боку, констатується неподільність конкретних (часових) і логічних (наприклад, причинних) відношень; існуючи довгий час недиференційованими, вони лише поступово закріплюються: одні — як сполучники зі значенням часу, інші — як сполучники зі значенням причини.

Якщо причинні значення походять від часових, то звідси часові зв'язки, одні з найдавніших та доступних мисленню, осмислюються як необхідні. Причинна послідовність, взаємозумовленість явищ розуміється як зумовленість часова. Мовні засоби для вираження цієї часової зв'язаності, часової послідовності стають і засобом вираження причинної зумовленості: як абстрактно-логічні сполучники підрядності використовують старі часові сполучники, наявні в мові. Нове абстрактне значення, що розвивається з конкретного, співіснує разом з ним. Мова розвиває нове значення, не виштовхує старе, а використовує для вираження обох категорій один термін (*mid þu*), або ж витіснення відбувається повільно (*ni*).

У підрядному реченні значення причини може конотуватися з певним рядом інших значень. Аналіз складнопідрядних речень з підрядними причини показав, що в давньоанглійський період підрядні речення причини оформлювалися за допомогою ряду сполучників, що є синтаксичними синонімами, кожен з яких виражав певний відтінок причинного значення.

Можна виділити наступні синонімічні ряди сполучників: 1) сполучники, що мають загальне причинне значення: *forþætþe, þa, þæt*; 2) сполучники, що вводять підрядні речення причини зі значенням обґрунтування: *forþæt þe, nu, siððan, þonne*; 3) сполучники, що мають причинно-умовне значення: *ni, þonne, þe*; 4) сполучники, що мають причинно-цільове значення: *þæt, to þon þæt, mid þæt þæt*; 5) сполучники, що мають причинно-часове значення: *ni, þa, mid þu, siððan*; 6) сполучники, що вводять підрядні речення з відтінком додаткового зауваження, пояснення: *swa, swa swa*. Повторюваність ряду сполучників в декількох групах пояснюється здатністю одного сполучника вводити підрядні речення з різними відтінками значення.

Підрядні сполучники виступають як складні сполуки, що складаються з прийменника та вказівного чи відносного займенника у непрямому відмінку *þe* (*for þæt þe, mid þæt þe, to þon þe* та інші), або сполучники, що походять від прислівників (*þa, swa, þonne, siððan*) чи прийменників (*þæt*). Для вираження причинно-наслідкових відношень використовувалися різні граматичні засоби, які раніше виступали як члени речення. Втрачаючи свої первинні властивості, вони почали виконувати сполучну функцію зв'язку підрядного речення причини з головним реченням.

Більшість причинних сполучників характеризується здатністю приєднувати разом з причинним інші види підрядних речень. Це приводить до того, що в ряді випадків підрядні речення причини не виділяються з ряду інших. Особливо немає чіткої межі між причинними, часовими, порівняльними та цільовими підрядними реченнями. У багатьох випадках можливе різне трактування типу зв'язку, що пояснюється близькістю причинно-наслідкових відносин з часовими, цільовими та ін.

Як одна з форм зв'язку речень, що складають одне ціле складне речення, звертає на себе увагу кореляція, яка була досить характерною для давньоанглійського періоду: сполучник, що вводить підрядне речення, корелюється яким-небудь іншим прислівниковим або займенниковим елементом, що стоїть в головному реченні.

(1) *Swa þæt þa se oder consul gehierde Diulius, swa gefor he to ðæm iglonde mid XXX scipum /Oros., 172, 8-9/ Як тільки інший консул почув Діулія, він поїхав до того острова з тридцятьма кораблями.*

Корелююча частка головного речення може ставити собою той же сполучник, який вводить і підрядне речення, або кореляція може відбуватися за допомогою якої-небудь

різнорідної частки. Сутність її в обох випадках залишається незмінною — “це засіб передачі зв'язку підрядності при недостатньо розвинутих формах вираження цих зв'язків” [3, 11]. Кореляція вказує на те, що функції підрядних сполучників були ще недостатньо чітко визначені і що ці останні потребували підкріплення, яке і надавала корелююча частка. Цей прийом побудови складнопідрядного речення, хоч і тісно об'єднує обидві його частини, по своєму характеру сильно відрізняється від приєднання підрядного речення до головного за допомогою підрядного сполучника. При кореляції відбувається об'єднання двох паралельних речень, в той час як при єдиному підрядному сполучнику речення є “одновершинним” [2, 259]. Кореляція найчастіше зустрічається в складнопідрядному реченні з підрядними часу, місця, наслідку, порівняння.

Однак не на всі типи підрядного речення кореляція розповсюджується рівномірно. Найширше вона представлена в часових та місцевих підрядних. Причинні ж підрядні, як і відносні, наслідкові, пільові та умовні, якщо не використовують підрядних сполучників, то йдуть за зразком асиндетичного співставлення. Можливо кореляція веде походження з дуже давнього періоду, такого ж давнього як і безсполучникове сполучення для інших типів. Оскільки саме для підрядних часових та місцевих були раніше за всіх оформлені більш міцні зв'язки, то там і виникла кореляція. Так як інші типи підрядних розвивалися повільніше, вони поєднувалися асиндетично. Часові та місцеві підрядні речення розвивалися далі і перейшли до використання підрядних сполучникових засобів, але вже без кореляції. У цей час загальна система підрядності вже була більш-менш сформована, причинно-наслідкові зв'язки увідомлювалися, і решта типів підрядних речень, причинні підрядні в нашому випадку, наздогнали часові, вже без проходження етапу кореляції. Для них була відразу використана існуюча система сполучників (наприклад, шляхом переосмислення існуючих сполучників з конкретним значенням).

Необхідно також зауважити, що кореляція як один з найпоширеніших прийомів уточнення характеру підрядного зв'язку між головним та підрядним реченням не завжди однаково впливає на ступінь взаємозв'язку головного та підрядного речень. В одних випадках наявність кореляції в головному реченні створює його структурну незавершеність, в інших — кореляція не впливає на структурну завершеність/незавершеність головного речення.

Крім сполучникового, можливі випадки безсполучникового з'єднання предикативних одиниць, що утворюють складне речення. Найчастіше безсполучниковий зв'язок зустрічається після дієслів типу *seequn, tellan*. Очевидно, це зв'язано з незавершеною перебудовою прямої мови в непряму. Існує думка, що “той “паратактичний” характер давньоанглійської мови в сфері структури складного речення, про який пишуть деякі лінгвісти, створюється скоріше частим повторенням в реченнях *and*, можливо і наявністю кореляції, ніж безсполучниковим приєднанням речень” [2, 250]. Вибір того чи іншого типу побудови складного речення в давньоанглійській мові часто буває питанням стилю даного пам'ятника.

Для мінімізації синтаксичної неоднозначності у визначенні головного та підрядного речення в давньоанглійській мові існували такі прийоми: використання особливого порядку слів (основним порядком слів в головному реченні був V2; в підрядному реченні переважав порядок слів з дієсловом в фінальній позиції, який поступово змінювався на ADV/COMP + SUBJ + V-FINITE, тобто V3), використання умовного способу дієслова, особливий порядок слідування зв'язаних між собою речень, вживання лексичних засобів. Ці ознаки підрядності є факультативними, тобто вони характеризують окремі типи залежних предикативних одиниць, але не є обов'язковими для такого типу в цілому. Пунктуація не може вважатися засобом ідентифікації граматичної функції окремих речень, оскільки в давньоанглійській мові вона була риторичним засобом, окрім того, більшість пунктуаційних знаків було додано до давньоанглійських текстів видавниками та редакторами.

Перелічені вище граматичні та лексичні засоби синтаксичного зв'язку, звичайно, виступають у сполученні один з одним. Наявність цих компонентів і характерна їх

комбінація створюють семантичну цілісність, що дозволяє виділяти певні типи підрядних речень.

Підрядному реченню причини в давньоанглійській мові властива різносуб'єктність, тобто здатність виражати як зовнішню, так і внутрішню причину дії.

Підрядне речення причини може відноситися як до дієслова (V) головного речення, так і до VP загалом. В останньому випадку підрядне речення пояснює один з компонентів VP, який, як правило, є ремою головного речення.

(2) *Æfter þæt þe Romeburg getimbred was V hunde wintrum ond XXXIII Hannibal, Pena cyning, besæt Saguntum Ispania bugr, for þon hir on symbel wið Romanum sibbe heoldon /Oros., 186/ 533 роки після заснування Риму Ганнібал, цар карфагенян, обложив Сагунт, місто в Іспанії, тому що вони (жителі міста) завжди підтримували мир з римлянами.*

Підрядні причинні вставні речення, через ослаблення обставинних функцій, можуть структурно відноситися до окремих членів головного речення, безпосередньо розташованих за ними.

Аналіз позиційних характеристик підрядного причини в системі складного речення дозволяє зробити висновок: незважаючи на те, що місце підрядного речення причини не є фіксованим, в давньоанглійській мові домінує фінальна позиція підрядного речення причини по відношенню до головного речення.

(3) *Ond se cyng þa ham weard gewende, forþam he geseah þ he þær þes wintres mare don ne mihte /A.S.Chr., 362/. І король тоді спрямував додому, тому що він побачив, що там цією зимою /нічого/ більше зробити не зможе.*

Окрім підрядного речення, для позначення причинних відносин вживалася також абсолютна дієприкметникова конструкція. Вираження причинних відношень частково складається на основі переосмислення часових відношень і, оскільки незалежна дієприкметникова конструкція не має ніякого особливого зовнішнього синтаксичного оформлення (зокрема, сполучника), то переважання причинного чи часового значення зумовлене в основному контекстом.

(4) *þæt Eastseaxan þone rihtan Gode geleafan, þone hi gefyrn awurpon under Sigbrihte heora cyninge mid geornfulnysse Oswies þæs cyninges and Cedde him bodiendum eft onflingon /Bede, 16, 5; Visser 1966: 1097/ Східні сакси повернулися до істинної віри богів, яких вони до цього відкидали, при королі Вігбріхті, через ретельність короля Освія і так як Кед молився.*

Дієприкметникова конструкція в цьому прикладі представляє граничний випадок відособлення, вона навіть приєднується до всього речення за допомогою сурядного сполучника "і". Ця дієприкметникова конструкція може розглядатися і як така, що виражає причинні відносини — "так як Кед молився", і як така, що виражає синтаксичні відносини, тотожні сурядним зі значенням супутньої дії, що і підкреслюється вживанням сурядного сполучника *and*. Таким чином, характер синтаксичних відносин незалежної дієприкметникової конструкції коливається між сурядним та підрядним. Але в давньоанглійській мові фіксуються приклади, в яких причинні відносини проявляються чіткіше, часовий відтінок відсутній.

(5) *Joseph, se the gingst wæs hys gebrothra and eac gleazra ofer he ealle; thæt, him tha ondrædendum thæm gebrothrum, hy genamon Joseph, and hine gesealdan cipemonnum /Oros., 34.1/. "Йосиф був молодший за своїх братів і розумніший за них; так як, брати боялись його, вони взяли Йосифа та продали його купцям"*

Абсолютна дієприкметникова конструкція є єдиним типом незалежних неособово-дієслівних конструкцій, що вживалася в давньоанглійській мові у функції обставини причини і могла вважатися синтаксичним синонімом підрядного речення причини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Якубинский Л.П. История древнерусского языка. — М.: Учпедгиз, 1975.
2. Ярцева В.Н. Исторический синтаксис английского языка. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, Ленинградское отделение, 1961.

ІСТОРІЯ МОВИ

- 3 Яриева В Н Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке — Л Ленинградский гос ун-т, 1940
- 4 Visser F Th An Historical Syntax of the English Language In three parts — Leiden E J Brill, 1963–1973 --- Vol 2 — 1306 p

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- 1 King Alfred's Orosius / Ed by H Sweet — London, 1883
- 2 The Anglo-Saxon Chronicle / Ed by B Thorpe — London, 1861 — Vol 1-2

Halyna Semenenko. The Structure and Functioning of the Adverbial Clause of Cause in the Old English. The article outlines the most important features of the cause clauses paradigm in Old English, the rise and development of the complex sentence peculiarities of the connectors used to introduce the clauses of cause, word order in the main and subordinate clause as a marker of subordination, interdependence of subordinate clause and the main clause components, positional characteristics of the subordinate clause and the absolute participial construction functioning as a syntactic synonym of a subordinate clause of cause

ФОНЕТИКА. ФОНОСЕМАНТИКА

*Оксана Алексієвця***НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИСЛОВЛЮВАНЬ
СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ**

Проведений у нашому дисертаційному дослідженні [1] аналіз стану вивчення просодичних засобів інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення, а також теоретичні обґрунтування, що базувалися на засадах комунікативного підходу до експериментального вивчення таких висловлювань і експериментально-фонетичне дослідження з притаманними йому перцептивним та акустичним аналізами, результати яких узагальнювалися у процесі лінгвістичної інтерпретації, дозволяють зробити такі узагальнення:

Проблеми інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення, що належать до розряду актуальних і досить значущих, не знайшли вичерпного вирішення у мовознавстві: по-перше, чітко не з'ясовано питання лінгвістичної природи самого процесу інтенсифікації, розуміння якого найчастіше зводиться до семантичної категорії інтенсивності; по-друге, не напрацьовано достатнього для поглиблення теоретичного уявлення мовного експериментального матеріалу.

Важливою особливістю процесу комунікації є підсилення впливової сили сказаного на співрозмовника з метою досягнення максимального комунікативного ефекту, яке відбувається завдяки інтенсифікації висловлювань.

З функціонально-комунікативної точки зору під інтенсифікацією треба розуміти мовленнєво-розумовий процес, що виступає в ролі засобу зміни ступеня експресивності висловлювання. Лінгвістична функція інтенсифікованих висловлювань полягає в ефективному цілеспрямованому донесенні логічної та емоційної інформації з метою впливу на адресата. Наслідком інтенсифікації є підсилення висловлювань, що знаходять вираження у мовному матеріалі, причому кожна мова відповідно до своїх внутрішніх законів розвитку у різних мовленнєвих ситуаціях використовує для цього процесу відомі лінгвістичні засоби: лексичні, граматичні і просодичні, які перебувають у тісному взаємозв'язку.

Експериментальне дослідження процесу інтенсифікації висловлювань підтвердило ефективність використання для опису просодичних засобів, що вивчаються, обґрунтованої нами узагальненої моделі механізму взаємодії екстралінгвістичних факторів (культурних, історичних, соціальних, фізіологічних, інтелектуально-психологічних, ситуаційних, прагматичних та ін.), комплексний вплив яких у кожному конкретному випадку визначає кінцевий рівень інтенсифікації [2].

Обґрунтоване в праці у формі класифікації теоретичне узагальнення лінгвістичних ознак інтенсифікованих висловлювань (за стилем, функцією, вираженими емоціями та прагматичною спрямованістю), покладене нами в основу методики дослідження, дозволяє виконувати вичерпний структурований опис просодичних засобів інтенсифікації досліджуваних висловлювань [3].

Обробка результатів даних перцептивного та акустичного аналізів, а також їх лінгвістична інтерпретація підтвердили теоретичну доцільність та практичну ефективність застосування обґрунтованих у праці чотирьох рівнів (низький, середній, високий,

екстрависокий) шкали оцінки інтенсивності, вживаної нами для вивчення закономірностей взаємодії інтонаційних засобів інтенсифікації експресивних висловлювань англійського мовлення [4].

Експериментальні дослідження в основі своїй підтвердили правомірність використання розробленої нами інтерпретаційної моделі загального механізму взаємодії засобів інтенсифікації різних рівнів мови у процесах актуалізації смислу експресивних висловлювань [5].

Перцептивний аналіз просодичної організації англійських висловлювань показав, що характерними засобами їх інтенсифікації є низхідний та висхідно-низхідний інтонаційний контури з рівною, низхідною та висхідною мелодійними шкалами, низхідний термінальний тон, модифікації тонального діапазону інтоногрупи та темпу, підвищена або помірна гучність. Крім того, до провідних перцептивних ознак, властивих інтенсифікованим висловлюванням, також належать: усічений характер мелодійних шкал, середній та високий тональний рівень початку термінального тону, низький тональний рівень завершення синтагми, широкий / розширений діапазон термінального тону, внутрісинтагменні паузи. До диференційних перцептивних ознак відносяться: рівень тону у передшкالی, рух тону на першому наголошеному складі й у шкалі, тональний інтервал між передтактом і тактом, тональний інтервал між шкалою та ядром.

Акустичний аналіз інтонаційних особливостей актуалізації англійських інтенсифікованих висловлювань підтвердив надійність результатів аудитивного аналізу й дозволив визначити такі їхні характерні ознаки: локалізація максимуму частоти основного тону (ЧОТ) на першому наголошеному складі та на ядерному складі, максимум ЧОТ, конфігурація передтермінальної ритмогрупи, низхідна конфігурація термінального тону, частотний діапазон синтагми, локалізація максимуму інтенсивності, середній рівень інтенсивності синтагми, середня тривалість ритмогрупи, збільшення тривалості приголосних / голосних. До просодичних ознак, які диференціюють різні прагматичні види інтенсифікованих висловлювань, відносяться: тональний рівень початку синтагми, рух ЧОТ на першому наголошеному складі, рівень ЧОТ початку термінального тону, швидкість зміни ЧОТ у термінальній ритмогрупі, тональний інтервал на стикові передшкали і першого наголошеного складу, тональний інтервал на стикові шкали та ядерного складу.

Лінгвістична інтерпретація результатів дослідження показала, що до провідних просодичних інтенсифікаторів, які підкреслюють та підсилюють смислове наповнення висловлювань і надають їм яскравішого звучання, виразності й образності, належать: низхідна ступінчаста / ковзна шкала, рівна та висхідна ступінчаста шкали, спеціальний підйом, високий / середній низхідний термінальний тон, загальний мелодійний контур, тональний діапазон синтагми і термінального тону, складні мелодійні контури з двома низхідними кінетичними тонами, зміцнення термінального тону на ключові та емоційно-оціночні слова, розподіл наголосів, діапазон гучності, варіативні реалізації темпу, внутрісинтагменні паузи та подовження приголосних і голосних звуків.

Крім того, встановлено, що просодичні ознаки інтенсифікованих висловлювань англійського неофіційного та офіційного мовлення здебільшого є спільними, відмінність полягає в частотності їх вживання, вищих якісних і кількісних характеристиках у неофіційному стилі, різному їх поєднанні в конкретних ситуаціях.

Розроблені за матеріалами та завданнями проведеного експериментально-фонетичного дослідження таблиці узагальнених результатів аудитивного та акустичного аналізу експериментального корпусу інтенсифікованих висловлювань офіційного та неофіційного стилів доцільно використовувати під час розробки методичних рекомендацій, що сприятиме підвищенню ефективності навчання коректного інтонаційного оформлення англійського діалогічного мовлення.

Передумови, обґрунтовані в теоретичній частині праці, та результати, отримані при проведенні експериментального фонетичного дослідження, можуть бути ефективно використані як для подальшої наукової розробки теоретичних питань проблеми вивчення просодичних засобів інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення, так і для поглиблення експериментального дослідження ряду її найбільш актуальних аспектів.

Література

1. Алексієвць О.М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. — Тернопіль, 1999. — 268 с.
2. Alexiyevets O. Mechanism of the Extralinguistic Factors Interaction and the Utterance Intensification // IATEFL — Ukraine Newsletter. — No. 11. — Kyiv: IATEFL — Ukraine, 1998. — P. 24-27.
3. Алексієвць О.М. Обґрунтування ознак систематизації інтенсифікованих висловлювань // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Дослідження молодих вчених. Серія "Філологія". Вип. 4: Актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу / Відп. ред. І. В. Корунець. — 1997. — С. 11-17.
4. Алексієвць О. Обґрунтування градуально-оціночної моделі визначення рівнів інтенсифікації висловлювань // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія 8: Мовознавство. — № 1. — 1998. — С. 79-82.
5. Калита А., Алексієвць О. Взаємодія засобів інтенсифікації експресивних висловлювань // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія 8: Мовознавство. — № 1. — 1998. — С. 82-87.

Oksana Alexiyevets. Scientific Theoretical Conclusions on the Investigation of Prosodic Means of Modern English Utterance Intensification. On the basis of the experimental-phonetic research the prosodic intensification means and their functioning for the reinforcement of the meaning of the modern English official / unofficial utterances of different communicative-pragmatic orientation have been defined.

Любов Козуб

СПІВВІДНОШЕННЯ ІНТОНАЦІЇ І ПРАГМАТИКИ ПРИ АНАЛІЗІ УСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТІВ

Аналіз фонетичних явищ крізь призму проблем прагматики відповідає тим вимогам, які наука ставить сьогодні до лінгвістичних досліджень [1, 52-53; 2, 65-77; 13, 126-128; 18, 380-397]. Прагматичний підхід до дослідження фонетичних явищ зробив неминучим звернення до таких дисциплін, як: психологія, соціологія, філософія тощо. Виходячи з цього, зі всією очевидністю виявляється неминучість комплексного підходу у вивченні тексту як системного явища, всі елементи якого знаходяться у тісній взаємодії. При цьому характерно, що з точки зору теорії інтонації прагматична функція інтонації може розглядатися як одна з головних функцій лінгвістичної системи. Проте необхідно пам'ятати, що в конкретних типах тексту ця функція розглядається відповідно до їх прагматичних особливостей.

Цілком очевидно, що сучасний світ насичений інформаційними системами, які містять велику кількість інформації і які подвоюють цю кількість кожні десять-п'ятнадцять років. Важливу роль у цьому процесі відіграє вивчення усних інформаційних текстів, зокрема рекламних текстів, з метою їх оптимального структурування і сприйняття, які забезпечуються не в останню чергу прагматичним потенціалом цих текстів. Вивченню інформаційних текстів приділяли увагу К. Боост, М.А.К. Хеллідей, Н.І. Серова, Ф. Данеш, Л.А. Черняхівська, Т.П. Іванова тощо [6, 117; 17, 10].

Аналіз лінгвістичної літератури показав, що прагматика, яка сьогодні активно розвивається, вивчає відношення між знаками і людьми, які створюють, передають і сприймають мовні знаки [1, 46-48; 8, 21; 10, 8; 11, 87; 12, 106; 15, 5; 18, 380]. Відповідно до цього можна стверджувати, що ряд питань, які вивчає прагматика, актуальні і для рекламної діяльності, зокрема, вплив висловлювання на адресата, розширення інформованості адресата, зміна його емоційного стану, поглядів і оцінок, вплив на його дії тощо. Так, прагматична спрямованість будь-якого рекламного тексту полягає в необхідності спонукати адресата до відповідних дій, які можуть бути виражені вчинком чи зміною думки про предмет реклами.

Слід звернути увагу й на те, що у сучасному мовознавстві виникла галузь, яка називається прагмалінгвістика. Вона досліджує зв'язки між мовою і тими, хто її використовує [1, 47; 9, 6; 10, 23; 11, 87]. При цьому міцно закріпилася традиція розглядати прагматику мовного знака в зв'язку з функцією емоційного впливу, що забезпечується емоційно-

експресивними мовними засобами, так званими “прагмемами”, які призначені для впливу на психіку і регуляції поведінки. “Прагмеми” протиставляються “інформемам”, які позбавлені емоційної оцінки, експресії і утворюють центр чи ядро інтелектуально-інформативного мовного поля [11, 87]. Згідно цієї теорії, прагматичними можна вважати лише ті функціональні стилі і тексти, які представлені емоційно-експресивними засобами, а стилі, головними рисами яких є інформаційна функція і відсутність емоційно-експресивних засобів вираження, не відносяться до прагматично релевантних стилів. Проте цілком очевидно, що теза засновників прагмалінгвістики про те, що “прагмеми” впливають на психіку, а “інформеми” не модифікують поведінку людини, лише інформують її, не відповідає дійсності. Г. Клаус зазначає, що як “інформація в цілому, так само як і повідомлення зокрема, притаманне те, що вони впливають на того, хто отримує повідомлення, і модифікують його поведінку” [8, 26]. Різниця між цими мовними засобами полягає в тому, що вони модифікують різні, хоч і взаємозв'язані, види поведінки людини — чуттєву та інтелектуальну. Вважається, що інтелектуальна поведінка проявляється у здатності до ефективної переробки інформації, у виконанні різноманітних операцій логічного мислення. Виходячи з положення психології про інтелектуальну поведінку, прагматику інформаційного тексту можна визначити як специфічне управління сприйняттям інформації, яка міститься в цьому тексті, спрямована на модифікацію поведінки реципієнта.

Отже, думки лінгвістів розійшлися щодо впливовості текстів: від визнання всіх текстів впливовими до визнання прагматичними лише спеціально складених текстів. Так, І.П. Сусов вважає, що, незалежно від того, чи текст є розповідним, питальним чи спонукальним, його кінцевою ціллю буде забезпечення впливу [15, 8]. У свою чергу, В.Г. Костомаров і Є.М. Верещагін вважають прагматичним лише той текст, який націлений на повідомлення “ділової, суттєвої інформації” [1, 54]. Безумовно, будь-який текст передбачає цілеспрямований намір автора якимсь чином вплинути на адресата, і в цьому сенсі кожний текст має прагматичну спрямованість, але з іншого боку слід брати до уваги силу, інтенсивність цієї прагматичної спрямованості, кількість і якість впливових мовних засобів, спрямування прагматичних засобів (на розум, волю, емоції тощо), ступінь їх впливу і кінцевий результат.

Як зазначає Г. Клаус, “прагматичне поняття інформації відповідає тим підкласам інформацій, які є носіями значень і викликають в одержувача повідомлень певну поведінку, почуття тощо” [8, 20]. Метою більшості повідомлень, особливо інформаційних, є вплив чи керування поведінкою одержувача інформації [15, 8]. Відповідно до цього прагматика тексту займається дослідженням регулятивної впливової сторони повідомлення. На думку німецького лінгвіста В. Дресслера, власне прагматичними є питання про цілі та інтенції відправника інформації. При цьому він звертає увагу на наступні функції: функцію повідомлення — інформування адресата за допомогою текстів; функцію спонування — заклик до оцінки чи певної поведінки; оцінювальну функцію — оцінка відправника інформації; функцію звертання [10, 14]. Більше того, передбачається, що всі ці функції підпорядковані єдиній цілі — досягнення впливу на реципієнта і можуть трактуватися як різні шляхи реалізації впливу — шлях прямого впливу (функція стимулювання) і шлях непрямого впливу (функція повідомлення, функція звертання, оцінювальна функція).

Відзначимо також, що складним питанням прагматики тексту є роль інтенції відправника і інтенції одержувача тексту. Від інтенції відправника залежить відбір речень, їх зв'язність і просодична організація. При цьому Г.Г. Матвеева звертає увагу на те, що відправник інформації повинен враховувати і інтенцію одержувача цієї інформації, яка полягає в очікуванні певного зв'язку в тексті [10, 15]. І тут велику роль відіграє початок тексту: він відкриває специфічне очікування в адресата і намічає прагматичні рамки тексту.

Результати дослідження В.Л. Наєр [12, 107] дозволяють стверджувати, що прагматичні завдання відправника усного інформаційного тексту універсальні. Це вплив на адресата, де важливе місце відводиться просодії. Для вирішення завдання впливу відправник свідомо чи несвідомо обирає при створенні тексту певну стратегію. Ця діяльність передбачає реалізацію ним певних загальних прагматичних планів впливу на адресата. Це перш за все плани прямого і опосередкованого впливу. Слід пам'ятати, що коли ми говоримо про прагматичну сторону

тексту, маємо на увазі вплив досить високого ступеня інтенсивності, наявність як інтелектуальних, так і емоційних засобів оцінки.

Беручи до уваги дослідження А.Л. Белякова [3, 97] можна зробити висновок про те, що при описі прагматики усного інформаційного тексту можна виділити три аспекти: 1) прагматичну установку відправника; 2) прагматичну "орієнтованість" тексту і 3) прагматичну установку реципієнта. Головну роль тут виконує прагматична установка відправника, який при створенні тексту ставить перед собою певне завдання. Завдяки йому інформаційний текст отримує відповідно до поставленого завдання прагматичну спрямованість і таким чином впливає на реципієнта. Передачу будь-якого інформаційного повідомлення можна зобразити на схемі: Відправник — Текст — Одержувач.

Огляд теоретичних та експериментальних досліджень різних лінгвістичних аспектів показав, що сучасна лінгвістика все частіше звертається до всебічного і поглибленого аналізу усного мовлення, його особливостей, виявлення його експресивності, дієвості, в реалізації яких значне місце займають просодичні засоби [4, 52-62; 7, 169; 13, 126]. При цьому характерно, що на сучасному етапі лінгвісти намагаються показати роль просодичних засобів у реалізації прагматичного аспекту. Так, наприклад, Л.В. Кисільова вважає можливим їх участь лише в якості підсилювачів прагматичного значення. Однак питання про роль просодичних засобів як підсилювачів, тобто засобів, які носять лише підрядний характер, є суперечливим. Деякі лінгвісти зазначають, що при реалізації усного висловлювання питання про те, що є важливішим інтонація чи лексико-синтаксична структура, є дискусійним, але стосовно усних інформаційних текстів можна стверджувати, що однією з головних структур є звукова — інтонаційна структура. На думку Ж. Фора, в деяких видах усних висловлювань і слова, і їх синтаксична організація часто є лише "темою", а комунікативний зміст виражається значною мірою просодією фрази [1, 52].

Дослідження лінгвістичної літератури дозволяє також стверджувати, що найважливіше значення в прагматичній мовленнєвій дії має поняття ілокутивного акту, яке розглядається як синонім комунікативної інтенції. Відповідно, мовленнєва дія являє собою сукупність мовленнєвих актів, домінуючим з яких є ілокутивний акт. У працях з прагматики вказується на ілокутивну функцію інтонації, так як інтонація є маркером ілокутивного акту. Прагматичну функцію інтонації розглядали у своїх працях Н.І. Живкін, К. Кербрат-Орекіоні, І.Р. Гальперін, Ф. Реканаті тощо [5; 9, 54].

Слід звернути увагу і на те, що у структурі тексту факти інтонації відображають зміну ілокутивних мікроактів, послідовність яких складає ілокутивний макроакт. Судячи з цього, інтонаційна структура тексту становить систему ілокутивних функцій інтонації. Ця система складається під впливом екстратекстових, інтертекстових та внутрішньотекстових відношень, які характеризують кожний текст як системне утворення. Як вже було зазначено, це система взаємодіючих, а не ізольованих відношень, оскільки існує такий фактор, який визначає особливості всіх трьох типів відношень. Стосовно інформаційних текстів, таким фактором є вплив. Отже, у відношенні до всіх інформаційних текстів можна говорити про впливову (прагматичну) функцію інтонації. Але для виділення прагматичної функції інтонації недостатньо простої вказівки на роль інтонації для створення ефекту впливу. Важливо показати значення інтонації в змістовій структурі тексту. Інтеграція одиниць тексту, які містять ілокутивні мікроакти, призводить до утворення змісту тексту і здійснюється за допомогою інтонації. Таким чином, у зміст поняття "прагматична функція інтонації" входить дія інтонації, спрямована на інтеграцію змісту тексту за допомогою одиниць тексту [9, 56].

Відзначимо при цьому, що на думку Дж. Остіна, засновника теорії мовленнєвих актів, висловлювання, яке призначене для здійснення того чи іншого впливу на слухача має перлокутивний аспект. Тому цілком очевидно, що кожний рекламний текст розрахований на певний перлокутивний ефект. Так, вдала просодична організація телереklamного тексту забезпечує успішне протікання ілокутивного акту і створення певного перлокутивного ефекту, обумовленого інтенцією автора [14].

Крім того, вважається, що при визначенні загального змісту висловлювання беруть участь такі фактори: система вербального і паравербального матеріалу висловлювання, тобто весь матеріал — лексичний, синтаксичний, просодичний і міміко-жестикуляційний; деякі

елементи ситуації висловлювання; лінгвістична і паралінгвістична компетенція реципієнтів, що творить систему знань, уявлень і оцінок навколишньої дійсності [9, 55].

Зазначимо також, що питання про розмір складових одиниць тексту, який залежить від загальної прагматичної спрямованості тексту, пов'язане з проблемою складових ієрархічних одиниць тексту. Складовими одиницями висловлювання є синтагми, які є частинами фрази чи висловлювання. Рухомість довжини синтагми, яка може включати різну кількість ритмічних груп, пояснюється тим, що синтагма своєю довжиною реагує на прагматичну спрямованість тексту. Для змісту всього тексту в цілому важливі як відношення між синтагмами, так і відношення між висловлюваннями. Об'єднання синтагм у висловлювання, а висловлювання в текст в усному мовленні здійснюється переважно інтонаційними засобами. Можна стверджувати, що характер членування тексту на синтагми і висловлювання підкреслює їх функціональну значимість для загального прагматичного спрямування тексту. Крім того, прагматичне спрямування тексту виражається в ступені чіткості меж синтагм і висловлювань. Вважається, що чіткість меж цих одиниць у тексті пов'язана з їх функціональним навантаженням у складі тексту [9, 59]. Проте дослідників інтонації цікавить не лише особливість членування усного тексту на його складові одиниці, але і просодичні ознаки членування, пов'язані з головними акустичними характеристиками інтонації: частотою головного тону, інтенсивністю і тривалістю.

Таким чином, виходячи з усього викладеного вище, можна зробити висновок про те, що найважливіше значення в прагматичній діяльності мають ілюктивні акти, головним у визначенні яких є наміри мовця. Виявлення і систематизація ілюктивних значень, встановлення ілюктивної структури текстів є головними завданнями прагматики. Не менш важливим завданням прагматики є розкриття механізму текстоутворення, що є з точки зору прагматики процесом розгортання ілюктивних макроактів, а також реалізація перлюктивного аспекту в усних інформаційних текстах. Щодо прагматичної функції інтонації, то вона розглядається як одна з головних функцій лінгвістичної системи. Характерно, що у різних типах текстів прагматична функція реалізується по-різному. В художніх текстах вона реалізується як ірова, в іронічних текстах — як функція створення комічного ефекту, а в інформаційних текстах — як засіб впливу. При цьому одним з головних способів вираження прагматичної функції інтонації в усних текстах є інтонаційне членування тексту на синтагми і висловлювання. Членування тексту на одиниці створює не лише необхідну для розуміння змісту дискретність, але і здійснює інтеграцію виділених одиниць, які утворюють зміст всього тексту в цілому. Інтонація в порівнянні з іншими лінгвістичними засобами відіграє важливу роль як засіб впливу. Від адекватної характеру тексту інтонації залежить розуміння тексту слухачами, їх психологічна реакція.

Література

1. Беличенко Л.Г. Прагматическая функция просодии в некоторых видах реализации информационно-публицистического текста // Просодические средства организации стилистически различных текстов в современном английском языке: Межвуз. сб. науч. тр. — М.: Изд-во МГПИ им. В.И. Ленина, 1985. — С. 43-63.
2. Беличенко Л.Г. Просодическая организация прагматических текстов информационно-публицистического характера // Просодические средства организации стилистически различных текстов в современном английском языке: Межвуз. сб. науч. тр. — М.: Изд-во МГПИ им. В.И. Ленина, 1985. — С. 63-78.
3. Беляков А.А. Прагматические характеристики интроспективных сегментов // Прагматические аспекты изучения предложения и текста: Сб. науч. тр. — К.: Изд-во КГПИИЯ, 1983. — С. 95-101.
4. Блохина Л.П. О роли просодических средств в организации устных текстов // Функциональная просодия текста: Сб. науч. тр. — М.: Изд-во МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1982. — Вып. 201. — С. 6-11.
5. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. — М.: Прогресс, 1982. — 160 с.
6. Иванова Т.П. К вопросу о прагматическом аспекте изучения газетного текста // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров: Сб. науч. тр. — М.: Изд-во МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1981. — Вып. 178. — С. 117-126.
7. Інтонаційна організація мовлення / За ред. Л.А. Близниченко — К.: Наукова думка, 1972. — 183 с.

8. Клаус Г. Сила слова. — М.: Прогресс, 1967. — 215 с.
9. Ленца Д.Л., Соловьѳва Е.В. Фонетика в аспекте прагматики. — Кишинѳв: Штиинца, 1989. — 94 с.
10. Матвеева Г.Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста. — Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1984. — 132 с.
11. Найдов Б.П. К проблеме прагматики научно-технического текста // Прагматические аспекты изучения предложения и текста: Сб. науч. тр. — К.: Изд-во КГПИИЯ, 1983. — С. 87-92.
12. Наер В.Л. Прагматический аспект английского газетного текста // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров: Сб. науч. тр. — М.: Изд-во МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1981. — Вып. 178. — С. 106-116.
13. Остапенко В.А. К проблеме исследования влияния просодической организации текста на формирование эффекта воздействия // Тезисы докладов научно-методической конференции "Просодия текста". — М.: Изд-во МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1982. — С. 126-128.
14. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1986. — Вып. 17: Теория речевых актов. — С. 22-129.
15. Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения. — Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1980. — 50 с.
16. Фомиченко Л.Г. Роль смысловых актуализаторов в реализации связности, цельности и ответственности английских монологических текстов // Прагматическая функция просодии: Межвуз. сб. науч. тр. — М.: Изд-во МГПИ им. В.И. Ленина, 1987. — С. 195-210.
17. Halliday M.A.K. Spoken and Written Language. — Oxford: Oxford University Press, 1989. — 110 p.
18. Stalnaker R.C. Pragmatics // Semantics of natural language. — Dordrecht-Holland: Reidel Publishing Company, 1972. — P. 380-397.

Lyubov Kozub. The Correlation of Intonation and Pragmatics in the Analysis of Oral Informational Texts. The article deals with the pragmatics of an oral informational text and its correlation with intonation. Special attention is paid to the theory of intonation, according to which the pragmatical function of intonation is viewed as one of the main functions of the linguistic system. The author highlights the importance of an illocutionary act by which the definite communicative intention is meant and studies the illocutionary function of intonation, which is the marker of the illocutionary act.

Володимир Кушнерик

ФОНОСЕМАНТИЧНІ УНІВЕРСАЛІЇ У ІНДО-ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СІМ'Ї МОВ

Дослідження форми та змісту у сучасному мовознавстві здійснювалося та здійснюється по-різному в діапазоні від повного злиття та нерозрізнення цих сутностей до автономного їх вивчення, як не пов'язаних між собою самостійних сторін мови. Проблема фонетичного символізму (ФС) сягає своїм корінням у сиву давнину часів Платона [5]. У сучасному мовознавстві ця проблема дискутується під кутом зору мотивованості/немотивованості мовного знаку, тобто науковому обговоренню піддається тільки певна частина об'ємної та складної проблеми взаємовідносин між формою та змістом мови в цілому, оскільки, по-перше, мовний знак являє собою не всю мову, а тільки її частини, а по-друге, мотивованість мовного знаку є тільки одним з багаточисленних способів зв'язку форми та змісту [6].

Якщо переглянути список учених, які в тій чи іншій мірі займалися вивченням проблеми ФС: Платон, Діонісій, Гердер, Гумбольдт, Вундт, Пауль, Бюлер, Хірт, Фенц, Брокк, Шухард, Баллі, Марузо, Скалічка, Есперсен, Марчанд, Блумфілд, Якобсон, Воронін, Журавльов, Левицький та інші, то стає зрозумілим, що в історії мовознавства проблема звукозображення є фундаментальною, оскільки пов'язана з питанням походження мови і її сутності, онтогенезом мовлення тощо [2].

Суть проблеми ФС полягає в тому, що звучання мови може викликати у свідомості людини різноманітні семантичні асоціації. Більшість сучасних дослідників ФС схильні розглядати названу проблему як таку, що має універсальний, інтерлінгвістичний характер.

Метою нашого дослідження став специфічний аспект проблеми ФС — дослідження універсальності чи національної специфічності семантики початкових сполучень безпрефіксальних слів-фонем у 6 мовах індо-європейської сім'ї, а саме сполучень: bl-, dr-, fl-, gl-, kl-, kr-, pl-, sl-, sn-, tw-.

Перше визначення поняття фонестема дає англійський дослідник Дж. Р. Ферс. Розглядаючи питання про словотворчий статус сполучень фонем та окремих фонем у складі ономатопу, а також про поняття моделі у сполученні ономатопів, Д. Ферс має на увазі під фонестемою повторюване сполучення фонем, подібне морфемі у тому розумінні, що з ним асоціюється певний зміст або значення, але відмінне від морфеми повною відсутністю морфологізації іншої частини словоформ [7, 15].

Майже одночасно з Д. Ферсом ідею фонестеми розробляє Л. Блумфілд, називаючи фонестему “коренетворчою морфемою” [1, 245].

Розглядаючи складну морфологічну структуру кореня в англійських “зображувальних словах” зі звуковим і незвуковим наслідуванням, Л. Блумфілд звертає увагу на систему початкових і кінцевих кореневих звукосполучень, пов’язуючи лексеми, у які входять, з певними поняттями: fl- “рухоме світло” (flash, flame) і “рух у повітрі” (fly, flap, flit); gl- “верухоме світло” (glow, glare, gloat, gleam); sl- “гладкий і мокрий” (slush, slip, slide); kr- “гучний удар, зіткнення” (crash, crack, crunch); sn- “звук дихання” (sniff, snore) і “швидке роз’єднання, рух” (snap, snatch); mp- “дещо незграбне, безформне” (bump, hump). Л. Блумфілд називає аналіз коренетворчих морфем неточним і неповним, тому що відсутній момент упорядкованості досліджуваного матеріалу [1, 268]. Помилка Л. Блумфілда полягає в нечіткому розмежуванні наслідувань звукових явищ з наслідуваннями явищ незвукових.

Вивчаючи проблему звука і значення, аналізуючи фоносемантичні явища в англійській мові, Ф. Хаусхолдер характеризує “словотворчий статус фонестем” розглядаючи їх як морфеми або сполучення фонем, що утворюють слово і є носіями загального елемента значення чи функції, хоча ці слова можуть бути етимологічно досить різноманітними [8, 83].

З. Харіс, аналізуючи методичку структурної лінгвістики, різні мовноструктурні системи і їх одиниці, звертає увагу, здається, на незалежний збіг таких фонем, як sl-, gl- в словах slide, slimy, glide, gleam тощо. Головну причину виникнення цієї проблеми “морфемного статусу sl-, gl-, яка полягає у частковій схожості значення слів, що починаються з sl-, gl-, дослідник пояснює відсутністю дистрибутивної бази для підтвердження їх сегментації. Збіг фонем gl- не є дистрибутивно окремим елементом, тому, на думку автора, він не є вдалим для визначення морфеми, що характерне для -er-, -ceive, con-, -yes. Проте у багатьох морфемах gl- відображає взаємодію між значенням та фонетичною формою, що характерна для більшості дистрибутивно окремих морфем. Аналіз лінгвістичного матеріалу переконує, що більшість морфем, які починаються з gl-, мають певне відношення до світла [9, 193].

Б. Уорф, розглядаючи “семантичну структуру кореня” та його “розкладність на менші частини і значення — наприклад, tread, track, trip → tr-”, формулює поняття “ядро кореня” і “детермінатив кореня”, називаючи при цьому значущу частину, фонестему, ядром кореня. Важливим є сформульований Б. Уорфом висновок про те, що корінь здебільшого є розкладним [10, 125-133].

Таким чином, з різних підходів до словотворчої природи фонестем визначається особливий словотворчий статус цих одиниць, які кваліфікуються як окремий вид фонем, або як специфічний вид морфем, або як “проміжні” одиниці між фонемами і морфемами з ознаками тих і інших. Отже, можна констатувати, що фонестеми займають в ієрархії мовних одиниць “проміжне”, “міжрівневе” положення.

Заслуговує на увагу і поняття “сполучення фонем”, оскільки не кожне фонемне сполучення може називатися фонестемою. З цього приводу З. Харіс зазначає, що, якщо ми хочемо знайти елементи, які б корелювали зі значенням, ми повинні шукати їх взагалі не серед окремих фонологічних елементів, а серед їх сполучень і послідовностей [9, 188].

Наше дослідження було проведено на матеріалі кореневих лексем, що містили вказані вище фонестеми. Лексеми були виписані із словників, названих мов. Дослідження у германських мовах базувалося на лексемах англійської та німецької мов, у слов’янських мовах — на лексемах російської та польської мов, у романських мовах — на лексемах румунської та французької мов.

Загальна кількість досліджуваної лексики склала: англійська мова — 739 лексичних одиниць, німецька — 492, російська — 340, польська — 434, румунська — 399, французька — 388. Всього, таким чином, було досліджено 2792 лексичні одиниці індо-європейської сім’ї мов.

Статистичних критерій χ^2 (хі-квадрат) та чотирипільні таблиці дозволили нам провести розрахунки взаємозв'язку між фонестемами у 6 мовах з семантичними асоціаціями, які вони викликають у свідомості людини [4].

Результати статистичного дослідження засвідчили, що у 66 відсотках біномів “фонестема — семантична асоціація” є значимими, тобто зв'язок отримав об'єктивне математичне підтвердження.

Прокоментуємо деякі приклади. Так, сполучення приголосних “bl” в англійській, німецькій, польській та французькій мовах символізує найчастіше асоціації, пов'язані з кольором; сполучення “dr” — в польській та французькій мовах пов'язано більше з поняттями “різати, розділяти на частини”; “fl” — в англійській та французькій мовах означає щось “м'яке, світле”, в німецькій та польській — “рух повітря, повітряних мас”. Сполучення приголосних “kl” асоціюється в англійській, німецькій, російській, французькій, румунській мовах з ідеєю “голосного звучання”; “pl” в англійській, російській, польській, французькій, румунській мовах символізує поняття “чогось плоского”. Наведені приклади свідчать про те, що однакові фонестеми, тобто фонемні чи сполучення кількох фонем, які здатні своїм звучанням викликати семантичні асоціації у свідомості людини несуть подібне семантичне навантаження.

Звичайно, що поряд з міжнаціональним, існує і невелика кількість специфічних національних варіантів фонестем. Серед таких, у першу чергу, варто відзначити сполучення “pl”, яке у польській мові асоціюється зі значенням “малювати”, а в російській мові — “пляма”. Сполучення приголосних “sl” тільки в англійській мові символізує “щось вузьке та довге”, “tw” — множинність, а в румунській мові така фонестема відсутня взагалі. Такі мовні факти пояснюються специфікою розвитку національної мовної системи, особливостями фонетичної та семантичної структури мови.

Серія проведених експериментів дозволяє стверджувати, що існують різноманітні фоносемантичні зв'язки зі звуковим комплексом (лексемою, морфемою, фонемою, фонестемою) та їх фіксованою семантикою. Звучання не байдуже до значення, а навпаки сприяє його виразності і, як правило, має універсальний інтерлінгвальний характер [3].

Література

1. Блумфілд Л. Язык. — М.: Просвещение, 1968. — 607 с.
2. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. — Л., 1990. — С. 170.
3. Кушнерик В.І. Про функціонування фонетичного значення в сучасній німецькій мові // Іноземна філологія. — 1986. — № 84. — С. 98-105; Кушнерик В.І., Левицький В.В. Символічні значення голосних і приголосних сучасної німецької мови // Мовознавство. — 1986. — № 3. — С. 21-27.
4. Посенко И.П. Начало статистики для лингвистов. — М., 1981. — С. 150-153.
5. Платон. Кратил // Соч. в 3-х томах. — М., 1968. — С. 419.
6. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке. — Минск, 1989. — С. 245.
7. Firth J.R. Papers in Linguistics 1934-1951. — London, 1957. — 246 p.
8. Householder F. On the problem of Sound and Meaning. An English Phonostheme // Word. — 1946. — Vol. II. — P. 80-88.
9. Harris Z. Methods in Structural Linguistics. — Chicago: Univ. of Chicago Press, 1951. — P. 177-199.
10. Whorf B.L. Language: Plan and Conception of Arrangement // Language, Thought and Reality: Selected Writings of B.L. Whorf / J.Carroll-London, 1956. — P. 125-133.

Volodymyr Kushneryk. Phonosemantic Universal Units in Indo-European Language Family. The article is dedicated to the investigation of phonosemantic universal units on the example of phonostems in 6 languages of Indo-European language family with the use of mathematical apparatus.

ГРАМАТИКА. СЕМАНТИКА

Наталія Деркевич

ТЕКСТОКОГЕРЕНТНІ ВЛАСТИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ ПОХІДНИХ ІЗ НЕВІДОКРЕМЛЮВАНИМИ ПРЕФІКСАМИ В СТРУКТУРНОМУ АСПЕКТІ

Словотвір є одним із засобів формальної видозміни вихідного слова, і, як стверджує Е. Кубрякова, “виникнення системи словотвору зі всіма її засобами та моделями чітко пов’язане із такими факторами, як потреба у нових позначеннях, нових лексемах та необхідність узгодити форму та зміст вторинних одиниць номінацій з їх майбутніми синтаксичними ролями, а також з їх функціями стосовно всього тексту, його раціональною організацією” [2, 179].

Зовнішнім фактором тематичної і комунікативної цілісності тексту є його структурна цілісність. Простий повтор різних префіксів у тексті формує його структурну завершеність:

1) *Bei Tische, in Gegenwart Musas, berichtete Rabbi Benjamin von seinen Reisen. Auf Fragen von Jehudas erzählte er von den Juden des Ostens. Er erzählte von dem Resch-Galuta* [6, 258].

В цьому випадку структурну зв’язність ми спостерігаємо завдяки повтору префіксів, які вносять у зміст речення однакову значимість.

Текстоорієнтовані функції дериваційних одиниць проявляються завдяки специфічним прийомам їх текстового використання у складі відповідних словотвірних структур дериватів. Одним із важливих засобів структурування семантики тексту є актуалізація формантної частини словотвірної структури деривата. Актуалізація компонента словотвірної структури здійснюється внаслідок цілеспрямованого використання в одному тексті низки різноосновних спільноформантних похідних слів, в яких виявляється один словотвірний тип, наприклад:

2) *Das Schwierigste war zwar getan, als die Eisdecke zerbrochen war, aber alle diese großen Schollen mußten noch zerkleinert und gegeneinander geschleudert werden, bis sie ganz zertrümmert, zerrieben und aufgelöst waren* [6, 215].

Повтор префікса *zer-* в ряді дієслів, що розрізняються лексичними значеннями, забезпечує тотожність їх категоріального значення “руйнації” і внаслідок цілеспрямованого використання в тексті виступає виразником цього єдиного значення.

Префіксальні деривати надають дієслову значення орієнтованості, особливо це явище спостерігаємо у низці однотипних похідних із префіксом *be-*:

3) *Es war ja wohl dicht bewaldet und vollen Bergrücken, aber an den Flüssen und Seen lagen bebauete Felder, ... Die Some war im Untergehen, aber es war noch taghell, als die Krähen die mit Heidekraut bewachsene Ebene erreichten* [7, 127].

4) *Die eichenen Fußböden sind glänzend gebohntert, die Zimmerdecken gegipst und reich bemalt* [7, 196].

5) *... und war so über und über mit Blumen und bunten Bändern und Schmucksachen behängt ... Die Leibchen und Rocksäume der Brautjungfern waren mit Rosen und Tulipanen bestickt ... und er hatte viele reizende bewaldete Inseln und Landzungen* [7, 263].

6) *Jetzt sei das Lande keine Wildnis mehr, nun könne es bebaut und bepflanzt werden* [7, 404].

7) *Er war so sorgsam eingewickelt, behelmt und bebrillt worden, daß ihm unmöglich viel geschehen konnte* [8, 25].

Префікс *ver-* вживається із загальнокатегоріальним значенням “використання, перетворення”:

8) *Doch dies allein hätte ihm nicht ernstlich geschadet, wenn bei dem Bergwerkbetrieb nicht auch so ungeheuer viel Brennmaterial verbraucht worden wäre. Um die Bergwerke herum wurde er ganz niedergehauen und der ausgerodete Boden in Ackerland verwandelt. Sie hatten ihren alten Haß gegen den Wald nicht vergessen, und nun sah es aus, als wollten sie ihr ganz und gar von der Erde vertilgen* [7, 165].

Повтор дієслів із префіксом *er-* а також доречно підібране за значенням сполучення *bedeutsam gesagt*, які відрізняються за лексичним значенням, але забезпечують тотожність їх значення “повідомити, довести до відома”:

9) *Als sie noch ganz klein war, ... hatte der Vater ihr flüsternd bedeutsam gesagt, sie gehöre zur Familie Ibn Esra's. Später dann, als sie größer war, hatte er ihr eröffnet, daß er Moslem sei, und er hatte ihr erzählt von jüdischen Lehren und Sitten. ... es war jenes törichte Mitleid Laylas gewesen genauer zu erkunden, was denn diese Juden waren* [6, 39].

Повтор словотворчих формантів корелює з їх продуктивністю: чим вища продуктивність дериваційної морфеми, тим більша ймовірність використання її в низці структурних похідних для підсилення єдності текстового ряду.

Оскільки дериват можна розглядати як форму твірного слова, яка внутрішньослівними засобами закріплює наявність і значущість тих його семантико-синтаксичних властивостей, які визначають функцію твірного слова в тексті, то закономірно, що похідне слово в мовленні може вживатися у поєднанні з його твірним. Вибір мотивуючої ознаки для нового позначення, вибір адекватної структури найменування і певного словотворчого засобу для її створення, граматичне оформлення новоствореної одиниці — всіх цих норм та вимог потрібно дотримуватися при введенні деривата в текст. Утворення похідного найменування завершується виникненням нової морфологічної одиниці, яка отримує статус слова. Найпростішим є транспозиція слова з одного класу у інший, при цьому для новоствореної лексики властиво виконувати нову синтаксичну функцію; значення похідного збігається із значенням, яке диктує його словотворча форма:

10) *... aber der Zug selbst bewegte sich nicht. ... Aber in demselben Augenblick setzte sich der Zug in Bewegung ...* [7, 350].

11) *Als die Mutter von uns fortging, ... mußte ich ihr versprechen, mein Abendgebet nie zu vergessen. Dieses Versprechen muß ich halten ...* [7, 210].

Зміна синтаксичної функції супроводжується досить очевидним семантичним зсувом, який створює певні рамки для деривата, однак у нього з'являються нові семантичні риси: твірне слово, будучи іменним присудком, перетворюється у дієслівний присудок:

12) *Das Haus hatte einen rötlichen Bewurf. / Das Haus war rötlich beworfen.* [5, 36]

Або у прикладі (13) твірне дієслово із прийменником транспонується у безприйменниковий префіксальний дериват, або твірне дієслово з відокремлюваним префіксом *ab* (14) отримує невідокремлюваний префікс:

13) *Er ging voran, und wir traten in sein Zimmer. / Er ging voran, und wir betraten sein Zimmer.* [4, 14]

14) *... er nahm mir den naßen Mantel ab. / ... er entnahm mir den naßen Mantel.* [4, 17]

Г. Брекле зазначив, що “словотворчі процеси проходять як процеси породження одиниць на досить примітивному ступені оформлення думки, до її втілення у структуру речення” [3, 30]. На його думку, неможливо пов'язати процеси словотвору із породженням реальних речень в мовному процесі. Іншої думки дотримується К. Рорер. Він вважає, що у смисловій структурі деривата може відобразитися не тільки пропорційна схема речення, але й деякі особливості її реалізації [9, 86]. Однак ми схилиємося до думки тих лінгвістів, які вказують на можливість своєрідного дублювання граматичних характеристик дієслова у дериватах, мотивованих дієсловом. Вибір номінації похідним словом дає можливість мовцю відображати або описувати ситуації із необхідним для нього ступенем повноти, точності, детальності. При використанні похідного слова, деяка частина значень може переходити у імпліцитні. Приховані компоненти цього типу підказує сама ситуація, а також знання словотворчих моделей, але найбільше — природна логіка подій.

З погляду закономірностей побудови тексту найбільш текстоорієнтованим та текстозумовленим є використання в ньому похідного слова, якому передує твірне:

15) *Er gab acht auf den setzenden Mann in der Ecke. Die Schlafenden hatten vielleicht seinen Aufbruch gar nicht beachtet* [10, 89].

16) *Aber ich wanderte frohen Herzens dahin, denn jetzt hatte ich fünfzehn Reichstaler erspart, und für meine kleinen Geschwister brachte ich ein paar altbackene Weißbrötchen, die ich mir zusammengespart hatte. ... Außer mir waren noch mehrere Mädchen da, und wir hatten jetzt einen etwas besseren Taglohn, mußten aber trotzdem tüchtig sparen. Diesmal hatte ich mir dreißig Reichstaler erspart. ... Doch in seinem Herzen wohnte keine Falschheit, und als er sich genug erspart hatte, machten wir Hochzeit* [7, 259].

Як засвідчують зібрані матеріали, більшість контекстів фіксує такий порядок використання словотвірної пари, який відображає природний процес словотвірної мотивації: твірне — похідне. Оскільки в цих випадках дериват як вторинна номінативна одиниця здійснює номінацію, спираючись на попереднє твірне слово в складі мотивуючого судження, то словотвірна пара “твірне — похідне” виступає засобом реалізації анафоричних зв’язків у тексті.

Використання в тексті дієслів з невідокремлюваними префіксами *be-, ent-, er-, ver-* у різних граматичних формах, різномалітність їх структурної побудови — віддієслівні деривати *entstehen, vernachlässigen, erzeugen, erlesen, entwickeln*, відіменні деривати *bewässern, versorgen, verästeln, erlauben*, відприкметникові *verfeinern, erneuern* — забезпечують послідовний розвиток подій у тексті:

17) *Die neuen Herren brachten mit sich eine überlegene Kultur und machten das Land zu dem schönsten, volkreichsten Europas. ... es entstanden große, herrliche Städte. Die Moslems brachten die vernachlässigte Landwirtschaft wieder hoch und gewannen dem Boden durch kluge Bewässerung ungeahnte Fruchtbarkeit ab. Ihre Weber stellten kostbare Teppiche her und erlesene Tuche Schwerter, Degen, Dolche wurden erzeugt. Die Schifffahrt der spanischen Moslems ... war schnell und sicher, so daß ... ihre Märkte mit allen Erzeugnissen des islamischen Weltreichs versorgen konnten. Erhabenes und Zierliches mischte sich Ein kunstvoll verästeltes Erziehungssystem erlaubte einem jedem, sich zu bilden. Große Dichter verfeinerten das reiche, tönende Arabisch. Ja, es führten unter der Herrschaft des Islams die Juden in Spanien ein so glücklich erfülltes Leben, wie niemals vorher seit dem Untergange ihres Reiches. Sie entwickelten, ohne ihr eigenes herrliches Schrifttum zu vergessen, Sie erneuerten die hebräische Dichtkunst* [6, 10].

Використання в тексті віддієслівних дериватів *zerstampfen, zerstören, besetzen*, результат яких уточнює відіменне дієслово *verwüsten*, утворюють логічну єдність тексту, до того ж смислові єдності в складі цього тексту співвідносяться з його темою, розкривають, уточнюють, конкретизують її в ході висловлювання:

18) *Sie zerstampften die Äcker, schnitten die Weinreben ab, trieben das Vieh fort. Zerstörten die alte glorreiche Hauptstadt, besetzten auch in Portugal weite Gebiete. Sie verwüsteten das Land* [6, 435].

Наведені приклади показують, наскільки складними є функції похідних слів у порівнянні з функціями непохідних і які завдання виконують похідні в тексті, окрім їх прямих номінативних функцій.

Комплексний характер значення словотворчих одиниць, семантико-функціональна кореляція більшості похідних слів із синтаксичними структурами зумовлюють можливість використання вторинних найменувань. Це пов’язано з тим, щоб похідне слово в семантичній структурі тексту виконувало функції економії, раціональної подачі інформації завдяки його здатності до своєрідного семантичного згущення, сприяло уникненню граматичної громіздкості, синтаксичного ускладнення.

Література

1. Колшанский Г.В. Текст как единица коммуникации / Проблемы общего в германском языкознании. — М., 1984. — 74 с.

2. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений / Семантика производного слова. — М.: Наука, 1981. — 200 с.
3. Brekle H. Zur Stellung der Wortbildung in der Grammatik / Flexion und Wortbildung. — Wiesbaden, 1975. — 216 s.
4. Böll H. Der Mann mit den Messern. — München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1975. — 125 s.
5. Böll H. An der Brücke. — Salzburg · · · Wien: Residenz Verlag, 1981. · · · 300 s.
6. Feuchtwanger L. Die Jüdin von Toledo. — Berlin: Aufbau Verlag, 1956. — 476 s.
7. Lagerlöf S. Wunderbare Reise. — München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1948. — 452 s.
8. Mann H. Der Untertan. — München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co, 1964. — 364 s.
9. Rohrer G. Some problems of word-formation. — Tübingen, 1973. — S. 286.
10. Seghers A. Der Ausflug der toten Mädchen. — Darmstadt: Druck- und Verlags-Gesellschaft mbH, 1979. — 91 s.

Natalia Derkevych. Text-Coherent Peculiarities of Derived Verbs with Unseparated Prefixes in the Structural Aspect. The meaningful unit of the language (the word) fulfils not only the nominative function, but also the communicative function in the text. Any text, first of all, is the consistency of the nominative signs, among those a derived word is singled out. Complex character of the meaning of word-building units, the semantic structures predetermine the opportunity of using repeated nominations.

Оксана Кравець

ПРОБЛЕМА СЕМАНТИКИ СПОЛУЧНИКОВОЇ КОГЕЗІЇ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

Одним із найважливіших засобів передачі смислових відношень у тексті як результату й способу здійснення акту мовленнєвої комунікації [10, 83] є сполучники, які через свою первинну функцію виявляють здатність забезпечувати сполучникову когезію — одне з центральних понять при визначенні тексту, одна з його основних ознак, при відсутності якої текст перстає бути текстом і перетворюється в набір фраз [11, 45]. Отже, виконуючи текстотворчу функцію сполучники забезпечують його максимальну гармонійність та зв'язність [10, 83].

Сполучникова когезія — це семантична категорія [16, 364], суть якої полягає в тому, що, трактуючи сполучники як когезійні засоби творення тексту, ми зосереджуємо свою увагу на їх специфічних значеннях та пов'язаній з цим особливості їх функціонування в різних текстах, функціонально-комунікативна спрямованість яких визначає семантичну єдність мовно-виражальних різнорівневих засобів, які виступають одиницями тексту як стильового різновиду мовлення [3, 29], де відображається взаємодія категорій мови та категорій мислення. Крім логіки творення тексту як такого, існує також логіка організації стильового різновиду тексту [3, 29]. Нею пояснюється, зокрема, функціонування семантичних груп сполучників, як первинних засобів сполучникової когезії, найбільш показових для того чи іншого функціонального стилю. Більш того, саме з логікою стильової диференціації мовлення пов'язані семантико-синтаксичні відношення в тексті [3, 29] та функціонування в різних стилях певних функціонально-семантичних особливостей сполучникової когезії, бо кожен із них характеризується своєю специфікою вираження таких семантичних категорій, як характеристика предметів, явищ через їх порівняння, протиставлення, кваліфікації причини, умови, мети, характеристики часу дії тощо [4, 129]. Тобто функціональні стилі різняться не тільки частотою вживання сполучників відповідних семантичних груп, які передають названі семантичні відношення, а й виявляють певні особливості щодо використання семантичних варіантів, призначених для вираження цих відношень [4, 129]. З іншого боку, зважаючи на те, що семантичні варіанти можуть віддалятися один від одного, співвідносячись з різними семантичними варіантами, треба досить умовно приймати твердження про неоднакове оформлення думки засобами різних функціональних стилів: останні виявляють не її варіанти, а відмінні думки, інакше кажучи, становлять різні семантичні інваріанти, — точка зору, яку розвиває С.Я. Єрмоленко [4]. Адже не випадково говорять про специфіку науково-логічного і художньо-образного мислення [4, 129], про діалектичну взаємодію логічного та емоційного

начал у публіцистичному стилі [4, 138], абстрактність, узагальненість як стильову ознаку наукового мовлення і конкретність або конкретну образність художнього стилю [8, 206].

Саме тому наміра необхідність зіставити та порівняти вживання сполучників різних семантичних груп на основі живого процесу їх функціонування як засобів сполучникової когезії в середовищі цілісних текстів різних функціональних стилів.

Та перш за все при дослідженні цієї проблеми варто виходити з того, що будь-який текст, як зазначає В. Кухаренко [9], формується в умовах обов'язкової взаємодії суб'єктивних та об'єктивних факторів, що визначають його вихідні та кінцеві характеристики.

Об'єктивні фактори співвідносяться та зумовлюються:

1. Загальнолітературною нормою.
2. Умовами та метою творення тексту — функціональним стилем.
3. Смысловим змістом тексту.

Суб'єктивні фактори невіддільні від проблеми вибору: вибирається тема повідомлення, умови його функціонування (художній твір, газетна стаття, наукова доповідь і т.д.), конкретні морфологічні, синтаксичні одиниці й, звичайно, засоби їх організації в зв'язний текст, при формуванні якого дія суб'єктивних факторів носить первинний, визначальний характер і зумовлюється значною мірою сферою його функціонування-функціональним стилем [9, 151]. Так, наприклад, вона зводиться до мінімуму в офіційно-ділових текстах і максимально підсилюється в художньому мовленні, бо художній текст — це досить складне утворення, в якому переважається велика кількість параметрів і компонентів [12, 143], що формують особливу структурну єдність. Ці одиниці різняться динамічністю свого характеру, а надто динамічністю художнього тексту і сприяє його актуалізації [13, 83].

Художній текст — це дещо більше, ніж проста сума його складових елементів. Він становить певним чином, організовану систему, яка характеризується наявністю елементів комунікації, специфікою набору цих елементів і особливою структурою їх відношень. Як особлива комунікативна система, художній текст в цілому визначається багатофункціональністю, яка проявляється в тому, що він не лише являє собою структуру взаємодії його складових елементів, але й задає правила і засоби їх взаємодії [13, 82].

Дослідники мови художнього тексту все більше і більше виходять за межі вузьколінгвістичного розуміння питання, зосереджуючи свою увагу на широкому спектрі явищ пов'язаних як із формуванням художньої структури твору, так і з впливом її на читача. Сполучники (поруч з іншими засобами когезії), які утворюють зв'язну словесну тканину конкретних художніх творів, їх величезна внутрішня та зовнішня варіантність, справді заслуговують на увагу з точки зору мотивування їх вживання, яке проявляється і в плані їх залежності від інших компонентів структури, і в плані створюваних ними естетичних ефектів [6, 301]. Синтактико-семантичний характер художнього тексту є не лише результатом цілого комплексу тісного сплестіння та взаємозумовлення згаданих компонентів структури зв'язного художнього тексту, але й одночасно фактором, який активно бере участь у створенні певних стилістичних ефектів.

Отже, актуалізація сполучників як засобів сполучникової когезії, які в поєднанні з іншими засобами, що творять зв'язний художній текст, виражають образну думку письменника, збуджують читацьку уяву та фантазію, допомагають зосередити увагу на певних акцентованих моментах з тією метою, щоб читач міг "відчути" предмет опису, а не лише збагнути загальний зміст [8, 88], є специфічною рисою художнього стилю.

А вже вибір тих чи іншого семантичних груп сполучників, їх кількість, розподіл та питома вага [9, 151] в структурі художнього твору залежать від особистості автора, його світогляду та світосприйняття. Ця обставина однак не дає нам права утверджувати абсолютний пріоритет суб'єктивного начала [9, 150] у творенні зв'язного тексту, оскільки свобода їх вибору дещо обмежена, по-перше, наявним набором функціонально відповідних нормативних одиниць [9, 151]; по-друге, здійснивши свій вибір, автор вступає в зону дії сил, що не залежать від нього: художник "кориться" об'єктивній логіці розвитку вибраних ним характерів, ситуацій [9, 151] та відповідно й вибору досліджуваних нами семантичних груп сполучників як засобів сполучникової когезії.

Отже, розпочнемо з того, що художній стиль активізує прийоми переклічення комунікативних типів мовлення оповідача, автора, взаємодії останніх з мовою персонажів [3, 33]. При цьому стилетворчу функцію виконує *еднальний сполучник and* [14, 104], який, з'єднуючи речення та частини складносурядних речень, передає неперервність потоку мовлення. Його приєднальний характер, вносить відтінок додатковості, а не лише виражає просту послідовність чи перелічення фактів, оскільки останнє в більшості випадків виражається безсполучниковими послідовностями речень [2, 270]. Еднальний сполучник *and* як засіб сполучникової когезії у художньому стилі вимагає, щоб з'єднані твердження певним розумним чином "співвідносились" одне з одним. Це поняття співвідносності (*relevance*), чи з'єднання (*connectedness*) визначається на рівні реальних явищ, тобто в термінах відношень між подіями, що описуються з'єднаними між собою твердженнями [2, 268].

"*Day by day he and his mother sat down together to luncheon and dinner, and his constant presence was a severe strain on Mrs Kent-Cumberland's equability*" [22, 248].

Привертає увагу й когезійне вживання початкового *And*, яке має місце тоді, коли автор намагається викликати у читача відчуття деякого очікування. Ніби сповіщаючи йому, що наступне твердження буде для нього дещо несподіваним [2, 272].

"*He felt suddenly a positive hatred for this woman. Idiot! Why couldn't she take a hint? He didn't want her. And why on earth had he ever imagined that he did?*" [20, 248].

"*Let me go, Frank. And you'd better go now, you're hindering me, and father will be coming in, and- and- the cakes are burning*" [19, 210].

Отже, початкове *And* виражає взаємозв'язок між фактами, однак прагматичний контекст при цьому інший: основна увага зосереджується на другому факті, який постає як додаткове твердження, несподіване для читача.

Сполучникова когезія художнього стилю характеризується високою частотою вживання еднального *and* (35 % від загальної кількості сполучників, у той час як вживання альтернативно-еднального *or* [16, 358] становить лише 2 %), який з усіма нюансами надає художньому тексту особливу експресивність та емоційність. Не членування готового, а приєднання, фактор можливості доповнити оказане, так чи інакше виразити своє ставлення до нього є важливим для письменника.

Більш того, приєднання в широкому сенсі виконує різноманітні стилістичні функції і служить одним із багатьох елементів, що складають своєрідність письменницької манери, оскільки еднальний сполучник, часто вживаючись у художньому творі, певним чином нейтралізує своє значення засобу логічного зв'язку між частинами складних речень, між окремими реченнями і функціонує як підсильна частка, тобто є показником емоційно-оцінного змісту встановленої думки [4, 177].

Когезійне вживання *протиставного сполучника but* [16, 358] (23 % від загальної кількості сполучників) є теж досить поширеним явищем у художньому стилі. Його семантика має певні відтінки, і її в загальних рисах можна зобразити таким чином: *p but q* істинно, якщо і тільки якщо *p* і *q* істинні; *p* робить *q* ймовірним, тобто *q* істинно в більшості *p*-світів (тобто світів, що задаються фактом *p*) [2, 273].

Зазначене нами відношення між *p* та *q* може мати різноманітний характер: це може бути як фізична ймовірність, так і психологічна (очікування, сподівання) [2, 274]:

"*Bertie was a harrister and a man of letters, a Scotchman of the intellectual type, quick, ironical, sentimental, and on his knees before the woman he adored but didn't want to marry*" [21, 246].

Існує й інший семантичний тип сполучника *but*, який ґрунтується на ймовірній умові [2, 274]:

"*Now she cast round vainly to someone who would "put Tom into something". Chartered Accountancy, Chinese Customs, estate agencies, "the City", were suggested and abandoned. "The trouble is that he has no particular abilities", she explained. "He is the sort of boy who be useful in anything — an all — round man — but, of course, he has no capital*" [22, 248].

Як бачимо, наявність у персонажа певних здібностей, нахилів, грошей є нормальною умовою можливості знайти роботу, і вживання *but* виражає той факт, що ця умова не виконується.

Нарешті, існує ще одне звичайне протиставне *but*, що виражає руйнування сподівань:

"Sightless, he could still discuss everything with Wernham, and he could also do a good deal of work about the place — menial work, it is true, but it gave him satisfaction" [21, 244].

Інші протиставні сполучники *although, though* [16, 360], *yet* [16, 358] семантика яких є ідентичною з семантикою сполучника *but*, трапляються у художньому стилі рідко (відповідно 2,5 %, 3 % та 1,3 % від загальної кількості сполучників):

"If you could have read her mind, not now but in its calm before the stress of her misfortune, you would have learned much, although she herself could not formulated it ..." [19, 200].

"...and he walked with a swagger that seemed to come out of an older period of dandies and duelists, though he himself was comparatively young" [18, 131].

"He was totally blind. Yet they had been happy" [21, 244].

Як бачимо, протиставні відношення, які виражають позицію персонажа, розкривають його бачення та сприймання навколишнього світу через протиставлення певних думок, поглядів, відчуттів, є характерним семантичним аспектом сполучникової когезії художнього стилю.

Художній текст (та й будь-який інший) як певний матеріальний об'єкт існує в реальному часі [15, 26]. Ідеальна сторона художнього тексту, як твору мистецтва, світ образів, що створюється в ньому, хід подій — усе це реалізується через його особливу темпоральну структуру, яку варто розуміти як сітку певних відношень, подій, явищ, дій, зв'язок між якими реалізується завдяки темпоральним сполучникам, які поруч з іншими мовними засобами включаються в передачу часових відношень і завдяки цьому об'єднані функціонально і семантичною спільністю [15, 26].

Оскільки в художньому стилі втілюється ідея відтворення ходу подій, дій персонажів у конкретності часових відношень, то тут культивується вживання *темпоральних сполучників after, before, till, until, while* [16, 361] як засобів сполучникової когезії (10 % від загальної кількості сполучників):

"They only saw him on three occasions after he joined the army" [22, 246].

"He drove over, after the works had shut down, and arrived, just in time for dinner, to find a house-party of thirty and a house entirely transformed" [22, 251].

"Ah, but I'd 'a' known! A man's never a man till that's come to him" [19, 209].

"Oppidan crept along the hedges until he was in a field at the back of the house, hedge still hiding him" [19, 205].

"The girl silently stared while he moved his hand as if he were weighing the bottle" [19, 208].

Як бачимо з наведених прикладів, сполучники цієї семантичної групи як засоби сполучникової когезії здатні допомогти читачеві сприймати певний плин подій, явищ, що відбуваються паралельно в кількох часових площинах, або, іншими словами, сприймати різноманітні, зв'язані між собою у часі події, дії, вчинки персонажів.

Іншим характерним аспектом сполучникової когезії художнього стилю є досить часте вживання *порівняльних сполучників as, as if, as though, like, than* [1, 272] (9,3 %), що зумовлено самим ходом оповіді, внутрішнім задумом автора виразити своє ставлення до персонажів, подій, предметів, які описуються саме через порівняння:

"And yet, when again he was gone in a black and massive misery, she could not bear him, she could not bear herself; she wished she could be snatched away off the earth altogether, anything rather than live at this cost" [21, 245].

"Catching sight of her reflection in a mirror, she glanced at herself with a slight smile of recognition, as if she were an old friend to herself" [21, 248].

"For a moment he was a tower of darkness to her, as if he rose out of the earth" [21, 251].

Когезійне вживання сполучників цієї семантичної групи дає можливість через порівняння оцінити ступінь якості, її градацію за інтенсивністю [10, 87]:

"Now and then he would swirm and swerve in his course and slip snaking back into the ditch, the girl following him all the time as surely as though she were obeying his commands" [17, 363].

Більш того, порівняно з іншими функціональними стилями у художньому мовленні вони виконують подвійну функцію: крім логічно-семантичної, ще й художню, оскільки слугують засобом створення й вираження образного, а іноді й метафоричного порівняння [7, 338]:

"Then oppidan was startled, by a flock of starlings that slid across the evening with the steady movement of a cloud; the noise of their wings was like showers of rain falling upon trees" [19, 205].

"Then came Isabel's voice, lifted and calling, like a bell was ringing" [21, 253].

"Out on the stubble, in the radiance of the high moon, the faces of the two men loading the last sheaves were as clear as though it were a midsummer day" [17, 363].

"And that richer silence of unremitting thunder seemed, as it were the powdery bloom on a daisy that had come to exquisite maturity and was hanging, round as a peach and juicy with life and happiness, waiting in the sunshine for the bite of eager teeth" [20, 326].

Отже, в середовищі художнього твору семантика порівняльних сполучників набуває якісно-характеризуючого, кваліфікативного [4, 152] відтінку. Художній стиль використовує цю семантичну глибину, щоб образно передати асоціативні зв'язки між подіями, явищами, поняттями тощо, щоб перетворити ці зв'язки на джерела мовної експресії, оскільки порівняння розгортають зміст зв'язного тексту або в тому самому семантичному напрямку, або викликаючи несподівані, віддалені семантичні зв'язки [4, 152] між порівнюваними поняттями.

Семантика з'ясування, яка супроводжує предикати мовлення, бачення, сприймання в цілому, насамперед втілюється у стилістично нейтральній конструкції складнопідрядного речення із з'ясувальним сполучником *that* [5, 96], який досить часто вживається як засіб сполучникової когезії у художньому стилі (відсоток від загальної кількості сполучників), де набуває стилістичної маркованості, яка визначається поняттями описовості та розгорненого повідомлення, становлячи ніби коментар автора або взагалі вкраплення "чужого" голосу [4, 195].

"She felt that for her husband's sake, she must discontinue her friendship with Bertie" [21, 246].

"She had begun to fear that by sending him to a school without "tradition" she might have made a socialist of a boy" [22, 250].

"She had vowed to herself that she would never leave him, but then Frank had come" [19, 202].

Більш того, з'ясувальний сполучник є вагомим засобом характеристики мови персонажа, через яку передається його настрій, внутрішній психологічний стан і загалом його характер:

"Isabell tell me, "Bertie began suddenly", that you have not suffered unbearably from the loss of sight" [21, 257].

"She added with absolute finality that he must not forget that if anything were to happen to Gervase he would be his heir" [22, 252].

"But Miss Plantney began to scream that she was blinded and burning, and I had to carry and drag her some ways back along the road until we came to the first house, Mr. Blackfriar's, where they took her in and I ran off for the doctor" [19, 200].

Отже, як показує наше спостереження, з'ясувальний сполучник *that*, який супроводжує як нейтральні, так і емоційно забарвлені предикати мовлення, бачення, пояснення, є вдячним засобом для передачі різних відтінків, різних модальних регістрів [4, 194] мовлення персонажа.

Художній текст організується в динамічне ціле завдяки неперервному процесу поєднання (інтеграції) великого об'єму інформації [12, 144] (хто є головним героєм твору, які ще персонажі трапляються у ньому, як вони себе поведуть, якими є їх вчинки, чим вони зумовлені та мотивовані і т.д.).

Дії автора при цьому носять досить активний характер: пов'язуючи між собою певні події, явища тощо, він передає експресивні відношення, зокрема, наслідкової залежності між ними. Ось чому сполучникова когезія художнього стилю тяжіє до вживання *сполучників наслідку so* [1, 272] (4,5 %) та *so that* [1, 272] (2,2 %):

"He had often urged her to marry him, but she would no, so a little while ago he told her he was going to marry Elizabeth Plantney" [19, 200].

"And her voice moved him so that he cried out: "My love, my love, life's before us ..." [19, 210].

"I'd 'a' been his father, I tell you. Now, I am nothing. I didn't know of his coming. I never see, and I didn't know of his coming. I never see, and I didn't know of his going, so, I'm nothing still" [19, 208].

"He was very sensitive to his own mental slowness, his feeling being quick and acute. So that he was just the opposite to Bertie, whose mind was much quicker than his emotions, which were not so very fine" [21, 246].

Розгортання художнього тексту автором є складним процесом роздумів, осмислення, оцінки того, що відбувається, тобто фактично активної роботи виявлення наслідкової залежності подій, яка доповнюється відтінками висновку та умовиводу від загального до часткового і навпаки, що значною мірою сприяє зв'язності тексту [12, 146].

І нарешті, варто зазначити, що для сполучникової когезії художнього стилю не є притаманним часте вживання *причинних сполучників as, because, since* [1, 272] (4,8%). Цей факт пояснюється самою природою художнього тексту, де причинність є функцією вищого порядку [16, 366] і проявляється головним чином через вчинки та дії персонажів.

Те саме стосується й *умовних сполучників if, unless* [1, 272], уживання яких становить лише 3,6% від загальної кількості сполучників, оскільки художній текст є гіпотетичним дискурсом [16, 366], де гіпотетичність не є чимось, що реалізовується для представлення певних аргументів та здійснення порівняння з реальними подіями [16, 366].

Ось чому причинність та умовна залежність у більшості випадків не мають експліцитної форми вираження (в напому випадку через когезійне вживання сполучників згаданих семантичних груп), а переважно реалізуються безсполучниковою формою зв'язку, яка активізує ці залежності завдяки картинному зображенню фактів, міркувань персонажів про побачене, сприйняте й відповідно їх вчинків.

Отже, механізм творення зв'язного художнього тексту й відповідно механізм його сприйняття є досить складним. Він охоплює найрізноманітніші лінгвістичні (й, звичайно, екстралінгвістичні) процеси і явища, до того ж у складній їх взаємодії та взаємозумовленості, оскільки текст є єдиним цілим вищого порядку.

Таблиця 1

Семантичні особливості сполучникової когезії у художньому стилі

Функціональний стиль	Всього сполучників	Семантичні групи сполучників, що вживаються когезійно (%)								
		еднальний 35%	альтернативно-еднальний 2%	протиставні 29,8%	темпоральні 10%	порівняльні 9,3%	з'ясувальні 7%	наслідку 6,7%	причинні 4,8%	умовні 3,6%
Художній	1540									

Таблиця підсумовує наше дослідження семантики сполучникової когезії у художньому стилі та дозволяє зробити деякі висновки.

По-перше, у процесі творення художнього тексту спостерігається орієнтація на підбір "оригінальних" [12, 143] сполучників, які формують такі типи семантичних швів на межі речень і частин складних речень, що забезпечують його внутрішню спаяність і відповідно зв'язність.

У художньому тексті, який містить великий об'єм інформації, саме його функціонально-семантична щільність, яку забезпечують сполучники різних груп як первинні засоби сполучникової когезії, підпорядкована єдиній настанові — відтворенню безперервного потоку мовлення, що відбиває перебіг подій у часі, певні ідеї, думки, емоції персонажів, їх внутрішній психологічний стан, сприймання навколишнього світу та усвідомлення себе в ньому, ставлення автора до них.

По-друге, саме в контексті художнього стилю розвиваються і функціонують особливі, пов'язані з вираженням специфіки цього стилю такі семантико-функціональні значення сполучників, які або взагалі не притаманні іншим стилям і невідомі в них, або можуть траплятися там поодинокі, і, як правило, в дещо видозміненій формі. Більш того, їх когезійне

вживання є результатом ретельного відбору — воно повинно бути не лише доречним, а незамінним у художньому контексті, оскільки сукупність основних параметрів сполучників (семантичних, стилістичних) забезпечує адекватне вираження ідейно-естетичної інформації.

Література

1. Бархударов Л.С. Грамматика английского языка. — Изд. 4. — М.: Высшая школа, 1973.
2. Вап Дейк Т.А. Вопросы прагматики текста // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1978. — Вып. 8.
3. Ермоленко С.Я. Семантико-синтаксическая доминанта функционального стиля // Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация: Межвуз. сб. научных трудов. — Пермь, 1986.
4. Ермоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. — К.: Наукова думка, 1982.
5. Иванова И.И. Теоретическая грамматика современного английского языка. — М.: Высшая школа, 1981.
6. Кожвинникова К.В. Формирование содержания и синтаксис художественного текста // Синтаксис и стилистика. — М.: Наука, 1976.
7. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. — Пермь, 1972.
8. Кожина М.Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. — Пермь, 1966.
9. Кухаренко В. Стилистическая организация текста художественной прозы. Лингвистика текста. — Ч. 1. — М., 1974.
10. Лазарева О.А. Функциональные исследования союзов и частиц на материале простого предложения в современном немецком языке // Семантика и синтаксис текста. — Куйбышев, 1988.
11. Мицор И.Я. Повторная номинация темпоральных идентификаторов как средство организации текста // Семантика и синтаксис текста. — Куйбышев, 1988.
12. Стриженко А.А., Кручинина Л.И. Об особенностях организации текстов, относящихся к разным функциональным стилям. — Иркутск, 1985.
13. Стриженко А.А. Художественный текст как особая форма коммуникации. Лингвистика текста. — М., 1974. — Ч. 1.
14. Теоретическая грамматика английского языка // Учебное пособие. — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1983.
15. Тураева З.Я. Темпоральная структура научных и художественных текстов // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. — М.: Наука, 1985.
16. Frawley W., Smith R.N. Conjunctive cohesion in four English genres. — Amsterdam: Mouton Publishers, 1983.
17. Bates H.E. Harvest Moon // English Short Stories of the 20th Century. — Moscow: Raduga Publishers, 1988.
18. Chesterton G.K. The Three Horsemen of Apocalypse // English Short Stories of the 20th Century. — Moscow: Raduga Publishers, 1988.
19. Coppard A.E. The Watercress Girl // English Short Stories of the 20th Century. — Moscow: Raduga Publishers, 1988.
20. Huxley A. Huberb and Minnie // English Short Stories of the 20th Century. — Moscow: Raduga Publishers, 1988.
21. Lawrence D.H. The Blind Man // English Short Stories of the 20th Century. — Moscow: Raduga Publishers, 1988.
22. Waugh E. Winner Takes All // Prose. Memories. Essays. — Moscow: Raduga Publishers, 1980.

Oksana Kravets. To the Problem of Semantics of Conjunctive Cohesion in the Fictional Style. The article deals with the problem of conjunctive cohesion — one of the central categories of a coherent text. The author considers conjunctive cohesion to be a semantic notion. Its essence lies in the specific semantic meanings of conjunctions as cohesive means and the peculiarities of their functions in the fictional text.

МОДАЛЬНИЙ АСПЕКТ НІМЕЦЬКОГО РЕЧЕННЯ “ІРРЕАЛЬНОГО БАЖАННЯ”

Категорія модальності є одним з атрибутивних аспектів вивчення широкого кола проблем, що постають перед сучасним мовознавством. Більшість дослідників модальності вказують на складність її тлумачення, зумовлену різноплановістю, багатозначністю, широтою і суперечливістю поняття [1; 6].

Модальність, в якій проявляється і на якій ґрунтується предикативність [1, 268], синтезує в собі три головних аспекти комунікації: комунікативну ситуацію (об’єктивну дійсність), висловлення і його продуцента. Взаємодія між ними зумовлює появу модальності як синтактико-семантичної категорії, що відображає, по-перше, відношення змісту речення до об’єктивної дійсності, по-друге, — дає оцінку мовцем цього змісту [3, 50]. На основі праць Ш. Байлі, В.В. Виноградова, І.Р. Вихованця, які визначили традицію вивчення модальності відповідно в європейському, російському та українському мовознавстві, можна вважати, що до модальних значень належить велике коло значень, загальний знаменник яких — суб’єктивність [9, 47]. У такій дефініції модальність розглядається як продукт “точки зору мовця”, отже, є завжди суб’єктивною.

Проблема відповідності змісту висловлення об’єктивним закономірностям, істинному стану речей становить предмет дослідження формальної логіки. Для лінгвіста важливо розрізняти в межах об’єктивної модальності дві пари полярних значень: реальність — нереальність; необхідність — можливість [6, 19]. У деяких мовознавчих роботах спостерігається поділ на модальність дійсності — недійсності. Модальність недійсності поділяється на: 1) потенційно-ірреальну; 2) спонукальну; 3) гіпотетичну (передбачення) [2, 13-23]. У цій класифікації синтезуються модальності нереальності та можливості.

Ірреальна модальність включає значення нереальності, сумніву, ірреального припущення, ірреального порівняння. Зокрема, зазначається, що ірреальність передає “відношення змісту речення до об’єктивної дійсності та засвідчує, що висловлена в реченні дія з погляду мовця в означений відрізок часу не здійснилася або нездійсненна [3, 42]. К.О. Крашенинкова наполягає на розмежуванні потенційної й ірреальної модальностей, вважаючи, що вони мають різну локалізацію на шкалі модальних значень між ствердженням і запереченням. Потенційна модальність локалізується ближче до ствердження, ірреальна — до заперечення. До основних модальних значень ірреальності автор зараховує ірреальні припущення, умову, порівняння, ірреальне значення перерваної дії та ірреальну непряму мову [5, 86-87]. Проте автор не включає до цього переліку значення бажання. На нашу думку, потенційно-ірреальну модальність треба розглядати цілісно, виділяючи в ній відтінки значень реального та ірреального бажання, а також потенційної можливості. При цьому треба звернути увагу на те, що конкретне висловлення передає зазвичай не окреме модальне значення, а поряд з основним модальним значенням виявляє низку пов’язаних з ним другорядних значень та відтінків.

Більшість авторів розглядає модальність у тісному взаємозв’язку з категорією способу. Категорія способу останнім часом отримує розширене тлумачення, що зумовило додаткове виокремлення в українській мові спонукального і бажального способів, способів можливості та необхідності [7; 9]. Дослідники модального значення ірреальності в німецькій мові визнають провідну роль у його вираженні дієслівних форм кон’юнктива і кондиціоналіса [2; 5; 3; 6]. Вивчення кон’юнктива як модусу ірреальності пов’язане з низкою труднощів. Зв’язок кон’юнктива з потенційно-ірреальною модальністю, як сферою неспостережуваного, неіснуючого, ідеального, значною мірою принує суб’єктивну оцінку, з’ясувати яку важко. З кон’юнктивом завжди пов’язана експліцитна чи імпліцитна умова, що є обов’язковим компонентом його пресуппозиції [6, 73]. Через пов’язаність з умовою кон’юнктив передбачає вибір, що визначає його як прагматично марковану форму і зумовлює активність використання в діалозі.

Як бачимо, дослідження модальності ірреальності становить складну проблему лінгвістики. Наше завдання ускладнюється тим, що ірреальне бажання фокусує всі ті складні моменти, про які йшлося вище, зокрема, поєднує у собі, з одного боку, і спонукальні, і потенційно-

ірреальні, і гіпотетичні модальні значення, а з іншого — ознаки об'єктивної і суб'єктивної модальностей.

У контексті аналізу модальних значень "ірреальності" та "бажання" треба зазначити відсутність їх спеціального комплексного дослідження у структурі німецького речення "ірреального бажання". Модальність "бажання" включена до складу модального поля волевиявлення (мікрополе оптативної модальності) і виражає непряме волевиявлення мовця, що бажає здійснення певного зв'язку між об'єктом і ознакою. Мікрополе оптативної модальності має складну структуру, до якої належить і речення "ірреального бажання". Висвітленню окремих аспектів згаданих проблем присвячені підрозділи низки монографій, дисертаційних досліджень, праць вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [2; 3; 4; 5; 8; 10; 12]. Більшість авторів розрізняють мікрополе реального (здійсненого) та мікрополе нереального (нездійсненого) бажання, в цілому ототожнюючи нереальне з нездійсненим. Проте модальність ірреальності, як вже зазначалося, передбачає, що нереальне чи нездійсненне є окремим, проте не головним його значенням. Ядровим значенням ірреального є, на нашу думку, потенційне, відсутнє в реальності.

Виокремлення в структурі корпусу синтаксичних форм передачі оптативної модальності специфічної групи засобів вираження ірреального бажання зумовлене своєрідністю його модального плану. Бажання, як мотив, що включає образ майбутньої ситуації та позитивне ставлення до неї, певною мірою завжди ірреальне. При цьому "ірреальне" — це відсутнє на поточний момент, існуюче в уяві та мисленні. Постає питання: чим відрізняються речення, що передають ірреальне бажання, від тих, що виражають бажання загалом?

Головною відмінністю в семантичному плані, на нашу думку, є оцінний аспект модальності речення "ірреального бажання". Наприклад, конструкція: "*Ich will wissen...*" — виражає бажання мовця, його відповідний психічний стан, тоді як конструкція: "*Wenn ich wüßte...*" — репрезентує не лише бажання, а й оцінку ймовірності його реалізації. Передається певний сумнів у здійсненості бажаного стану речей, її низька ймовірність. Отже, у реченні "ірреального бажання" поєднуються як оптативна, так і оцінна модальності.

Без сумніву, у німецькій мові існують інші конструкції, де модальність оцінки виражена безпосередньо, наприклад: *Es ist wenig (kaum) wahrscheinlich...; Wir halten es für unmöglich...; Das ist kaum denkbar / wenig glaubwürdig...; Es besteht ein Zweifel darüber...* тощо. Серед конструкцій німецької мови, що виражають оцінку, речення "ірреального бажання" посідає окреме місце й виявляє ряд особливостей. Його специфічними ознаками, на нашу думку, є:

- **імпліцитна альтернативність**, що відображає порівняння мовцем ситуації та її перспектив:

"*Wenn Sie den Pfarrer gehört hätten...*" (M.-L. Fischer, *Frauenstation*, S. 29) (*dann hätten Sie genauere Vorstellung davon gehabt* — *альтернативний варіант*);

"*Wenn ich bloß wüßte, was ich habe...*" (E.M. Remarque, *Im Westen nichts Neues*, S. 196) (*dann könnte ich ruhiger sein*);

- **афективність** — більшою чи меншою мірою виражений вияв емоційно-оцінного ставлення за схемою: "краще було б інакше / по-іншому":

"*Mein Gott, wenn das wahr wäre...*" (H.-G. Kosalik, *Leila, die Schöne vom Nil*, S. 271);

"*Wenn Ihr Tod nur nicht so sinnlos gewesen wäre... Wenn sie vorher krank gewesen wäre, wenn es irgendwelche Anzeichen gegeben hätte...*" (M.-L. Fischer, *Da wir uns lieben*, S. 290).

У свідомості мовця альтернативність та афективність фокусуються. Негативні емоції пов'язуються з актуальною ситуацією, а позитивні — з можливою. Це і становить когнітивний механізм виникнення у мовця настанови: "можлива ситуація — бажана".

Речення з оцінкою здійсненості утворюють шкалу від максимальної ймовірності (полнос +) до мінімальної (полнос -). Шкалу оцінки здійсненості й синтаксичних форм, що з нею корелюють, ілюструє схема (рис. 1.):

Рис. 1. Локалізація німецького речення "ірреального бажання" на шкалі оцінки ймовірності можливих подій

Окреме місце серед інших синтаксичних конструкцій на цій шкалі посідає речення "ірреального бажання". Ядро змісту оцінки у ньому складає малоймовірність здійснення події. В окремих випадках — це оцінка вищої чи нижчої, порівняно з ядровим змістом, ймовірності.

Особливістю оцінки ймовірності в реченні "ірреального бажання" є її спрямування на уявні — можливі — ідеальні ситуації, які становлять альтернативу реальності. Альтернатива в реченні "ірреального бажання" має подвійну часову структуру: по-перше, вона співвідноситься з майбутнім розгортанням подій у різних його варіантах: може статися так / або інакше; по-друге, відбувається порівняння актуальної ситуації з можливою, уявний стан речей складас альтернативу реальному. Побудова альтернатив у процесі розмірковувань на зразок наведених не завжди відбувається в зовнішньому плані (видимо), характерним є внутрішнє мовлення, оскільки його головною функцією є підготовка до спідкування. При цьому варто зауважити, що зовнішнє і внутрішнє мовлення тісно взаємопов'язані.

Оцінка ймовірності в реченні "ірреального бажання" має також подвійне функціональне спрямування: по-перше, слугує умовою організації діяльності, виявом творчої здатності мовлення до моделювання майбутніх подій; по-друге, виконує прагматичну функцію в своєму емоційно-оцінному варіанті.

У реченні "ірреального бажання" вербалізується оцінка низької ймовірності здійснення події, до якої долучається виразний емоційний компонент, спричинений блокуванням потреби (бажання) та сподіванням на участь слухача. Оцінка ймовірності впливає на співрозмовника, який сприяє мовцю в організації діяльності (в разі позитивного розвитку подій) у напрямку до здійснення бажання, чи допомагає подолати негативний вплив заблокованої потреби на його особистість. Наприклад висловлення: "Wenn Sie wüßten, wie es in meinem Herzen aussieht!" (A. Seghers, Das siebte Kreuz, S. 176) — сигналізує важливість для мовця потреби в увазі і прихильності слухача. Адресант виражає надію на зміну ставлення адресата, залишаючи право рішення за ним. Відтак речення "ірреального бажання" акцентує увагу слухача на внутрішньому стані мовця.

У змісті речення "ірреального бажання" представлений опис відсутньої на поточний момент (ірреальної) події, образ якої, однак, актуально впливає на поведінку комунікантів, надаючи їй певного спрямування. У згаданому реченні сформульовано деяку можливість, що має певну міру ймовірності реалізації. Відтак ірреальний факт, як явище внутрішнього порядку, також має певну можливість здійснення — переходу з ідеального (внутрішнього, суб'єктивного) в матеріальне (зовнішнє, об'єктивне). У реченні "ірреального бажання" подається суб'єктивна оцінка ймовірності як низької, проте не нульової. Окрім цього, суб'єктивна оцінка нездійсненності в майбутньому не означає, що події не станеться об'єктивно. Тому тлумачення всього корпусу речень "ірреального бажання" лише як висловлювання нездійсненого (нездійсненого) недоцільне. Про нездійсненне бажання можна говорити з упевненістю, якщо реалізація не мала місця в конкретний момент часу. Нездійсненність у майбутньому можна прогнозувати лише з певною ймовірністю. Отже, у

випадку речення "ірреального бажання" ми маємо не об'єктивізацію нездійсненого бажання, а суб'єктивну оцінку його малої ймовірності.

Таким чином, модальність ірреального охоплює значення потенційно-ірреального, спонукального та гіпотетичного. Ірреальне бажання як модальне значення, функціонує в межах потенційно-ірреального мікрополя, хоча синтезує в собі всі три згаданих значення. У координатах поділу на об'єктивну і суб'єктивну модальності речення "ірреального бажання" займає проміжне місце. В аспекті об'єктивної модальності це речення виражає факт відсутності бажаної дії, суб'єктивна модальність представлена оцінкою ймовірності реалізації бажаної події. З-поміж конструкцій німецької мови, що виражають оцінку, речення "ірреального бажання" відрізняють імпліцитна альтернативність та ефективність. Формальним показником модальних значень у згаданих реченнях слугує кон'юнктив II.

Вивчення змісту поняття "ірреального бажання" спонукує до перегляду традиційного тлумачення речення "ірреального бажання" як засобу вербалізації нездійсненого бажання. Речення "ірреального бажання" варто розглядати як синтаксичну конструкцію, яка належить до поля мовних засобів оцінки ймовірності здійснення події. Специфічне місце речення "ірреального бажання" у цьому полі визначене характером його модального плану як засобу передачі оцінки низької ймовірності здійснення бажаної події. Таке тлумачення речення "ірреального бажання" визначає принцип подальшого дослідження його прагматичних функцій через призму організації творчої діяльності особистості шляхом побудови задуму, планування та забезпечення сприятливих умов його здійснення.

Література

1. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // Исследования по русской грамматике. — М.: Наука, 1975. — С. 53-87.
2. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. — М.: Просвещение, 1969. — 184 с.
3. Козловский В.В. Предложения с конъюнктивом (структура, семантика, прагматика): Монография. — Черновцы: Рута, 1997. — 281 с.
4. Кокова А.В. Лексико-грамматическое поле средств оценочной модальности в немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1985. — 16 с.
5. Крашениникова Е.А. Ирреальная модальность в немецком языке // Вопр. языкознания. — 1960. — № 3. — С. 86-90.
6. Милосердова Е.В. Семантика и прагматика модальности (на материале простого предложения современного немецкого языка). — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1991. — 196 с.
7. Русанівський В.М., Безпояско О.К., Городенська К.Г. Граматика української мови. Морфологія. — К., 1993. — 336 с.
8. Шендельс Е.И. Многозначность и синонимия в грамматике. (На материале глагольных форм современного немецкого языка). — М.: Высшая школа, 1970. — 204 с.
9. Шинкарук В.Д. Співвідношення диктуму і модусу у структурі речення. — Мовознавство. — 1998. — № 6. — С. 46-52.
10. Buscha J., Freudenberg-Findeisen R., Forstreuter E., Koch H., Kuntzsch L. Grammatik in Feldern. — Ismaning: Verl. für Deutsch, 1998. — 336 s.
11. Jachov H. Zum Modalitätsbegriff und zur Modalitätsbehandlung in neueren slavischen und deutschen linguistischen Nachschlagwerken und Standardgrammatik // Modalität und Modus. Allgemeine Fragen und Realisierung im Slavischen. — Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 1994. — S. 52-90.
12. Oppenrieder W. Selbständige Verb-Letz-Sätze: ihr Platz im Satzmodussystem und ihre intonatorische Kennzeichnung // Zur Intonation von Modus und Fokus im Deutschen / hrsg. von H. Altmann. — Tübingen: Niemeyer. — 1989. — S. 163-244.
13. Fischer M.L. Da wir uns lieben. — München: Wilhelm Heyne Verlag, 1980. — 381 s.
14. Fischer M.L. Frauennation. — Buchgemeinschafts-Ausgabe. — München, Gütersloh, Stuttgart, Wien. — Buch-Nr. 6327'0950. — 314 S.
15. Konsalik H.G. Leila, die Schöne vom Nil. — Bergisch Gladbach: Gustav Lübbe Verlag, 1989. — 300 S.
16. Remarque E.M. Im Westen nichts Neues. — Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1978. — 267 s.
17. Seghers A. Das siebte Kreuz. — Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag. — 15. Auflage. — 1965. — 413 s.

Tatyana Panchyshyna. The Modal Aspect of the German Sentence of "Unreal Wish". The article is dedicated to the modal characteristics of the German language, in particular to the modal features of the sentence of "unreal wish". It was ascertained on the basis of examples, that the sentence of "unreal wish" belongs to the field of the optative modality and denotes low probability of the realization of the desirable event.

Тетяна Петрик

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛЯ ЕРГАТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ергативні дієслова сучасної англійської мови становлять окремий клас [5; 6; 7], а, отже, мають певні характеристики, властиві класу як феномену: усім елементам пригаманна інваріантна ознака, спільна для всіх і кожного елемента класу. Ця інваріантна ознака передбачає специфічні характеристики, за якими виділяються як елементи так і сам клас. Для досліджуваних дієслів такою інваріантною ознакою виступає здатність до утворення ергативної моделі речення. Саме на основі цієї ознаки дієслова формують функціонально-семантичне поле ергативності у сучасній англійській мові: спільна функція — побудова перехідних та неперехідних моделей речень; спільний елемент у семантичній структурі дієслів — наявність у системі значень однієї і тієї ж вокабули каузативно-некаузативних / декаузативних відношень. Як і елементам будь-якого лінгвістичного поля, елементам поля ергативності властиво вступати у парадигматичні зв'язки. До того ж ергативним дієсловам характерно бути членами не лише однієї, а кількох різноманових парадигм. У цій роботі зроблено спробу встановити набір усіх парадигм, властивих ергативним дієсловам, та визначити місце дієслів у кожному конкретному ряді.

Передусім слід розглянути лексичну парадигму ергативних дієслів, яка на сьогоденному етапі розвитку англійської мови налічує 568 ергативних дієслівних одиниць та 53 ергативні фразові дієслівні одиниці: 228 етимологічно первинних дієслів, 158 суфіксальних дієслів, 104 конверсиви, 40 префіксальних дієслів, 27 дієслів звуконаслідування, 8 дієслів зворотнього словотвору, 3 складних дієслова та 53 фразових дієслова. Такий парадигматичний ряд виявляє як тотожність ознак так і диференційність (опозицію). Спільною ознакою цих дієслів є їх двофокусність, тобто здатність відобразити подію з двох точок зору: з точки зору ініціатора (каузатора) дії та з точки зору об'єкта, який зазнає дії чи впливу. Ця риса відрізняє означену групу дієслів від перехідних, які можуть мати і неперехідне (абсолютно) вживання: *He was reading a book / He was reading*.

Однак двофокусність властива не лише ергативним дієсловам, оскільки дієслова, які можуть вживатися у середньому стані (Middle Voice), також належать до розряду двофокусних. Диференційною ознакою між ергативними та "медіопасивними" дієсловами виступає наявність модифікатора.

Ергативи в англійській мові будують два види речень ергативної типології: ергативні (перехідне вживання дієслова) та абсолютні (неперехідне вживання дієслова). Абсолютна модель речення ергативної типології виглядає так: $S(o) + V$, де $S(o)$ — синтаксичний підмет та логічний об'єкт дії, V — дія. Дієслово, вжите у медіопасиві, конструює аналогічну схему, але ще з одним партиципантом — модифікатором дії: $S(o) + V + Mod$. У функції модифікатора виступають адвербіалії, засоби негатиї та підсилення. Він є обов'язковим членом медіопасивної синтагми, оскільки саме модифікатор зазначає характер / можливість дії, і без нього медіопасивна структура залишається неповною. При ергативному вживанні дієслова наявність вказаного модифікатора також можлива, однак необов'язкова: *These cups break easily* — [Middle Voice]; *The cup broke (easily)* — [Ergative].

Другою спільною ознакою елементів лексичної парадигми поля ергативності виступає наявність у семантичній структурі дієслів пар значень, які є членами опозицій каузатив — некаузатив та каузатив — декаузатив. Каузативне значення дієслова реалізується в ергативній моделі речення, некаузативне / декаузативне — в абсолютній. Таким чином, лексична парадигма ергативних дієслів базується на двох інваріантних ознаках, які встановлюють

відношення еквівалентності членів парадигми. Опозиційні відношення всередині цієї парадигми зумовлюються власне лексичним значенням дієслів.

Крім ергативних дієслів, у функціонально-семантичне поле ергативності сучасної англійської мови входять також аналітичні конструкції, які разом із дієсловами виступають різнорівневими засобами вираження одного і того ж поняття, а, отже, будують семантико-функціональну парадигму. Лінгвістичні елементи такої парадигми мають спільні семантичні ознаки, які у дієсловах представлені в одній вокабулі, а в аналітичних конструкціях — лексикалізовані (тобто значення ергативності виражено двома групами зв'язкових дієслів, поляризованими за ознакою “ергатив” (каузатив) — “абсолютив” (некаузатив / декаузатив). Членам парадигми властиве також взаємозаміщення у функціональних позиціях відповідних конструкційних схем, тобто вони становлять набір можливих варіантів заповнення позиційної ланки у синтаксичній структурі. Аналіз показав, що аналітичні конструкції обидвох типів успішно конкурують із спільнокореновими дієсловами [9, 35].

До першої групи зв'язкових дієслів належить дієслово *make* [8, 102]. У сполученні з прикметниками та дієприкметниками минулого часу це дієслово будує аналітичні каузативні конструкції. По лінії номінативно-концептуальної значимості ергативні дієслова у перехідній реалізації виявляють значну подібність з відповідними аналітичними конструкціями такого типу (відповідними ми називаємо аналітичні конструкції, які включають слово, пов'язане з дієсловом спільністю кореня: *to soften — to make soft, to blacken — to make black* тощо). Окремі дослідники розглядають подібні словотвірні та синтаксичні побудови як різні поверхневі реалізації спільної глибинної структури, коли похідні слова містять “приховані граматичні відношення” [2, 238]. Подібні пари ілюструють важливу особливість мови — здатність до перефразування, детальнішого чи експліцитнішого вираження змісту, який передається [2, 239]. Вони, однак, не є абсолютними синонімами, оскільки аналізовані дієслова мають принаймні два значення (ті, які необхідні для реалізації ергативності), які можна розрізнити лише у контексті — у реченні; словосполучення у більшості випадків є однозначним: “*I used to use Number Sixteen, but it made my hair too dark, and it looked kinda dyed-lookin*” [10, 35]. *There, he put on a short, dark wig and darkened his eyebrows with mascara of the same colour* [11, 273]. Аналітична конструкція може бути багатозначною, якщо її іменний член має кілька значень і цим зумовлює неоднозначність словосполучення: *Every family buried a couple of kids, too, and that made them hard inside* [12, 31] — (hard = solid, tough). *The war made searching for them hard* [12, 314] — (hard = difficult).

Аналіз матеріалу суцільної вибірки, зробленої на основі 7 000 сторінок англійської та американської художньої літератури, виявив функціонування у мові аналітичних корелятивів із дієсловом-зв'язкою *to make* у 18 дієслів: *to brighten — to make brighter, to cheapen — to make cheaper, to clear — to make clear, to darken — to make dark, to lighten — to make easier/light, to fill — to make full, to gladden — to make glad, to harden — to make hard(er), to enlarge — to make larger, to liven — to make lively, to quicken — to make quick, to roughen — to make rough, to sadden — to make sad, to sicken — to make sick, to sharpen — to make sharp, to solidify — to make solid, to weaken — to make weak, to worsen — to make worse*. Фактичний матеріал засвідчує 42 вживання цих аналітичних конструкцій. У поодиноких випадках функцію дієслова-зв'язки *to make* виконують дієслова: *to blow, to break, to ease, to fling, to jerk, to let, to mash, to poke, to pry, to pull, to set, to shake, to stick, to slit, to stomp, to tear, to throw, to whap*.

Кількість зв'язкових дієслів, які утворюють аналітичні конструкції, здатні до позиційного заміщення ергативних дієслів у їх неперехідній реалізації, є значно більшою (маємо на увазі дієслова-зв'язки, які охоплюють значний об'єм лексичних одиниць у функції предикатива та характеризуються значною частотністю появи у художніх текстах). У цю множину входять *to become, to get, to grow, to go, to turn*. Для дієслів *to get, to go, to turn* зв'язкове значення становлення не є основним [1, 19].

Найчастотнішою є модель *to get + Adj/Part II* (84 випадки вживання). Аналіз вибірки показав, що ця конструкція функціонує як аналітичний корелятив до 38 дієслів: *to blacken — to get black, to bob — to get bobbed, to brighten — to get brighter, to colour — to get coloured, to crack — to get cracked, to darken — to get dark, to deepen — to get deep(er), to condense — to get dense, to decrease — to get littler, to dirty — to get dirty, to dress — to get dressed, to fat — to get*

fat, to harden — to get hard(er), to heat — to get heated, to heighten — to get high(er), to hurt — to get hurt, to enlarge — to get larger/big(ger), to lighten — to get light(er), to lengthen — to get long(er), to loosen — to get loose, to louden — to get louder, to metamorphose ~to get better, to quieten — to get quiet, to redden — to get red, to ripen — to get ripe, to settle — to get settled, to sharpen — to get sharp, to shake — to get shaky, to shorten — to get shorter, to sicken — to get sick, to smarten — to get smart, to smoothen — to get smoother, to thicken — to get thicker, to tighten — to get tight, to whiten — to get whiter, to widen — to get wide, to worsen — to get worse/bad.

Конструкції зі зв'язковим дієсловом *to grow* використовуються удвічі рідше (44 випадки вживання) та функціонують як кореляти до 23 ергативних дієслів: *to brighten — to grow bright(er)*, *to cool — to grow cold*, *to darken — to grow dark*, *to dry — to grow dry*, *to erect — to grow erect*, *to harden — to grow hard(er)*, *to heat — to grow hot*, *to intensify — to grow intense*, *to enlarge — to grow larger/bigger*, *to lengthen — to grow longer*, *to louden — to grow loud(er)*, *to pale — to grow pale*, *to quiet/quieten — to grow quiet*, *to redden — to grow red(er)*, *to sadden — to grow sad*, *to shorten — to grow short*, *to soften — to grow soft*, *to steepen — to grow steeper*, *to strengthen — to grow strong(er)*, *to tense — to grow tense*, *to weaken — to grow weak(er)*, *to whiten — to grow white*, *to worsen — to grow worse*.

Дієслово-зв'язка *to become* утворює аналітичні кореляти до 25 ергативних дієслів: *to blacken — to become black*, *to clarify — to become clear*, *to congeal — to become congealed*, *to convert — to become converted*, *to darken — to become dark*, *to condense — to become dense*, *to dull — to become dull*, *to engage — to become engaged*, *to fill — to become filled*, *to fix — to become fixed*, *to heighten — to become higher*, *to enlarge — to become larger*, *to louden — to become louder*, *to narrow — to become narrow*, *to purify — to become pure*, *to roughen — to become rough*, *to sharpen — to become sharp*, *to sicken — to become sicker*, *to soften — to become soft*, *to steepen — to become steeper*, *to strengthen — to become stronger*, *to quicken — to become swifter*, *to tauten — to become taut*, *to tense — to become tense*, *to weaken — to become weak(ened)*. Загальна кількість випадків вживання конструкції *become + Adj/Part II* у функції заміщення ергативних дієслів становить 35 прикладів.

Дієслово-зв'язка *to go* утворює аналітичні кореляти лише до 8 дієслів: *to blacken — to go black*, *to cool — to go cold*, *to darken — to go dark*, *to harden — to go hard*, *to pale — to go pale*, *to redden — to go red*, *to soften — to go soft*, *to whiten — to go white*. Серед матеріалів вибірки ці конструкції зустрілися у 19 випадках.

Дієслово-зв'язка *to turn* також утворює відповідні аналітичні конструкції до 8 дієслів: *to clear — to turn clear*, *to darken — to turn darker*, *to loosen — to turn loose*, *to louden — to turn loud*, *to redden — to turn red*, *to sharpen — to turn sharp*, *to whiten — to turn white*, *to worsen — to turn bad*. Загальна кількість вживань цих аналітичних корелятів у вибірці становить 15 випадків.

Дієслово-зв'язка *to come* утворює аналітичні кореляти до ергативних дієслів *to loosen — to come loose* та *to live — to come alive* і у матеріалах вибірки зустрічається у 8 випадках.

У функції дієслово-зв'язки аналітичних конструкцій, які корелюють з неперехідними значеннями ергативних дієслів, вживаються у поодиноких випадках дієслова *to break*, *to click*, *to drop*, *to fall*, *to flap*, *to jerk*, *to pop*, *to sag*, *to slam*, *to slid*, *to swing*, *to take*, *to twist*.

Дієслова *to darken*, *to enlarge*, *to flatten*, *to harden*, *to loosen*, *to open*, *to redden*, *to sharpen*, *to sicken*, *to whiten*, *to worsen* будують парадигми з найбільшою кількістю альтернативних поверхневих структур у вигляді аналітичних конструкцій:

to loosen — to come / to flap / to get / to let / to pop / to set / to shake / to tear / to break / to turn / to twist / to whap loose;

to open — to drop / to ease / to fling / to pull / to slam / to slit / to swing / to throw open;

to darken — to make / to get / to grow / to become / to go / to turn / to blow dark;

to flatten — to fall / to sag / to slig / to stomp flat;

to enlarge — to become / to grow / to get / to make large;

to harden — to grow / to get / to go / to make hard;

to redden — to get / to go / to grow / to turn red;

to sharpen — to become / to get / to turn / to make sharp;

to sicken — to become / to get / to make / to take sick;

to whiten — to get / to go / to grow / to turn white;

to worsen — to grow / to get / to turn / to make worse.

Решта дієслів входять до складу дво-, три- та чотиричлених парадигм. Загалом у ході дослідження виявлено наявність аналітичних корелятивних конструкцій у 67 дієслів, тобто лише близько 10% із загальної кількості ергативних лексем вступає у семантико-функціональні парадигматичні зв'язки.

Наступним різновидом парадигм поля ергативності виступають номінативні або денотативні лексичні парадигми, які будуються на опосередкованій подібності слів, тобто радше на подібності їх номінативних функцій, ніж значення [3, 27]. Об'єднуючим моментом виступає позамовне явище чи явища, тобто денотати слів. Члени такої парадигми означають одне явище чи одне коло явищ реальної дійсності. Отже, кількість парадигм цього типу в межах поля ергативності дорівнює числу тематичних (семантичних) груп. У ході дослідження було виявлено, що ергативні дієслова поділяються за такими тематичними групами:

1. Перетворення; перехід у інший стан (26 дієслів): to boil, to change, to granulate, to acidify, to crystallize, тощо.

2. Зміна зовнішнього вигляду (70 дієслів): to defoliate, to glacialize, to bruise, to crinkle, to even, to ripple, to coarsen, to steepen, тощо.

3. Зміна властивостей (8 дієслів): to democratize, to industrialize, to stabilize, тощо.

4. Зміна внутрішніх характеристик (122 дієслова): to soften, to cheapen, to acculturate, to marinate, to contemporize, to harmonize, тощо.

5. Зміна кольору (23 дієслова): to redden, to black, to whiten, to fox, to crimson, тощо.

6. Зміна фізичного та морального стану людини (26 дієслів): to awaken, to fatten, to smarten, to fret, to heal, to revive, тощо.

7. Відношення між об'єктами, особами (13 дієслів): to correlate, to dissociate, to polarize, to dichotomize, тощо.

8. Рух, переміщення (82 дієслова): to bowl, to detour, to hurry, to inch, тощо.

9. Циклічні, повторювальні дії (6 дієслів): to circulate, to rotate, to vibrate, тощо.

10. Об'єднання у ціле, приєднання до (34 дієслова): to accumulate, to aggregate, to assemble, to group, to pair, тощо.

11. Збільшення/зменшення об'єму, кількості, якісних характеристик (28 дієслів): to accelerate, to broaden, to deepen, to diminish, to expand, тощо.

12. Початок, продовження, припинення дії/діяльності (24 дієслова): to begin, to close, to ignite, to intermit, to cease, тощо.

13. Руйнування, ламання (21 дієслово): to break, to burst, to chip, to split, to tear, тощо.

14. Виконання дії, яка супроводжується звуком (38 дієслів): to explode, to jangle, to slam, to detonate, to toll, тощо.

15. Виконання певних функцій чи дій (часто зазначених основою або протилежних їй) (22 дієслова): to fructify, to interstratify, to qualify, to disrobe, to derail, тощо.

16. Здійснення дії за допомогою знаряддя чи предмета, названого основою (10 дієслів): to clog, to cloud, to flake, to freckle, to glue, тощо.

17. Розмноження, розвиток (9 дієслів): to incubate, to germinate, to evolve, to hatch, тощо.

18. Розташування у певному місці; зміна початкового положення об'єкта (24 дієслова): to berth, to bidge, to deadlock, to dock, to groun, to home, to land, тощо.

19. Падання, позбавлення того, що зазначає основа (8 дієслів): to blister, to bond, to douche, to root, тощо.

20. Поводити себе як зазначає основа (4 дієслова): to freak, to belly, to shuttle, to telescope.

21. Спричинення, створення того, що зазначено основою (5 дієслів): to blast, to flood, to fruit, to stream, to thrill.

22. Переміщення транспортом: to entrain, to bus.

23. Дієслова-“експерієнсиви” (5 дієслів): to dilapidate, to hallucinate, to atrophy, to fracture, to rupture.

24. Розміщення, охоплення тим, що зазначено основою: to encamp.

25. Харчування (5 дієслів): to digest, to feed, to graze, to nurse, to pasture.

Крім зазначених видів парадигм, ергативним дієсловом властиво вступати у лексико-семантичні парадигматичні відношення, конструюючи семантичні парадигми. Такі зв'язки утворюють синонімічні та антонімічні ряди [4, 23].

Синонімічні ряди: 1) to awake, to wake, to awaken, to waken, to rouse; 2) to begin, to start up; 3) to blanch, to bleach, to whiten; 4) to assemble, to convene; 5) to crease, to crinkle, to crumple; 6) to bend, to curve, to crook; 7) to chill, to cool; 8) to diminish, to lessen; 9) to expand, to extend, to enlarge, to spread out; 10) to finish, to end, to cease, to stop; 11) to firm, to fix, to fasten; 12) to elongate, to lengthen.

Антонімічні пари: to increase — to decrease; to colour — to discolour; to entrain — to detrain; to rearm — to disarm; to form — to deform; to freeze — to melt/thaw; to open — to close; to finish — to start; to lock — to unlock; to sharpen — to blunt; to widen — to narrow; to speed — to slow.

Усі описані парадигми базувалися на взаємозв'язках різних лексем поля ергативності. Існують однак парадигматичні зв'язки іншого типу — між формами одного і того ж слова тобто формальні [4, 25]. Особові та неособові форми ергативних дієслів виступають елементами таких граматичних парадигм. Аналіз за словниками NED, CCELD, Webster's Dictionary показав, що всім ергативним дієсловом властиві три неособові форми: дієприкметник теперішнього часу, дієприкметник минулого часу та герундій. Виняток становлять 10 дієслів, які належать до групи "продукування звуку" (to clatter, to crack, to flap, to flick, to flush, to jar, to jerk, to scrunch, to splatter, to swish) та дієслова to corkscrew, to countermarch, to canter. Їх граматична парадигма є неповною, оскільки відсутня форма дієприкметника минулого часу.

Література

1. Богданова Л. Структура и семантика глагольно-именных словосочетаний типа "to become a teacher", "to grow old": Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1970. — 32 с.
2. Бычко Л.П. О семантической эквивалентности глаголов и глагольных словосочетаний в современном английском языке // Сб. науч. тр. Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. М. Тореза. — М., 1977. — Вып. 115. — С. 236-248.
3. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. — М.: Просвещение, 1969. — 184 с.
4. Мореховская Э.Я. Основы теоретической грамматики английского языка. — К., 1984. — 286 с.
5. Петрик Т.В. Семантико-синтаксичний зміст ергативних дієслів // Мандрівець. — Тернопіль: СМН "Мандрівець", 2000. — № 1-2. — С. 48-53.
6. Петрик Т.В. Роль категорії каузативності у формуванні ергативного значення дієслова // Гуманітарний вісник. Іноземна філологія: Збірник наукових праць. — Черкаси: ЧПІ, 2001. — С. 193-196.
7. Петрик Т.В. Роль категорії перехідності/неперехідності у формуванні ергативного значення дієслова у сучасній англійській мові // Філологічні студії. — Луцьк, 2001. — № 2. — С. 104-110.
8. Тикоцкая К.Е. О сочетаемости казативных глаголов в современном английском языке // Романо-германское языкознание. — Минск, 1978. — Вып. 8. — С. 97-102.
9. Чернышева И.И. Лингвистическая сущность аналитических конструкций и проблема их глагольных синонимов // Проблемы аналитизма в лексике. — Минск, 1967. — Вып. 1. — С. 20-35.
10. Flagg F. Fried Green Tomatoes at the Whistle Stop Cafe. — New York: Mc Graw-Hill Company, 1987. — 403 p.
11. Folsom A. The Day After Tomorrow. — London: Warner Books, 1997. — 692 p.
12. Karr M. The Liar's Club. — London: Penguin Books, 1995. — 320 p.

Tetyana Petryk. Paradigmatic Relations of the Elements of the Field of Ergativity in Modern English. Ergative verbs of Modern English are singled out as a class on the basis of two features: they build up an ergative model of the sentence and their semantic structure contains two meanings belonging to causative — noncausative/decausative opposition. The elements of the field of ergativity constitute 5 types of paradigms: lexical (all the ergative verbs), semantic-functional (ergative verbs and their analytical correlates), nominative (thematic groups), semantic (groups of synonyms and antonyms) and formal (forms of the verb).

СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС ЗАЛЕЖНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ

Питання синтаксичного статусу залежних дієприкметникових конструкцій і на сьогоднішній день залишається дискусійним, хоч ці конструкції завжди перебувають у центрі уваги лінгвістів. Проблемою є не лише синтаксична функція залежних дієприкметникових конструкцій у реченні, але й питання про роль цих утворень у розвитку гіпотаксису. Однак, не викликає сумніву те, що ці питання повинні вирішуватись для кожного мовного ареалу по-різному. У статті ми розглянемо залежні дієприкметникові конструкції в англійській мові.

У пострадянській англістиці традиційно розрізняються дієприкметникові звороти, тобто дієприкметник із залежними словами у адвербіальній та комплементарній функціях, та специфічні для германських мов так звані “предикативні конструкції” із дієприкметником, яким часто відводять проміжну роль між словосполученням та реченням [8, 254-261]. Саме вони і викликали найбільше суперечок стосовно структурного та функційного статусу. Адже семантичний потенціал цих конструкцій є великий, хоч у дієприкметника відсутні граматичні категорії часу, модальності та способу. Дієприкметникові конструкції містять у собі іменну (NP) та дієслівну (VP) фрази, а отже структурно наближаються до підрядного речення як залежного компонента фінітної предикації. Наріжним каменем сучасних синтаксичних теорій є проблема визначення грані між реченням та словосполученням. У центрі цієї проблеми стоять конструкції з нефінітними дієсловами, й основне питання стосовно їх статусу — чи можна вважати ці структури підрядними реченнями, і якщо ні, то яким буде речення, що їх містить: простим, складним чи ускладненим?

Наявність у дієприкметників дієслівних ознак надає їм певної предикативності, хоч можливість їх вживання у ролі присудка в простому реченні чи в головній частині складного виключається чи зводиться до мінімуму. Оскільки різниця між реченням та словосполученням полягає у наявності у речення комунікативної спрямованості і здатності виражати відносно завершену (структурно та інтонаційно) думку, дослідники ставили під сумнів властивість конструкцій із нефінітними дієсловами утворювати повноцінні підрядні речення. Окремі лінгвісти взагалі не вбачали будь-якого предикативного зв'язку між основними компонентами, вважаючи ці конструкції звичайними словосполученнями. Однак переважно не заперечувалось, що між основними компонентами конструкції існують зв'язки, що імплікують предикативність.

Поняття предикативності є досить невизначеним, оскільки актуальним залишається питання про співвідношення речення та предикативності, про те, чи предикативність властива не лише реченню, але й словосполученню. Виникнувши із прагнення осмислити природу речення, “предикативність” стала визначатись як невід’ємна ознака речення, що співвідносить інформацію до дійсності [25, 392; 4, 138]. Однак це визначення суперечить іншим точкам зору, зокрема таким, що виявляють предикативність у зв'язку між елементами конструктивного ядра речення [1, 37] або ж між елементами судження — суб’єктом чи предикатом, темою чи ремою, даним чи новим. У напій статті ми не ставили за мету висвітлити усі підходи до предикативності. Лише зазначимо, що, як слушно зауважував М.І. Стеблін-Каменський [22, 135], предикативність може бути властива не лише реченню, але й окремим його елементам (наприклад, складному додатку). Етимологічно ж слово “предикативність” означає “присудкове відношення”, або ж “те, що робить присудок присудком”. Відтак, М.І. Стеблін-Каменський не знаходить прямого зв'язку між реченням і предикативністю, тобто, на його думку, не кожному реченню властива предикативність, і ми можемо спостерігати предикативність там, де немає речення. Але між предикативністю та судженням, без сумніву, існує пряма співвідносність. Таким чином, ми підходимо до визнання предикативного зв'язку між компонентами залежних дієприкметникових конструкцій, оскільки, безперечно, ці конструкції є двочленними та відображають двочленну будову думки. Іменний компонент конструкції є суб’єктом (тобто предметом або носієм уявлення про предмет), а дієслівний компонент вказує на ознаку предмета, його стан і відношення до інших предметів [25, 392], а отже, є предикатом. У своїй сукупності суб’єкт та предикат становлять пропозиційну базу речення.

Досягнення генеративної граматики, яка є не лише синтагматичною, але й парадигматичною, дозволили дослідити глибинну структуру речення і виявити пропозиційну функцію між елементами залежних нефінітних утворень. Скориставшись постулатом математичної логіки, що, якщо бінарна пропозиційна функція впорядкованої пари речей задовільняється, це доказує відношення цих речей одна до одної [19, 9], ми можемо пояснити існування предикативного зв'язку між елементами складного додатку у реченні *I see him going*, якщо переведемо її у речення шляхом повної зворотної трансформації *him going he is going*. У *him going*, що є трансформом речення, при втраті модально-часових характеристик зберігається предикативний зв'язок, навіть якщо він якісно інший, має інший зміст, свій план вираження, свої мовні форми [19, 9].

Слюсарева Н.А. [20, 131] вважає, що протиріччя стосовно статусу нефінітних конструкцій “може бути вирішене лише визнанням тема-рематичного принципу організації синтаксичних структур. Оскільки нефінітні звороти містять дієслово, що саме по собі є ремоутворюючим елементом, ми можемо констатувати наявність тема-рематичного відношення, яке “в старих граматиках називалось предикативністю, а у О. Єсперсена — некеусом”. Хоч у цих конструкціях не виявляються категорії часу та способу, в них міститься вказівка на дію (чи стан) і її виконавця, нехай і без використання закріплених за їх вираженням граматичних форм.

Терміни для вираження предикативності нефінітних структур найрізноманітніші:

- “вторинна предикативність” [19];
- “імпліцитна предикативність” [7];
- “додаткова предикативність” [17];
- “напівпредикативність” (термін, що зустрічається у багатьох авторів);
- “часткова предикативність” [13].

Сазонова Н.М. [19, 6] виявляє у реченні основний та додатковий план предикативності. “Визначаючи структуру речення, предикативність реалізується як вільна взаємозалежність і як односторонньо залежна взаємозалежність, тобто у вигляді первинного та вторинного предикативного зв'язку”.

Отже, якщо визнається існування предикативного зв'язку між компонентами залежних конструкцій з неособовими формами дієслова, постає питання, чи можемо ми вважати ці конструкції підрядними реченнями. Вітчизняні мовознавці переважно не погоджуються із можливістю вказаних граматичних утворень функціонувати як залежні підрядні речення. Черемисіна М.І. та Колосова Т.А. [24, 80] не визнають “проміжного” чи “перехідного” статусу конструкцій вторинної предикативності, зберігаючи за ними їхнє законне місце в системі мови. Вони погоджуються, що при надходженні другого предикативного компоненту речення стає поліпредикативним, але не обов'язково складним. Хоч, на їхню думку, “у нефінітних форм цілком може зберігатись здатність бути присудком залежної частини складного речення, якщо, звичайно, ми погодимося визнавати такі речення складними” [24, 81].

Цікавою з точки зору термінологізації синтаксичних структур є теорія складного речення Іофік Л.Л. Оскільки суттєвими ознаками речення (як простого, так і складного) є цілісність, безперервність синтаксичних зв'язків, завершеність з боку реалізації обов'язкових структурних зв'язків і тісно пов'язана з цим ознака автономності (відсутність показників включення в іншу синтаксичну одиницю), Іофік Л.Л. вважає неправомірним термін “складне речення” [9, 62]. Відкидаючи традиційну класифікацію речень на прості та складні, Іофік Л.Л. пропонує термін багатьох зарубіжних та вітчизняних авторів “предикативна одиниця” для основної одиниці виміру членування. Предикативна одиниця наділена предикативністю та модальністю, але вона не завжди співвідноситься із реченням як основною одиницею спілкування, якій властива самостійність комунікативної функції [9, 4]. Відповідно до цього, Іофік Л.Л. протиставляє монопредикативні речення реченням поліпредикативним, причому розглядає їх як одиниці одного рівня мови. Ми не погоджуємося із цим твердженням, оскільки поліпредикативна структура будується над монопредикативною, на її основі, кожна із цих структур має свою систему, а отже ми можемо протиставляти просте речення складному як структуру монопредикативну структурі поліпредикативній [3, 166]. Сазонова Н.М., услід за Іофік Л.Л., використовуючи принцип взаємодії первинних та вторинних предикативних зв'язків, цитує глумачити монопредикативні речення як такі, що містять одну предикативну одиницю, а

поліпредикативні — не лише як складні речення, але й прості, що мають у своєму складі, окрім первинної, ще й вторинну предикативність [19, 30].

Сазонова Н.М. доводить еквівалентність глибинної структури предикативних словосполучень вторинної предикації і їх базових (ядерних) речень через структурний паралелізм обох членів цих конструкцій. А відтак, беручи за основу цю еквівалентність, Сазонова Н.М. стверджує можливість згортання конструкції з предикативним зв'язком. На її думку, “у сучасній англійській мові усі складні дієслівні конструкції є згорнуті ядерні (базисні) речення” [19, 13].

Ідея скорочення (згортання) підрядних речень є досить давньою, а набула свого поширення завдяки “принципу економії” мовних засобів, запропонованому представником структуралізму А. Мартіне. Хоч економія стосувалася фонетичних явищ, за допомогою цього принципу, без сумніву, можна пояснити ряд історичних змін у мові. Ще О. Єсперсен вказував на те, що, використовуючи нексус, ми можемо уникнути громіздких виразів. Серед видатних вітчизняних мовознавців до ідеї скорочення підрядного речення схилялись Н.І. Грець А.Х. Востоков, І.І. Давидов, Ф.І. Буслаєв, Л.В. Щерба та ін. Зарубіжні лінгвісти Л. Блумфільд, Дж. Кьорм, Ш. Баллі також вбачали в нефінітних утвореннях результат скорочення складного речення.

Принцип економії мовних засобів тісно переплітається із тенденцією мовного розвитку, виявленою Т.М. Ніколаєвою [15, 16]: “мова прагне передати якомога більшу кількість інформації за одиницю часу”. На думку Т.М. Ніколаєвої, така тенденція реалізується у мовах двома способами: а) компресією, б) суперсегментацією. Саме до явища компресії дуже часто відносять конструкції, що розглядаються у нашій роботі. Компресія — це закономірні перебудови вторинного порядку, які застосовуються тим, хто говорить, до дво- чи більше базисних трансформів і сприяє утворенню менш розгорнутих складних конструкцій, передаючи той же об'єм інформації, що і повні, розгорнуті синтаксичні конструкції [6, 7].

Однак деякі дослідники категорично заперечували можливість “скорочення” підрядного речення. Так О.О. Потебня [16, 122] вважав цей термін незручним і таким, що суперечить історії. Цю думку підтримували К.С. Аксаков та В.В. Виноградов [10, 10]. Н.А. Слюсарєва [20, 132-133] доводить “повноправний статус інфінітивних сполучень як особливої властивості синтаксису англійської мови. Ця характерна риса не є простим наслідком мовної економії чи стягненням розгорнутого речення у коротку інфінітивну конструкцію. Вона відображає більш глибокі основи функційних відносин в англійській мові, тобто суміщення в одному висловлюванні різних принципів організації синтаксичних утворень”. Ми вважаємо слушною думку В.Г. Адмоні [2, 15], що “економія” могла бути лише одним із чисельних факторів у розвитку граматичної структури мови і з різною інтенсивністю проявлятися у різних мовах, а це виступати як причина найважливіших явищ у еволюції мовних систем.

Згідно з теорією еквівалентності Б.А. Успенського [23, 87], на її основі може відбуватись згортання та розгортання конструкції. Вище ми припустили, що речення, які містять залежні дієприкметникові конструкції, є результатом згортання складного речення із залежним підрядним. Оскільки структурний статус такого речення залишається невизначеним, ми могли б так само допустити, що в той же час просте речення зазнає розгортання. Таким чином, відбувається ускладнення структури простого речення [5, 108], але, хоч “ускладнення” структури простого речення є характерною рисою слов'янських мов, у дослідженнях із германських мов цей термін не набув поширення. В англістиці ми знаходимо аналіз простих речень з іменними предикативними конденсерами у їхній структурі [10]. Ми вважаємо, що не можна не враховувати ту обставину, що речення із залежними дієприкметниковими конструкціями є не лише поліпредикативні, але і поліпропозиційні [12, 13]. Більш того, на основі генеративного методу, ми довели еквівалентність залежних дієприкметникових конструкцій та особоводієслівних залежних речень. Тому цілком очевидно, що у нас є всі підстави вважати ці конструкції неособоводієслівними реченнями (clauses), а речення, що їх містять, — складними. Для слов'янських мов термін “дієприкметникове речення” був запропонований О.С. Мельничуком [14, 236] для характеристики типів синтаксичних конструкцій, уживаних для вираження залежної частини складної думки. Дієприкметникове речення в англійській мові розглядається у роботах Ю.С. Комісарової [11] та М.Л. Рудник [18].

Дієприкметниковим реченням виступає тут абсолютний дієприкметниковий зворот, але автори зазначають, що цілком можливо допустити для дієприкметників залежної частини речення термін “залежне речення” [11, 20].

Західні синтаксичні студії найчастіше користуються саме цим терміном. Так, Дж. Кьорм [26, 176] називає нефінитні утворення “скороченими залежними реченнями” (abridged or contracted clauses), хоч і зазначає, що такий термін є не зовсім релевантним, оскільки такі форми, цілком очевидно, були давнішими, ніж підрядні речення фінитної предикації. У Г. Лоутема [27, 357] ми знаходимо термін “нерозвинуте підрядне речення” (undeveloped clause). Вважаємо це визначення недоречним, адже залежні нефінитні конструкції займають своє чільне місце у системі мови, зокрема англійської, і не можуть бути незавершеними утвореннями. У “University Grammar of English” [28, 270] конструкції, що розглядаються у нашій статті, — це неособоводієслівні речення (non-finite clauses), є цінними засобами синтаксичної компресії.

Отже, спираючись на результати проведеного дослідження, вважаємо найбільш доцільним називати залежні дієприкметникові конструкції неособоводієслівними підрядними реченнями, оскільки це дозволить уникнути невизначеності та розбіжностей у підходах до цього специфічного багатогранного явища. Ці утворення, як було зазначено вище, мають усі ознаки речення, хоч і виражені частково імпліцитно.

Література

1. Адмони В.Г. Двучленные фразы в трактовке Л.В.Щербы и проблема предикативности // Филологические науки. — 1960. — № 1. — С. 35-42.
2. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка. — М.: Высшая школа, 1963. — 336 с.
3. Белошапкова В.А. Сложное предложение в современном русском языке (Некоторые вопросы теории). — М.: Просвещение, 1967. — 160 с.
4. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения // Вопросы грамматического строя. — М.: Изд-во АН СССР, 1955. — С. 389-435.
5. Гурочкина А.Г., Крутлякова Т.М. Усложнение предложения с эксплицитными и имплицитными субъектно-предикатными отношениями (на материале древнеанглийского языка) // Структура и семантика простого, сложного и осложнённого предложения: Межвуз. сб. науч. тр. — Л.: ЛГПИ, 1988. — С. 106-115.
6. Дюндяк Б.П. Компрессия придаточных предложений в современном английском языке (на материале обстоятельственных придаточных предложений): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М. Тареза. — М., 1971. — 22 с.
7. Золотова Г.А. К понятию предикативности // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. — Л.: Наука, 1975. — С. 147-154.
8. Иофик Л.Л. Сложное предложение в новозападной английской языке. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. — 216 с.
9. Коваленко В.Е. Именные средства выражения предикации. Роль именных компонентов в развитии предикативной сущности простого предложения современного английского языка. — Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1969. — 206 с.
10. Комиссарова Ю.И. Причастное предложение в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. — М., 1962. — 20 с.
11. Кормилицина М.А. Семантически осложнённое (полипропозитивное) простое предложение в устной речи. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1988. — 151 с.
12. Леви Н.И. Структурно-семантический анализ латинских предложений с оборотом Accusativus cum Infinitivo // Синтаксис алтайских и европейских языков: Сб. тр. — Новосибирск: Наука. Сибирск. Отделение, 1981. — С. 101-108.
13. Мельничук О.С. Развитие структуры слов'янського речення. — К.: Наукова думка, 1966. — 323 с.
14. Николаева Т.М. Диахрония или эволюция? (Об одной тенденции развития языка) // Вопросы языкознания. — 1991. — № 2. — С. 12-25.
15. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. — М.: Учпедгиз, 1958. — Т. I-II. — 415 с.
16. Прияткина А.Ф. Русский язык. Синтаксис осложнённого предложения. — М.: Высшая школа, 1990. — 176 с.
17. Рудник М.Л. Причастное предложение в современном английском языке: Сб. науч. статей. — Барнаул: Алтайское книжн. изд-во, 1964. — Вып. 4. — С. 74-89.

ГРАМАТИКА. СЕМАНТИКА

18. Сазонова Н.М. К вопросу теории предложения (на мат. совр. украинского и английского языков). — К.: Вища школа, 1974. — 86 с.
19. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. М.: Наука, 1981. — 206 с.
20. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. — М.: Изд-во литературы на иностр. языке, 1957. — 287 с.
21. Стеблин-Каменский М.И. О предикативности // Вестник Ленинградского ун-та. Серия: Языковедение. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1956. — № 20, Вып. 4. — С. 129-137.
22. Успенский Б.А. Структурная типология языков. — М.: Наука, 1965. — 286 с.
23. Черемисина М.И., Колосова Т.А. Очерки по теории сложного предложения / Отв. ред. В.Д. Попова. — Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1987. — 197 с.
24. Языкоматрице: Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. — 2-е изд. — М.: БРЭ, 1998. — 685 с.
25. Curme G. A Grammar of the English Language. — Boston: D.C. Heath & Company, 1931. — V. III: Syntax. — 616 p.
26. Pyish B.A. The Structure of Modern English — Л.: Просвещение. ЛО, 1971. — 366 с.
27. Poutsma H. A Grammar of Late Modern English. Part I. The sentence. 2nd half. The composite sentence. — 2nd edition. — Groningen: P. Noordhoff, 1929. — 812 p.
28. A University Grammar of English / Quirk R, Greenbaum S., Leech G., Svartvik I. — Moscow: Vyssaya skola, 1982. — 391 p.

Nataliya Tsynda. The Syntactic Status of Dependent Participial Constructions. The paper is an attempt to analyze the syntactic status of dependent participial constructions that used to be regarded as some semi-structures between phrases and clauses. It is argued that the constructions appeared due to reduction of subordinate clauses for there is no evidence that clause-formation preceded the formation of participial constructions. With the help of transformation method the study proves that the mentioned above structures are semantic and structural equivalents of finite clauses and should have their own status of non-finite clauses in national theoretical courses of English grammar.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ТЕРМІНОЛОГІЯ

Лариса Вергун

ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ НОВИХ ТЕРМІНІВ
АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ “ОСВІТА” ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Терміносистемі “Освіта”, як і деяким іншим науково-технічним терміносистемам, властиве широке входження в загальнолітературну мову великого пласту відповідних лексем. Існування термінів-реалій [8, 253], тобто термінів, характерних для освітньої системи кожної окремої країни, і відсутність їх у решті (недаремно “Dictionary of Education” за редакцією Гуда поряд із загальною для всіх термінологією містить розділи з термінології окремо взятих країн [38]), тісно зв’язане з терміносистемами деяких інших суміжних галузей.

На виникнення нових термінів у сфері освіти впливають різні чинники, а саме: розвиток науково-методичної думки, заходи з реформування освіти, зміна навчальних планів та програм, поява нових курсів, інновації у фінансуванні освіти, розвиток технічних засобів навчання, зміни в політичній сфері, ступінь відкритості суспільства, його багатонаціональність, тенденція до економії мовленнєвих засобів, збільшення чи зменшення активності і продуктивності різних способів словотворення та ін.

За нашими спостереженнями, джерелами поповнення досліджуваної нами терміносистеми, поряд із пересмисленням значень слів загальнолітературної мови та запозиченнями з інших мов або ж регіональних варіантів однієї і тієї ж мови, є й деякі інші терміносистеми — фінансово-банківської справи, політики, медицини, військової справи, сільського господарства, інформаційних технологій, промисловості, спорту та інших (приклад дивіться далі).

Включення слова до тлумачного словника є важливим свідченням того, що воно перестало бути власне неологізмом, що його неологічність вже не відчувається [4, 48]. Тому наше завдання полягало у пошуку лексем, не зафіксованих у найбільших англійських академічних виданнях тлумачних словників.

Такими виявилися слова, вік яких 10-12 років. Серед них виділяємо термінологічну і розмовну лексику сфери освіти. Більшість такої термінологічної лексики є реаліями.

У статті, зважаючи на неуніфіковану термінологію (існування поряд із власне неологізмами ксенізмів, ганакеїв, okazionalizmів та ephemerizmів [4, 38]), уживаємо термін “інновація”, адже зараз не можна, напевно, передбачити, яка з інновацій залишиться у словниковому фонді мови, а яка зникне: “Часто простіше побачити зміни, що відбулися у мові в минулому, аніж спостерігати рух мови у даний час. Наявність слова в активному використанні сьогодні вважається prima facie свідченням його подальшої долі” [19, 184]. За Ю.А. Жлуктенком, новоутворення за продуктивними моделями можуть з’являтися у мовленні у будь-який момент і сприйматися учасниками спілкування як звичайні та закономірні одиниці, що відрізняє їх від okazionalizmів, хоча okazionalizmi — не просто кандидати у слова, а “потенційні” слова [6, 8].

Упорядники “Словника нових слів” Р. Барнгарта та ін. під новою лексичною одиницею розуміють як новоутворення, так і вже існуючі слова з набутими ними новими значеннями [17]. Д. Маурер та Е. Гай, автори статті “New Words — Where do They Come from and Where do They Go?” [19], опублікованої в журналі “American Speech”, виділяють два види нових слів: неологізми та слова з новою семантикою (neosemanticisms — неосемантицизми). Неологізми у

чистому вигляді (*true neologisms*) трапляються рідко, частіше, на думку авторів, ми маємо справу з неосемантизмами — словами чи групами слів, що вже існували в мові, але, використовуючись в іншому контексті, набули нових значень. До них автори відносять слова (інімовного походження, слова, що прийшли з інших підкультур (*subcultures*), а також архаїзми, які знову увійшли у вжиток шляхом персоніфікації їхніх значень і архаїзмами вже не вважаються [19, 184].

Ю.А. Зацний у монографії “Розвиток словникового складу сучасної англійської мови” [7] трактує неологізми як “слова та словосполучення, що сприймаються носіями літературної мови окремого національно-територіального варіанту як нові (за формою або за змістом)” [7, 9] та виділяє наступні основні категорії інновацій: нові слова (лексичні неологізми), нові сталі словосполучення (фразеологічні неологізми), нові лексико-семантичні варіанти слів або нові семантичні варіанти сталих словосполучень (семантичні неологізми), словотворчі інновації [7, 9].

З огляду на те, що більшість досліджуваних інновацій є термінами-реаліями, ми перекладаємо їх, застосовуючи різні способи перекладу та їхні комбінації. З літератури відомі такі шляхи передачі термінів за умови відсутності їхніх еквівалентів у мові перекладу: повне або семантичне запозичення (транскодування і калькування), використання певного відповідника в мові перекладу та надання загальнолітературній одиниці статусу терміна [3, 279].

Інновації, про які йтиметься нижче, не зафіксовані ані в “Oxford English Dictionary” 1991 року видання, ані у “Webster’s Third New International Dictionary of the English Language, unabridged” 1993 року, ані в “Англо-українському словнику” М.І. Баллі (1996 року видання).

Залежно від принципу, що береться за основу, інновації можна розподілити на кілька груп. Спочатку розглянемо їхню класифікацію на розмовну та термінологічну лексику. З усієї кількості досліджених нами 60 нових лексем 57% розмовних лексем утворено способом скорочень, що становить 63% від загальної кількості інновацій. Як буде видно далі, ми можемо говорити про деякі закономірності їхнього перекладу: для аббревіатур, як правило, подається відповідник у повному варіанті, а для телескопізмів — калька, напівкалька, аналог. Зупинимося докладніше на окремих скороченнях. До цієї групи належать лексеми *janny*, *chiddler*, *tween* (*tween-ager*), *screenager*, *skippie*, *GERBIL* (*Gerbil*), *EdD*, *ISIC*. Вважається, що *chiddler* — *a young child* [16, 69] є результатом сполучення слів *child* — дитина та *toddler* — дитина, яка починає ходити. Отже, *chiddler* — дитина, дітисько. Газета “Daily Telegraph” 30 Apr 1988 фіксує це слово у наступному реченні: *If you are going to grab these chiddlers before they switch on the television, you have to give them very strong medicine.* Якщо Ви збираєтесь привернути увагу цих дітлахів перед тим, як вони увімкнуть телевізор, вам слід дати їм якісь сильнодіючі ліки... Нова лексема *janny* — *a school caretaker* [16, 210] є розмовним варіантом від *jannitor* — шкільний наглядач, сторож, що використовується, головним чином, у Шотландії [16, 210]. Далі у перекладі ми подасмо відповідник повного варіанта слова через відсутність відповідного скорочення в українській мові: *All you need is sack the janny!! He is one of these Victorians, short-back-and-sides merchants who takes the hedging shears to everything in early spring...* Звільнити сторожа з роботи — ось що треба зробити. Він один з тих непривабливих вікторіанських типів, що вже ранньою весною секатором обстригають абсолютно все...

Цікавим з нашого погляду є нове слово *skippie*, що виникло від початкових літер слів *school kids with income and purchasing power* за аналогією з *yuppies* (*young urban professionals*) [9, 158]. Наш варіант перекладу *skippies* — школярі із забезпечених сімей.

Акронім *Gerbil* (*GERBIL*) є розмовним варіантом назви законопроекту *Great Educational Reform Bill* — Законопроєкту про докорінне реформування освіти. Річ у тім, що цей акронім нагадує слово *gerbille* — гризун [21, V. 1, 951] і для англійців, очевидно, має іронічне звучання та виражає їхнє ставлення до закону. В українській мові навряд чи можливо підібрати скорочення з такою ж асоціацією, тому вище ми подали перекладний відповідник повної назви.

Із зростаючим значущістю інформаційних технологій зросла потреба і у спеціалістах цієї сфери. У журналі *Time* знаходимо назву відповідного ступеня *MBA/MBI* (*plus Informational Technology*) — магістр управління бізнесом та інформаційних технологій. У 1992 році запроваджено новий ступінь *EdD* (*Doctor of Education*) — доктор освіти (педагогічних наук).

Ще однією інновацією, не зафіксованою у лексикографічних джерелах, є ISIC (International Student Identity Card) — Міжнародний студентський квиток.

У розмовне мовлення молоді давно увійшло слово “тінейджер”, що є транскрибованим відповідником англійського *teenager*. За цієї ж схемою утворено нове слово *tweenager* (a child between the ages of nine and thirteen, pre-teen-ager) [11, 323]. З огляду на наявність в українській мові оказіоналізму “тінейджер” ми пропонуємо теж транскрибування твінейджер та тлумачення (пояснення) “дитина віком від 9 до 13 років”. Лексема *screenager* позначає підлітка, для якого екран телевізора та комп’ютера є невід’ємною частиною повсякденного життя [14, 316]. У цьому випадку перекладним відповідником ми пропонуємо семантичну напівкальку: *screenager* — екраноман.

Виникнення інновацій в освітній терміносистемі англійської мови відбувається і шляхом запозичень з інших мов, зокрема з японської: *Kumon* — method of inductive mathematics teaching [12, 258]. Можна запропонувати український перекладний відповідник, утворений шляхом комбінування транслітерації із додаванням слів та опису значення англійського терміна: *Kumon* — яп. метод (методика) Кумона (спеціальна методика навчання математики на початковому рівні). Ось приклад вживання цієї лексеми у контексті: *This is Kumon — math the Japanese way — brought to Sumiton Elementary School in rural Alabama this year for its first test in a public school* [12, 258]. Це метод Кумона — викладання математики за японською методикою — що запроваджено в початковій школі міста Самітон в сільськогосподарському районі штату Алабама з метою його першої апробації у державному середньому навчальному закладі.

Запозичення до освітньої терміносистеми відбуваються не тільки з інших мов, а й з американського варіанту англійської мови у британській. Так сталося з терміном *magnet school*, що в американському варіанті означає “зразкова школа” як вид спеціалізованої (зразкова за технічним оснащенням, спеціально розробленими програмами та з висококваліфікованим педагогічним персоналом, метою якої є залучення найобдарованіших учнів, у тому числі з етнічних меншин, для підготовки до подальшої освіти) [1, 559]. У британському варіанті це запозичення тлумачиться як “a school which places special emphasis on the teaching of a particular group of subjects (e.g.) science”. Тому для означеного терміна не важко підібрати частковий український відповідник, але з втратою образності: спеціалізована школа.

15% досліджуваних лексем-інновацій англійської освітньої термінології утворено префіксальним способом, для перекладу яких на українську мову використовується розширений опис їхніх значень. Переклад нового дієслова *to exmatriculate* “to remove (a pupil) from a school roll” [16, 138], утвореного за допомогою префікса *ex-* та дієслова *to matriculate*, ілюструє явище асиметрії у плані вираження одного і того ж явища у двох мовах. Українською мовою це поняття неможливо передати однією лексемою і тому його відповідником буде словосполучення виключити учня зі школи. Новий прикметник *aliterate*, що означає людину, неохильну до читання літератури (a person who is disinclined to read or does not have the habit of reading), також утворено шляхом префіксації (a “not” + *literate*). У випадку його вживання у реченні можна подати і більш загальний варіант: *Aliterates, a recent report said, are people who know how to read but don't, and the Library of Congress has launched a campaign to persuade them to.* Згідно з останньою доповіддю, нечитаюча публіка — це люди, які вміють читати, але не роблять цього, отже Бібліотека Конгресу розпочала кампанію, щоб залучити їх до активного читання.

Останнім часом зросла питома вага напівпрефікса *Mc-* (*Mac-*) в утворенні нових слів англійської мови. Питання про причини збільшення його популярності все ще залишається без остаточної відповіді (хоча, безумовно, це значною мірою пов’язано з поширенням “культури Макдональда”), проте факт його зростаючої активності є очевидним [10, 358]. У складі інновацій напівпрефікс *Mc-* має конотації “спрощений, зручний, недорогий, загальнодоступний, стандартний”, напри., *McMed Students*. Спробуємо підібрати йому відповідник в українській мові через тлумачення *McMedicine* — надання першої медичної допомоги, і тому *McMed Students* [10, 364] — студенти, що спеціалізуються у наданні першої медичної допомоги (можливо, що здобувають освіту молодшого медичного персоналу), студенти медичного

училища. Ще одне нове слово сфери освіти з напівафіксом Mac- — це McMedia [10, 364]. У сучасному мововжитку існує okazіоналізм “мас-медіа”, але навряд чи читачеві буде зрозумілим слово “макмедіа” (принаймні, на даному етапі розвитку української мови), тому що в українській мові подібний напівафікс відсутній і персичний носій української мови не зрозуміє його значення, тому ми пропонуємо застосувати тут розширений опис значення англійського терміна: McMedia — радіо- та телевізійні освітні програми.

Лексеми-інновації *americologue* (a student of American society) — учений-американознавець та *americanologist* (one who studies the personalities and power of U.S. leaders) — американолог утворені суфіксальним способом.

Через загострення криміногенної ситуації та почастишення стихійних лих, у школах Канади почали навчати дітей найелементарніших дій у таких ситуаціях — падати долілиць, низько пригинатися, з'явилась і назва такої вправи шляхом поєднання вже існуючих слів *drop + drill = drop-drill* (*drop drill*) — *practice by school children as a defensive response to drive-by shooting or earthquakes* [13, 84]. Через відсутність в українських школах подібного тренування, частковий відповідник підібрати неможливо, отже, пропонуємо перифразування: *drop-drill* — команда “На підлогу!” (або “Лягти!”).

“The Longman Register of New Words” датує 1988 роком фіксацію словосполучення *hot housing* — *highly intensive techniques of teaching and training young children in order to produce people of exceptional intelligence* [16, 197]. На нашу думку, буде доречним, використавши метод перифразування, перекласти цей термін *hot housing* на українську мову як метод-інтенсив “Ерудит”, додавши таке пояснення — інтенсивна методика навчання дітей з метою виховання їх винятково освіченими. У цьому ж році з'явилося словосполучення *Baker day*, що утворилось від прізвища міністра освіти Великобританії Кеннета Бейкера, котрий увів дні самоосвіти у британських школах, а учні відповідно з такі дні мають вихідний. Для перекладу цього терміну можна використати комбінацію транскрибування та тлумачення (опису значення): *Baker day* — день Бейкера (бібліотечний день для вчителів і вихідний день для школярів).

Інтенсивне використання технічних засобів у процесі навчання породило категорію учнів, які не в змозі без них обходитися, що, у свою чергу, сприяло появі нового складного терміну “*dependent learner*”. Можна запропонувати для нього український відповідник, утворений за схемою “уточнення у вигляді скорочення + калька”: *dependent learner* — ТЗН-залежний учень (за аналогією з терміном “ВІЛ-інфікований”). Певною підставою такого перекладу може бути припущення, що *dependent* мігрувало з підмови, яка обслуговує сферу вживання наркотиків. Для перекладу наступних двокомпонентних термінів використовується спосіб семантичного калькування: *attachment parenting* (*promoting parent — child relationships closer than normal in a society valuing individualism*) — віддане батьківство, *boomerang baby* [*kid*] (*child who returns to live in the parental home after completing school*) — дитина-“бумеранг” (дитина, що повертається жити додому після закінчення школи), *student-operated media* — студентські засоби масової інформації.

Розвиток нових видів спорту поповнив суміжну освітню лексику новим складним терміном *gender wrestling* (*mixed gender wrestling*) — змагання у середній школі із змішаної боротьби (боротьби, в якій беруть участь особи різної статі).

Часткові зміни у сфері фінансування освіти США та Великобританії, що відбулися у 90-х роках, відбулися у мові в таких нових для освітньої терміносистеми термінах, яка *preferential packaging*, *front-loading*, *need-gapping*, *full-needed*, *grant-maintained school*, *tuition-free institutions*, *fee-charging school*. Можна припустити, що *preferential packaging* утворилося від словосполучення *preferential voting* — рейтингове голосування (голосування, під час якого виборець цифрами позначає прізвища кандидатів, що фігурують у бюлетені, у порядку переваги) [1, 762]. Отже, *preferential packaging* перекладається як рейтингове преміювання студентів або преміювання кращих студентів. У політичній терміносистемі останнього десятиріччя став досить широко вживатися термін *front(end) loaded* — “такий, що авансує пільги” (про договір, що передбачає збільшення зарплатні у перший рік своєї дії) [1, 348], а пізніше в освітній терміносистемі з'явився термін *front-loading* (*the practice of awarding a very attractive financial aid package to first-year students to entice to enroll and then aiding them at a lower rate for their remaining years*) [15, 406]. Через дивергенцію явищ та понять у фінансуванні

освіти США та України важко знайти аналог у мові перекладу, тому для створення перекладного відповідника доцільно якнайстиліше описово передати зміст означеного поняття: *front-loading* — заохочувальна фінансова допомога першокурсникам.

Із поєднання вже наявних слів з'явився новий складний термін *grant-maintained school* — субсидована урядом школа. У такій самий спосіб поєднання основ виникли такі складні терміни з новими значеннями, як *full-need college* — коледж повного забезпечення (коледж, що задовольняє всі потреби студентів шляхом надання їм субсидій, стипендій та можливості поєднання роботи і навчання) [15, 406], *fee-charging school* — платна школа, *tuition-free institutions* — безплатні навчальні заклади. Ще один термін із сфери фінансування освіти *need-gapping (the practice of awarding students only part of the aid they need so the college can spread aid money among more students* [15, 414] можна перекласти складним терміном часткова фінансова підтримка студентів.

Лексема *chalkface* змодельована за аналогією з *coalface*, що метафорично використовується для позначення виробничої дільниці, місця, де здійснюється робота сфери промисловості чи бізнесу [16, 64], а тому цей термін можна передати українською мовою як клас або класна кімната, як місце роботи та спілкування вчителя і учнів. У реченні ж можна подати і більш загальний варіант перекладу: *School inspectors are set to return to the troubled London borough of Brent this week to see chalkface how the council's "racial equality development" programme is actually working out at the chalkface. "Цього тижня перед шкільними інспекторами поставлене завдання повернутися у неспокійну лондонську окраїну Брет, щоб перевірити, як втілюється у життя муніципальна програма з вдосконалення механізмів забезпечення расової рівності на місцях"*.

Способом поєднання основ утворена також лексема *Ivyspeak (speech of Ivy Leager)* [15, 410] — мова випускника одного з університетів "Ліги плюща". Читачеві, що не має достатніх фонових знань, навряд чи буде зрозумілим такий переклад, бо спершу слід розтлумачити, що таке "Ліга плюща", тому ми вважаємо за необхідне додати таке уточнення — одного з найстаріших та найпрестижніших навчальних закладів Америки.

Розглянемо тепер питання про український відповідник терміна *milk round*. Ця інновація утворилася шляхом пересемілення значення словосполучення *milkman's route* — звичайний, постійний шлях, по якому збирається чи розвозиться молоко. Беручи до уваги різні реалії повсякденного життя, вважаємо доречним використання не калькування, а складного терміну, в якому чітко виражене значення слова: *milk round* — виїзна кампанія з найму випускників вузів для роботи у промисловості. У контексті ж, на нашу думку, можливе й використання скороченого варіанту: *I wanted to go into marketing, and having done the milk round of interviews I'd decided that industry would provide me with the best training and the widest choice. Я хотіла зайнятися маркетингом, але, пройшовши співбесіду під час виїзної кампанії з найму на роботу у промисловій сфері, вирішила, що у промисловості я навчусь більше та матиму ширший вибір* [16, 251].

Неможливо побудувати точну модель перекладу нових термінів, що була б сталою і діяла ідеально в усіх випадках. Навіть слова, утворені за допомогою одного і того ж афікса, можуть передаватися засобами української мови по-різному, як, наприклад, у випадку з *McMedia* та *McMed Student*. З огляду на те, що неологізм — це лексема, що з'явилася лише нещодавно у певній мові і деколи не всі носії без коментаря можуть зрозуміти його значення, переклад неологізмів подається, як правило, із стислим коментарем, за умови відсутності аналога чи відповідника у мові перекладу. У випадку ж приналежності новоутворення до розряду термінів бажано, на нашу думку, утворювати такий перекладний відповідник, з якого було б зрозумілим значення без пояснення, що найчастіше досягається шляхом утворення складного терміну.

Література

1. Американа: Англо-русский лингвострановедческий словарь / Под ред. Г.В. Чернова — Смоленск: Полиграмма, 1996. — 1185 с.
2. Балла М.І Англо-український словник: У 2 т. — К.: Освіта, 1996.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. — М.: Высшая школа, 1986. — 446 с.

4. Гак В.Г. О современной французской неологии // Новые слова и словари новых слов. — Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1978. — С. 37-52.
5. Грин Д. Словарь новых слов. — М.: Вече: Персей, 1996.
6. Жлуктенко Ю.А. Динамика словообразовательной системы и неологизмы // Английские неологизмы. — К.: Наукова думка, 1983. — С. 5-11.
7. Зацний Ю.О. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. — Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. — 430 с.
8. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. — М.: Воениздат, 1973. — 280 с.
9. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1989. — Vol. 64. 2. — P. 150-161.
10. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1990. — Vol. 65. 4. — P. 367-377.
11. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1991. — Vol. 66. 3. — P. 316-325.
12. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1993. — Vol. 68. 3. — P. 253-262.
13. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1995. — Vol. 70. 1. — P. 81-93.
14. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1995. — Vol. 70. 3. — P. 303-329.
15. Glowka W., Lester B.K., Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1997. — Vol. 72. 4. — P. 395-425.
16. Ayto J. The Longman Register of New Words. — Словарь новых слов английского языка. — Lnd.: Longman; — М.: Ruskiy Jazyk, 1989. — 434 с.
17. Barnhart R.K., Steinmetz S., Barnhart S.L. The Third Barnhart Dictionary of New English. — N.Y.: Wilson Company, 1990. — 394 с.
18. Dictionary of Education / Ed. by C.V. Good. — N.Y.: Ind. McGraw- Hill book company, 1945. — 495 p.
19. Maurer D.W., High E.C. New Words: Where do They Come from and Where do They Go? // American Speech. — Baltimore, 1980. — Vol. 55. 3. — P. 186-194.
20. The Oxford English Dictionary. Second ed. — Oxford: Clarendon press, 1991.
21. Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. — Chicago etc.: Encyclopedia Britannica, 1993.

Larysa Verhun. Conveying of Meanings of Neologisms of Educational Lexicon into Ukrainian. The present paper deals with the conveying of meanings of neologisms of educational lexicon into Ukrainian. Translation of true neologisms and neosemantisms is analyzed. The sources and factors of the origin of new educational terms and specific features of educational lexicon are described. Major methods of the translation of educational neologisms are dealt with.

Андрій Грицьків

СІТКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна термінологія різних галузей знань та практичної діяльності суспільства, як і мова в цілому, є відображенням певної частки суспільного буття. Розвиток термінології відбувається одночасно із розвитком відповідного наукового напрямку, зміни у термінології спричинені зміною тенденцій та пріоритетів розвитку відповідних напрямків, а про зародження нової галузі знань свідчать поява нової термінології тощо. Проте хоча становлення термінології, її розвиток спричинені чинниками позамовного характеру, але самі процеси становлення і розвитку термінології регулюються та підпорядковані законам мови. Серед усіх інших лексико-семантичних угруповань термінологія виявляє найвищий ступінь взаємодії мовних та позамовних чинників. Цим пояснюється те, що мовознавці об'єктом своїх досліджень часто обирають термінологічний компонент мови. Проте майже незайманим залишається важливий як з теоретичного, так і з практичного погляду аспект дослідження термінологічної лексики — семантична взаємодія окремих фрагментів терміносистеми,

зокрема, галузевих підсистем у складі термінології комплексної галузі науки, техніки чи практичної сфери діяльності.

Головною метою статті є пошук оптимальних методів дослідження семантичної взаємодії терміносистем як одного з шляхів термінологічної номінації.

Об'єктом актуального дослідження обрано англomовну фінансову термінологію, а також можливості використання певних структурних методів для дослідження її зв'язків з іншими терміносистемами.

Поняття структури стало у ХХ ст. одним з найпопулярніших, хоча воно по-різному інтерпретується в різних науках. Найбільш поширеними є два визначення поняття "структура": 1) структура як ціле, що складається, на противагу простому сполученню елементів, із взаємозалежних і взаємообумовлених елементів; тут структурний підхід окреслює вивчення внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами, що утворюють певний об'єкт; 2) структура як явище чистої форми і чистих відношень, як форма, що не передбачає конкретної реалізації. Поняття структури ввійшло і в мовознавство, але серед представників мовознавства відсутнє чітке та однозначне визначення структурного методу. Це поняття по-різному визначається в окремих напрямках сучасного структуралізму: функціональній лінгвістиці, глоссематиці та американській дескриптивній лінгвістиці.

А. Мартіне вказував у зв'язку з цим, що "слово *структуралізм* стало у своєму розумінні ярликом майже для всякої течії, що розірвала стосунки з традицією" [3, 5]. Фундатором структуралізму в лінгвістиці вважають Фердинанда де Соссюра. У "Курсі загальної лінгвістики" він визначив головні положення свого методу. Суть його підходу до мови полягає у твердженні, що "єдиним та істинним об'єктом лінгвістики є мова, що розглядається сама у собі і для себе" [9, 207]. Мова у нього виступає як система, або структура, яка регулює емпіричне протікання мовних виявлень індивідів, що складають у своїй сукупності мовлення. Соссюр, таким чином, побудував дихотомію "мова – мовлення". Мова розглядається ним як система знаків. Включене до цієї системи слово виявляє, за Соссюром, всю свою смислову повноту не шляхом встановлення його історії, а шляхом встановлення його співвідношень з іншими елементами системи — словами. Взята в одночасному зрізі, в певний момент свого існування, мова як система утворює сукупність взаємозалежностей елементів, її складових, і змальовує синхронічний вимір системи. Навпаки, всі попередні стани мови, що співвіднесені з його нинішнім станом, являють собою історію, або діахронічний вимір системи. Соссюр, на відміну від своїх попередників, зосередив головну увагу на дослідженні синхронічного виміру мови.

Зародження структурно-функціональної лінгвістики пов'язане з Празькою школою, яка з самого початку прогиставила свою лінгвістичну концепцію положенням молодогограматичного напрямку, характерними ознаками якого були історизм, атомізм, індуктивний метод дослідження мовних факторів. У свою чергу, нова лінгвістична школа відкинула вчення про те, що чим давніша мовна стадія, тим вона цінніша, оскільки вона оголює глибоке історичне коріння наступних стадій. Приймалося твердження про те, що тільки сучасна мова може дати повну, штучно нічим не спрощену картину мовної системи. Ці положення дали змогу суттєво розширити спектр дії порівняльного методу лінгвістичного дослідження: крім споріднених, виникла можливість порівнювати і неспоріднені мови на основі системного підходу до вивчення найрізноманітніших мовних та позамовних факторів.

Представники іншої течії структуралізму — глоссематики — вказують, що відповідність між змістом та виразом не є прямою відповідністю між певним елементом одного плану та певним елементом іншого, але мовні знаки можуть розкладатися на більш дрібні компоненти [2, 324]. В плані виразу такими компонентами знаків виступають фонемі, які Єльмслев вважає за краще називати *текстемами* виразу. В плані змісту одиницею, яка далі не розкладається, є введене Єльмслевим поняття фігури. Фігури являють собою деякі елементарні смисли, чия комбінація надає значення знаку. Звідси глоссематики називають свою теорію іманентною алгеброю мови, тобто наукою, яка використовує поняття математичної залежності для вивчення внутрішньо притаманних мові властивостей, якими є відносини. Вказана теорія слугує одним з джерел запропонованої в роботі методики лінгвістичного дослідження.

Американські дескриптивісти (Л. Блумфілд, Р. Уеллз, Ю. Найд, З. Гарріс) застосовують принцип класифікації ізольованих морфем та методику їхньої класифікації на синтаксичному рівні,

вивчаючи такі одиниці, як речення. Синтаксис мови в цьому випадку розглядається як сукупність класів простих та складних одиниць, що співвідносяться з певною позицією у висловлюванні. Дослідження синтаксису здійснюється, головним чином, за допомогою методу безпосередніх складників (БС). Метод БС дозволяє виявити ієрархічні відносини між синтаксичними конструкціями в загальній системі речення. Застосований дескриптивістами бінарний принцип розподілу на складники є одним з головних в методиці нашого дослідження [1].

Структуралізм як лінгвістична концепція має своїх послідовників серед багатьох мовознавців світу. Це цілком природно, якщо приймати до уваги яскраво окреслену тенденцію сучасних наук до системно-структурної методології. Стосовно філософських аспектів лінгвістичного структуралізму, який спирається на ідеї Соссюра та його послідовників, то вони безпосередньо випливають з того наукового пафосу, який був породжений перетворенням лінгвістики у точну науку.

Науковий опис будь-якого явища не може вважатися повним, якщо не виявлені кількісні закономірності, що регулюють його склад, структуру, функціонування [7, 1]. Відомо ряд досліджень, в результаті яких вдалося виявити багато різних залежностей, які існують в лексиці: залежність між частотою вживання слова (терміна) та його довжиною, між частотою та кількістю лексичних значень, між довжиною слова та кількістю значень, між кількістю значень та множиною слів зі вказаною кількістю значень тощо. Проте у всіх цих дослідженнях значення слова, якщо і розглядається, то приймається за межу одицицю аналізу, хоча лексичне значення є ієрархічною структурою.

Слову, як елементу лексико-семантичної, притаманний ряд властивостей, які характеризують його з точки зору взаємозв'язків з рештою елементів цієї системи. Ці властивості часто залишаються поза увагою лінгвіста, оскільки виявити їх без спеціальних методів дослідження неможливо: людина не має можливості зберігати в пам'яті та враховувати всі різноманітні та тривалі семантичні зв'язки між словами. Одним із методів для виявлення саме системних властивостей є сіткове моделювання [4; 5; 6].

Власне семантична сітка надає вичерпну можливість досліджувати лексику з урахуванням усіх її структурних відносин та системних властивостей завдяки тому, що об'єкт дослідження може кількісно змінюватися від окремого слова до лексики в цілому. Дослідження окремого слова, при цьому, надає можливість враховувати його зв'язки з оточенням, оскільки сітка фіксує, по-перше, всі лексичні значення і кожне значення окремо, по-друге, всі безпосередні та опосередковані зв'язки між значеннями [7, 5]. На противагу цьому, дослідження лексико-семантичного об'єднання слів в цілому позбавляє можливості врахування ролі та місця будь-якого слова в цьому об'єднанні. "В результаті цього, — вказує Е.Ф. Скороходько, — лексико-семантичне об'єднання постає перед нами не як невпорядкована множина слів, але як структура, в якій кожен елемент займає певне місце... Таким чином, сіткове моделювання лексики виявляється особливо плідним при дослідженні питань, пов'язаних з співвідношенням між окремими словами або словом і лексичним об'єднанням." [7, 5].

Термінологія є чи не найкращим об'єктом для застосування сіткового моделювання, оскільки тут ступінь системної організації є децю вищим, ніж у загальноживаній лексиці. Семантична сітка окремо взятого терміна являє собою граф, вершини якого відповідають значенням безпосередніх та опосередкованих компонентів.

Методика побудови семантичної сітки термінологічного значення базується на згаданому вище принципі бінарності, коли кожен безпосередній компонент семантичної моделі ділиться на два опосередкованих і так далі. Наприклад, фінансовий термін *capitalization* має у відповідній системі дефініцію: "total amount of authorized capital stock multiplied by par value". Її можна розкласти на два безпосередні семантичні складники (БСС): "total amount of authorized capital stock" та "multiplied by par value". На відміну від складника за згаданою теорією БС, за методом сіткового моделювання складник (семантичний) — це значення семантичного компоненту дефініції терміна, яке відображене в семантичній сітці коріння термінологічного значення. Наприклад, "to multiply (multiplied)" — семантичний компонент, а *multiplying* — семантичний складник (рис. 1). Таким чином, отримано дві перші вершини для семантичної сітки. Кожну з цих вершин можна розкласти ще на два БСС, які вже виступатимуть у ролі опосередкованих семантичних складників (ОСС) щодо головної вершини графа —

capitalization, чію частку значення прийемо за одиницю. Частку значення інших вершин графа визначатимемо за бінарним принципом, тобто вона становитиме половину від частки значення попередньої вершини.

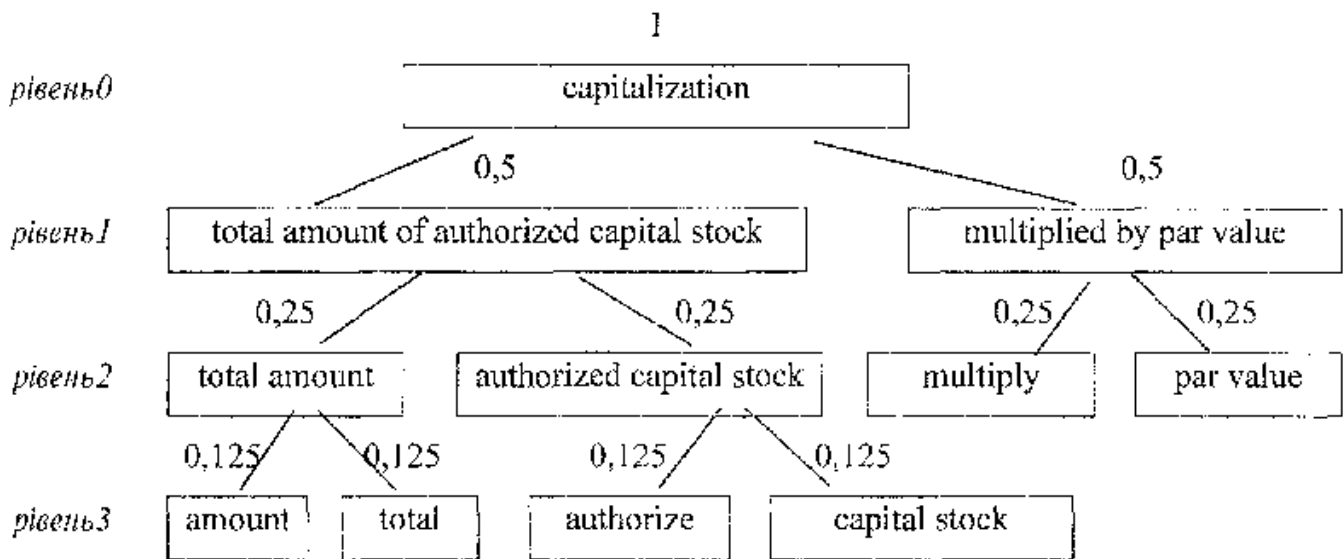

Рис. 1. Семантична сітка коріння термінологічного значення

Отримана семантична сітка термінологічного значення містить ряд вершин, від яких можна досягнути вершину, що відповідає терміну *capitalization* (його семантичними складниками є *amount*, *capital stock*, *par value*, *to authorize*, *multiply(ing)*, *total*). При позиціонуванні у сітці БСС для словосполучень типу *total amount* зліва подаємо родову ознаку (складник), а справа — видову. Термін *capitalization* є семантичним дериватом слів, які відповідають вершинам 2-го рівня семантичної моделі. Вони, в свою чергу, є дериватами вершин наступного рівня та БСС щодо *capitalization*.

Між словом та його дериватом існують відносини семантичної деривації, між словом та його компонентом — відносини семантичної декомпозиції [7, 6]. Відносини семантичної деривації та декомпозиції пов'язують, зокрема термін зі словами, що входять до складу його визначення (дефініції). Ці відносини слід розуміти як суто синхронне явище, чия наявність між парою слів свідчить лише про те, що значення одного з них є складовою частиною значення іншого [7, 6].

Розглянемо деякі кількісні параметри лексичного значення терміна. Це — ступінь семантичної декомпозиції, кількість семантичних складників, питома вага того чи іншого семантичного складника у структурі лексичного значення терміна, частка набутого значення, напрям семантичної взаємодії, семантична відстань між значеннями лексичних одиниць (термінів). У наведеному прикладі (Рис. 1) ступінь семантичної декомпозиції терміна *capitalization* відносно його ОСС дорівнює двом ('to multiply', 'par value'), трьом ('amount', 'to authorize', 'total', 'capital stock'). Нагадаємо, що лексичне значення тут розглядається як дихотомічна структура: його декомпозиція призводить до появи двох безпосередніх семантичних складників (складників першого рівня), декомпозиція безпосереднього складника дає два семантичних складника другого рівня і т.д. **Питома вага семантичного складника** обчислюється за формулою $W = 1/2^t$, де t — рівень складника або семантичної декомпозиції. Таким чином, сумарна питома вага кінцевих семантичних складників дорівнюватиме одиниці, а питома вага окремих складників W у нашому прикладі дорівнює: 0,25 для 'to multiply', 'par value'; 0,125 для 'amount', 'to authorize', 'total', 'capital stock'.

Метод сіткового моделювання дає можливість аналізувати процеси екстра- та інтрасистемної семантичної взаємодії термінологій, а також взаємодії термінологічного шару лексики із загальнолітературним. Для прикладу, банківський термін *retained earnings* 'the portion of owners' equity of a bank representing changes in equity resulting from business operations and payments of dividends' знаходиться в певних семантичних стосунках з терміном фінансів корпорацій *retained earnings* 'profits earned to date but not yet distributed to shareholders by way of

'dividends', оскільки вони мають спільного семантичного складника 'dividend'. Припустимо, що банківський термін виник в результаті процесу транстермінологізації терміна фінансів корпорацій. За допомогою семантичної сітки встановлюємо рівень семантичної декомпозиції та питому вагу 'dividend' в сітковій моделі значення банківського терміна — 0,0625. Таким чином, частка набутого значення банківського терміна *retained earnings* стосовно його корпоративного відповідника складає 0,0625 (питома вага запозиченого семантичного складника).

За допомогою семантичної сітки для корпоративного *retained earnings* також встановлюємо питому вагу спільного семантичного складника (ССС) 'dividend' — 0,25.

Отримані за допомогою сіткового моделювання кількісні параметри дають змогу обчислити семантичну відстань між лексичними значеннями. Для цього слід скористатися формулою $S = 1 - 1/2d$, де d — сумарна питома вага спільних семантичних складників. Таким чином, семантична відстань між значеннями *retained earnings*. банк та *retained earnings*. корп.фін складає: $1 - 1/2 (0,0625 + 0,25) = 0,3125$. Семантична відстань змінюється від одиниці (немає спільних семантичних складників) до нуля (значення терміна у різних системах повністю співпадають). Зрозуміло, що в нашому випадку S має нижчий середнього (0,5) показник.

Вибір методології наукового дослідження є обґрунтованим з огляду на цілий ряд положень. Метод сіткового моделювання є структурним за своєю природою, він містить деякі прийоми і базується на принципах функціональної лінгвістики, Коленгагенської школи та американського структуралізму; він певною мірою є розвитком методу компонентного аналізу. Цей метод виключає можливість екстралінгвістичної інтерференції під час аналізу мовних явищ, він не обмежує обсягу об'єкту дослідження, дозволяє виявити структуру та складові лексичного значення слова (терміна). Метод сіткового моделювання дозволяє визначати кількісні параметри лексичного значення слова (терміна) та здійснювати кількісний аналіз процесів міжсистемної семантичної взаємодії лексичних (термінологічних) угруповань.

Література

1. Блумфілд Л. Язык. — М., 1968. — 608 с.
2. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. — М., 1979. — 416 с.
3. Основные направления структурализма. — М., 1964. — 127 с.
4. Скороходько Э.Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. — К.: Наукова думка, 1983. — 218 с.
5. Скороходько Э.Ф. Сетевое моделирование лексики // Использование ЭВМ в лингвистических исследованиях. — Киев, 1990. — С. 129-166.
6. Скороходько Э.Ф. Компьютерный анализ и корректирование системы терминов на основе сетевого моделирования // ПТИ. Серия 2. — 1994. — № 2. — С. 1-9.
7. Скороходько Э.Ф. Сіткове моделювання лексики: лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності // Мовознавство. — 1995. — № 6. — С. 19-28.
8. Скороходько Э.Ф. Семантическая продуктивность и семантическая ёмкость слова в общеупотребительной и терминологической лексике: некоторые количественные характеристики // НТИ. Серия 2. — 1997. — № 2. — С. 1-13.
9. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. — М., 1933. — 327 с.

Andriy Hrytskiv. The Net Modelling as a Method of Linguistic Research. The article investigates the problems of choosing of appropriate scientific methods for the research of semantic intersection of branch terminologies within a complex term system. There has been presented an analysis of semantics net modelling method in historical and theoretic context from the viewpoint of its capability to be applied for the study of transterminologization as a type of nomination in the sphere of terminology.

СЕМАНТИКА ТЕРМІНА І КОНТЕКСТ (на матеріалі англійських текстів з економіки)

Дослідження функціонування термінів у фаховому тексті, хоча й має певну літературу, все ж всестороннє вивчення цієї проблеми лише розпочинається. Зауважимо, що, якщо раніше термінознавці у своєму аналізі термінів обмежувались сферою їх фіксації, систематизації та нормалізації, то тепер дедалі частіше об'єктом термінознавчих досліджень стає сфера, умови і особливості процесу їх функціонування.

Використання термінів тісно пов'язане із основною функцією мови — функцією пізнавально-інформативного змісту, тобто з реєстрацією та збереженням нагромаджених людством знань, оскільки наукова термінологія як найбільш інформативна група лексики охоплює засоби вираження наукових понять. Поняття “функціонування термінів” у термінознавстві є широким за обсягом і включає умови вживання термінів у тексті, використання термінів у текстах різної жанрової приналежності, отже, до уваги беруться різні аспекти реального життя термінів.

Під функціонуванням термінологічних одиниць розуміємо їх властивість проявляти особливості своєї структурної організації, особливості реалізації валентних і когнітивних потенцій їх у процесі використання в комунікації. Ми не розділяємо думку деяких зарубіжних мовознавців, що слово взагалі не має власного значення поза контекстом [12, 13].

Аналіз функціонування термінів окремих субмов здійснюється на різних мовних рівнях: морфологічному, лексичному, семантичному, синтаксичному. Функціонування термінологізованих одиниць, похідних від загальноновживаних лексем, у термінознавстві трактується як явище омонімії [10, 16; 5, 45; 11, 51; 13, 261; 14, 147].

Умовою реалізації термінологічного значення термінологізованої лексеми є науковий текст, де колишня загальноновживана лексема вживається в чітко окресленому науковому значенні на відміну від повсякденного, розмитого значення слова в побутовому розмовному мовленні. Нове контекстуальне оточення колишніх загальноновживаних слів стає умовою розвитку семантичної структури новоствореної термінологізованої одиниці.

Практика аналізу термінології показує, що реалізація усіх семантичних і когнітивних потенцій термінологізованої одиниці можлива лише в контексті, хоча, на думку Д. Лотте, до терміна висувається вимога незалежності його значення від контексту [8, 59]. Відхилення від принципу незалежності терміна від контексту він допускав лише у двох випадках: 1) якщо відомо, яке поняття номінується, то вважалося можливим опускати визначальні частини видового терміна, замінюючи його родовим компонентом; 2) з метою уникнення частого повторення одного і того ж видового терміна, слід замінювати його відповідними вказівними словами (цей, той, певний) [8, 74].

О. Реформатський розвиває думку Д. Лотте ще категоричніше і вважає, що термін не потребує контексту, як звичайне слово, оскільки він 1) член певної термінології, яка й виступає замість контексту; 2) може вживатися ізольовано, наприклад, у текстах реєстрів чи технічних замовлень [9, 110]. Аналогічних концептуальних позицій дотримувались Р. Будагов, М. Бергер, С. Бурлін, Т. Панько, І. Квітко, поділяючи ідею контекстної незалежності терміна. На сучасному етапі розвитку термінознавчої думки превалюючою є інша концепція — контекстозалежного терміна (Б. Головін, Р. Кобрін, В. Лейчик, В. Даниленко, Є. Коновалова, В. Кусаковська). Ми розглядаємо таку категоричну диференціацію як недоцільну, не адекватну фактичному функціонуванню термінів, тому що вимоги щодо контекстності терміна слід розмежовувати залежно від того, чи це термін зафіксований, чи функціонуючий у фаховому тексті. Зафіксований термін може відповідати вимогам “ідеального терміна”. А функціонуючий у фаховому дискурсі термін, на наш погляд, підлягає під вплив синтагматичних процесів фахового мовлення (субституція, контекстуальна синонімія та ін.).

Нам не видається доцільним абсолютизувати думку про незалежність терміна від контексту, бо саме в спеціальних текстах, як уже зазначалося, термінами стають загальноновживані лексеми, виконуючи своє основне функціональне навантаження — вираження наукового поняття. А однозначність і точність — це ті властивості, якими володіє термін, коли

він входить до певної термінологічної системи у сфері фіксації. Зміст терміна повністю розкривається тільки через його реальне функціонування, тобто тільки тоді, коли він виступає як елемент субмови, фахової комунікації, дискурсу. Це особливо стосується тих термінів, яким притаманна багатозначність, реальний вихід з якої забезпечує контекст у спеціальній літературі. Термінознавці-практики, досліджуючи галузеві терміносистеми, вважають необхідним залучення контексту для семантизації терміна.

Вивчаючи проблему застосування контекстологічного аналізу у зіставному дослідженні функціонування терміна і загальноповживаного слова на матеріалі термінології доменного виробництва, Є. Коновалова доводить, що функціонування терміна у мовленні мало чим відрізняється від функціонування загальноповживаного слова. При цьому дослідниця виділяє певні риси, властиві функціонуванню терміна: 1) тематично зумовлена обмеженість багатозначного терміна; 2) обмеження вживання терміна зумовлене також тим, що термін виражає поняття з конкретної галузі знань; 3) термін не вживається метафорично у цій спеціальній сфері [6, 5-7]. Аналізуючи функціонування терміна в контексті, дослідниця вводить поняття "тематичної ситуації", яка створюється самим характером тексту. Тематична ситуація, на її думку, знімає решту значень семантично-реалізованого слова, крім термінологічного [6, 8].

Критерій "тематичної ситуації", запропонований Є. Коноваловою, можна успішно поєднати із застосованою нами методикою виявлення контекстуальних умов реалізації термінологічного значення. Така методика, на нашу думку, є виправданою, оскільки в різних контекстах загальноповживані слова можуть вживатися і в функції термінів, і в функції загальноповживаних слів.

Для контекстуальної реалізації термінологічного значення ми пропонуємо такі умови: 1) термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) заповненість семантичної структури термінологічного оточення завдяки дефінітивній функції термінологізованої одиниці (а не звичайному тлумаченню загальноповживаного слова); 3) потреба вжити загальноповживане слово саме у термінологічному значенні для реалізації висловлювання. Так, у реченні "*... The balance of the purchases account would then be transferred by crediting the purchases account (thus closing it) and debiting the trading account*" [17, 345] колишня загальноповживана одиниця *balance* має всі вищезазначені умови, необхідні для контекстуальної реалізації нею термінологічного значення: 1) наявність у контексті висловлювання термінів досліджуваної субмови (*crediting, purchases account, trading account, debiting*), які створюють термінологічне оточення; 2) для заповнення семантичної структури цього висловлювання присутні всі сем, що утворюють дефініцію терміна *balance* (*difference between two columns of an account (money received and money paid out, etc.)*); 3) функціонування такої одиниці в термінологічному значенні зумовлено потребою фахового спілкування для розуміння смислу висловлювання приблизного тлумачення поняття *balance* недостатньо.

На відміну від цього у реченні "*A small child has to learn to keep its balance before it can walk far*" [18, 42] лексема *balance* функціонує як загальноповживана одиниця, оскільки в ньому: 1) відсутнє термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) для заповнення семантичної структури висловлювання достатньо сем, що утворюють тлумачення загальноповживаного слова, а не дефініцію (*condition of being steady; condition that exists when two opposing forces are equal*); 3) відсутня потреба включати одиницю *balance* у загальнолітературний контекст у термінологічному значенні.

Отже, в ході дослідження контекстуальних умов термінологізації встановлено, що лише за наявності усіх трьох названих умов стає можливою контекстуальна реалізація термінологічного значення певної лексеми, яка набуває синсемантичної орієнтації. Лише після реалізації усіх трьох умов вважатимемо контекстуальну реалізацію термінологічного значення здійсненою.

Вимога незалежності терміна від контексту пов'язується термінознавцями з вимогою його однозначності, але практика аналізу показує, що ця вимога є швидше бажаною, ніж реальною. Більше того, повторюваність певного контексту закріплює за терміном строго визначене значення. Цікаві думки з цього приводу висловлює О. Крилов. Він вводить поняття двох стилістичних різновидів контексту: спеціального наукового контексту, який містить у собі

послідовно викладену інформацію про систему наукових понять і професійний контекст, у якому подано інформацію про виробничий процес [7, 92].

У своїй подальшій типологізації контексту дослідник вводить поняття “внутрішнього контексту”, під яким розуміє окрему, закінчену в смисловому відношенні мінімальну частину, репрезентовану сполученням терміна з певним колом слів. Аналогічно до терміна “внутрішній контекст” В. Даниленко вживає термін “стандартний контекст”, а Б. Головін — “контекст словосполучення” [3, 67; 4, 60]. Дослідник прядильної термінології А. Крилов доводить, що зміст терміна повністю розкривається тільки через його реальне функціонування, коли “внутрішній контекст” допомагає розмежувати значення терміна, що має властивість категоріальної полісемії [7, 90–92].

З терміном “внутрішній контекст” можна погодитись, коли мова йде про розмежування загальноновживаного слова і терміна. Але, з іншого боку, дослідник дещо перебільшує цю роль, вважаючи, що саме внаслідок постійного вживання у складі термінологічних словосполучень загальноновживане слово набуває спеціального значення. Розмежування двох стилістичних різновидів контексту дозволяє проаналізувати в них поведінку асимільованої терміносистемою загальноновживаної лексеми внаслідок використання її “у процесах вторинної номінації”. Діапазон лексичної сполучуваності при цьому у терміна і загальноновживаного слова залишається різним.

За словником *Webster's New World Dictionary* [19, 52] лексема *bear* зафіксована із визначеннями *heavy, partly — carnivorous*, за словником *OSDE* [18, 49] — із визначеннями *large, heavy, with thick fur*. У термінологічному словнику лексична сполучуваність цієї лексеми є іншою: *protected bear (продавець, який має акції і грає на пониження); uncovered bear — продавець, що не має покриття*. Отже, спостерігаємо набуття переосмисленими загальноновживаними одиницями нових властивостей — синсемантичної орієнтації.

Оскільки для процесу термінологізації суб'єкт номінації обирає лексеми, що вже якимось членом реалізували свої номінативні потенції у загальнолітературній мові, то подальший хід теоретичної думки веде до визначення конкретизаторів нових ознак, які розширюють діапазон лексичної сполучуваності слів.

Вимога незалежності терміна від контексту, про що мова йшла вище, означає швидше вимогу того, щоб термін завжди однозначно розуміли представники одного фаху, щоб його адекватне тлумачення забезпечувала понятійна система, а не мовна, членом яких він є, адже термін — це завжди член певної термінології, в межах якої він є однозначним. Термінологія для терміна є тим “полем”, яке дає йому точність і однозначність, поза ним слово втрачає свою характеристику терміна.

Реалізація сполучувальних потенцій термінологізованої одиниці можлива лише в контексті. З огляду на різне розуміння самого терміна “контекст” в термінознавстві, вважаємо за потрібне вичленити такі різновиди контексту: 1) контекст фаховий, зумовлений екстралінгвальними чинниками: сфера наукового спілкування, науковий тип мислення, сфера функціонування субмови; 2) понятійний контекст, зумовлений сукупністю родо-видових понять фахової дисципліни; 3) внутрішній контекст — це безпосереднє мовленнєве оточення термінологізованої одиниці, реалізація нею сполучувальних потенцій, втілена в матеріальних знаках, вибір і функціонування яких обумовлене попередніми типами контексту (див. рис. 1).

При вирішенні питання про залежність терміна від контексту слід мати на увазі, що абсолютний термін не потребує контексту: вся семантична структура його вичерпується термінологічним значенням і завжди є рівноцінною сама собі. Інакше виглядає справа з термінологізованими одиницями, які потребують специфічних умов для функціонування і реалізації термінологічного значення у фаховій сфері. Слово виконує номінативну чи дефінітивну функцію, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді воно — простий знак, чи засобом логічного визначення, тоді воно — науковий термін.

Питання функціонування терміна тісно пов'язане з вирішенням основного питання специфіки терміна, яке В. Гак формулює альтернативно: що таке термін — властивість лексичної одиниці (особливий вид слова чи словосполучення) чи є це особлива функція лексичної одиниці? [2, 68]. Це питання пов'язане також з розмежуванням загальноновживаної лексики і термінології. Так, наприклад, Ю. Апресян наголошує, що дослідники терміносистем

виходять за межі своєї компетенції, досліджуючи семантику термінів, адже “не все в значеннях таких слів входить до структури мови” [1, 18]. Далі вчений зазначає, що серед іменників набагато більший відсоток слів, в значенні яких переважають семантичні елементи різних термінологічних систем і штучних мов наук, які не належать до природної мови [1, 34].

Рис. 1. Типологія контексту

Отже, наші спостереження над фаховою термінологією свідчать, що для реалізації термінологічного значення загальновживаним словом необхідними є певні вищезгадані умови фахового контексту, типологію якого ми запропонували у цій статті.

Література

1. Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. — М.: Наука, 1967. — 430 с.
2. Гак В.Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики. — М.: Изд-во Моск. ун-та. — 1971. — С. 68-71.
3. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. — М.: Высшая школа, 1987. — 104 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. — М.: Наука, 1977. — 248 с.
5. Звегинцев В.А. Семасиология. — М.: Просвещение, 1957. — 240 с.
6. Коновалова Е.Д. Сопоставительный этимологический и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / ЛГПИ им. Герцена. — Л., 1964. — 18 с.
7. Крылов А.И. Термин и контекст // Языковые единицы и контекст. — Ленинград: ЛГПИ, 1973. — С. 89-96.
8. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. — М.: Из-во Академии наук СССР, 1961. — 158 с.
9. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. — М.: изд-во Наука, 1968. — С. 103-125.
10. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. — М.: Просвещение, 1975. — 271 с.
11. Яремко Я.П. Формування української військової термінології: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. — Дрогобич, 1997. — 164 с.
12. Antal L. Content, Meaning and Understanding. — Hague: Rowley, 1964. — 65 p.
13. Guilbert L. La Specificite du term scientifique et technique // Langue de Franc. — Paris, 1973. — P. 260-297.
14. Ischreyt H. Studien zum Verhältnis von Sprache und Technik. — Düsseldorf: Akad. Verlag., 1965. — 308 p.
15. Ullmann S. The Principles of Semantics. — Glasgo: Academic Press, 1957. — 346 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Guidelines. Use Consultants by World Bank as Execution Agency. — Washington: The World Bank, 1995. — 38 p.
17. Wood Frank. Business Accounting. Fifth Edition; Pitman. — 1989. V. 1-2. — 613 p.
18. Oxford Student's Dictionary of Current English / a.s. Hornby. — Oxford: Oxford Univ. Press, 1984. — XII. — 769 p.
19. Webster's New World Dictionary. — New York: Star Books, 1995. (WNWD).

Olexandra Duda. The Meaning of the Term and the Context The article deals with the problem of interdependence between the semantic meaning of the term and the context. The analyzed material provides ground for the conclusion that the term meaning needs definite conditions of the sublanguage context, typology of which we have researched.

Тетяна Олійник

СИМВОЛІЧНІ ВЛАСНІ ІМЕНА В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Слово (символічне власне ім'я) в художньому творі слід вивчати в тих специфічних умовах, у яких воно вживається. Його значення і стилістичні можливості проявляються лише у відповідному контекстному оточенні.

У поняття контексту в широкому значенні входить узагалі все словесне оточення і зовнішня ситуація, якою визначається те або інше значення слова. А.А. Реформатський розрізняє словесний (мовний) і побутовий контексти [13, 77]. Це найбільш загальні види контексту. Проте, якщо мати справу з художнім твором, необхідність такого розмежування відпадає. Зовнішня ситуація у творі або, точніше, її зображення створюється за допомогою того ж словесного матеріалу, який певним чином конструктивно і графічно організований. Зрозуміло, що розмежування словесного і побутового контексту в таких умовах не має сенсу.

У багатьох роботах, присвячених з'ясуванню специфіки художньої мови, розмежовуються прозаїчний і поетичний (тобто художньо-образний) контексти. А.М. Пешковський зазначав, що слово в художньому мовленні виконує іншу функцію, ніж у нехудожньому [12, 63; 8, 126-127]. Беручи участь у створенні того чи іншого образу (картини), воно виявляється в умовах нового, найчастіше стилістично багатопланового застосування. Тут поетичний контекст відмінний від прозаїчного.

Спробуємо визначити види поетичного контексту. Нам здається доцільним досліджувати види контексту в залежності від меж того лексико-семантичного фону і тієї образно-композиційної атмосфери, в яких функціонують слова.

У цьому плані В.В. Виноградов, побічно торкаючись умов вживання деяких слів, говорив про "збільшення змісту", що виникає в слові в композиції складного цілого (монологу, літературного твору, побутового діалогу) або в індивідуальному застосуванні, в залежності від ситуації [7, 24]. Приблизно таке ж розмежування висувалося ще в 1923 році Б.А. Ларінін: "Комбінаторні збільшення утворюються й у межах однієї фрази і, крім того, із сполученням періодів — у межах глави; далі є відтинки, що виникають тільки із закінченого цілого" [10, 70]. Інші мовознавці або висувують подібні розбіжності (наприклад, контекст-фраза і контекст-ситуація в Р.А. Будагова [5, 14]), або обмежуються загальною вказівкою (наприклад, Л.А. Булаховський говорить лише про фразове оточення [6, 29]).

Найпростішим видом контексту є словосполучення. Говорячи про контекст у словосполученні, нас цікавить, насамперед, значеннєвий зв'язок слів, що виступає засобом зображення і організації думки. Безумовно, що він знаходить своє вираження у граматичному зв'язку слів. Словосполучення звичайно складається зі слова, значення якого переосмислюється або уточнюється, і слова, за допомогою якого відбувається це переосмислення або уточнення. Якщо ж обидва члени сполучення багатозначні, то вони уточнюються або переосмислюються взаємно. Наприклад: to play **Old Harry** with smb. — а) зіграти злий жарт із ким-небудь; б) розорити кого-небудь; to shoot **Niagara** — наважитися /зважитися/ на розпачливий крок, йти на великий ризик; to cross /to pass/ the **Rubicon** —

перейти рубікон, прийняти важливе рішення; to stand **Sam** — платити за всіх (за частування, *особл.* вино); to cross the **Styx** — померти; to work for **Uncle Sam** — бути на державній службі (у США); to meet one's **Waterloo** — зазнати поразки.

Таке сполучення слів є першим видом контексту, і його можна назвати мінімальним. Мінімальний контекст — це контекст, що забезпечує повну значеннєву визначеність слів у рамках цього сполучення.

Індивідуальне вживання слова звичайно потребує такої значеннєвої підтримки, що виходить за рамки словосполучення. Його значеннєва визначеність залежить уже від наявності не тільки слова, семантично і граматично безпосередньо пов'язаного з ним, але і сусіднього слова або слів, іноді цілої фрази, цілої відповідно організованої групи слів, що складають його оточення. Звичайно, вони передують новому сполученню, ніби готуючи його і створюючи можливість реалізації в ньому нового значеннєвого факту. Таким чином, неодмінною умовою функціонування такого виду контексту є наявність допоміжного слова або сполучень слів і речень, що сприяють уточненню індивідуального вжитку слова. Такі фрази або допоміжне слово можна назвати опорним словом (словами) або опорною фразою (опорними фразами). Контекст з опорними словами назовемо розгорнутим. Розгорнутий контекст звичайно двох підвидів: контекст-речення і контекст-складне ціле.

У контексті-реченні опорні слова функціонують у складі того речення, у якому знаходиться слово, яке переосмислюється. Значеннєва визначеність останнього забезпечується даними самого речення. Наприклад: "He is a **Napoleon** of industry and disgustingly rich." (Shaw B. Four, 152) — "вольова, сильна людина, що досягла великого успіху"; "Then I went in and shot the televisor, that insidious beast, that **Medusa**, which freezes a billion people to stone every night, staring fixedly, that **Siren** which called and sang and promised so much a gave, after all, so little, but myself always going back, going back, hoping and waiting..." (Bradbury R. Fahr., 234) — **Medusa** — "жінка-страховище", **Siren** — "напівжінка-напівптаха, що своїм чарівним співом замановала мореплавців у небезпечні місця до прибережних скель, де ті й гинули"; "The family were dullest of dull Couny, and Horry himself was a kind of half-witted **Adonis**." (Aldington R. Stories, 107) — "красень".

Але в ряді випадків переосмислення слова може бути досягнуто тільки за наявності цілої відповідно організованої групи слів, а в деяких випадках і цілих фраз, що оточують те речення, у якому знаходиться слово, яке переосмислюється. Отже, визначеність і ясність значення останнього цілком залежить від взаємодії значеннєвих асоціацій, що виникають у групах слів, організованих у речення і фрази. Наприклад: "You dare offer a miserable thousand to the son-in-law of a millionaire? No, by Heavens, **Machiavelli**! You shall not cheat me." (Shaw B. Four, 98) — "хитромудра; безсовісна, безчесна; безпринципова людина"; "From the wallet on to the brass table fell my secret, my silence, my peace, me dreams, my seven years of devotion, the photograph with its undefiled gaze and smile, the smile of my first love. "A dark horse, Doll", said Aunt Maria, taking up the photograph. "A **Casanova**" Focusing, she held the photograph at arm's length". (Porter H. Stars, 279) — "людина, яка мала численні любовні та авантюрині пригоди".

Речення в цьому випадку не може обмежитися одними лише своїми внутрішніми ресурсами, щоб до кінця перебороти опір слова, що переосмислюється. І на допомогу до нього приходять сусідні фразові групи. Такий підвид розгорнутого контексту Т.А. Бертагасєв і С.Ш. Чагдуров назвали контекстом-складним цілим. Вживаючи такий термін, вони виходили з того, що новий значеннєвий відтінок у слові, яке незвичайно сполучається, може бути виявлений лише за умови, коли в попередньому викладі є слова і фрази, що асоціативно перекликаються з ним, коли між ними і семантикою цього слова виникає певний взаємозв'язок [4, 141-160].

До недавнього часу багато робіт з лексикології при ілюстрації положень, що викладалися, обмежувалися порівняно невеликою кількістю спеціально підібраних прикладів. Це призводило до того, що мова, незважаючи на визнання основної дихотомії — мова — мовлення, видавалася ніби відірваною від мовлення. Синтагматичне дослідження припускає не вивчення окремих прикладів, а ретельний аналіз мовних творів, що враховує цілий ряд чинників, аспектів, параметрів, без проникнення в сутність яких вивчення синтагматичних

особливостей слова не дає науково достовірних результатів. Саме з цього погляду проблема контексту набуває першорядного значення.

У контексті художнього твору символічне власне ім'я (СВІ) набуває певних, художньо-стилістичних функцій. Тут поетапно проходить спочатку конкретизація, потім ускладнення їх значень у межах мікро- і макроконтраксту, зв'язок між символічним власним іменем і означуваним предметом стає тіснішим і міцнішим. Особливості семантики СВІ (в порівнянні з апелюваннями) обумовлені генетично: загальний іменник реалізує своє значення в тексті, відкидаючи один за одним лексико-семантичні варіанти, які входять в його мовну структуру. Зворотній процес проходить у СВІ: у міру просування в тексті воно накопичує всі другорядні номінації свого референта (які можна розглядати як його лексико-семантичні варіанти), які формують семантичну структуру СВІ в тексті. Таким чином, повний об'єм значення, яке СВІ набуває в художньому творі, актуалізується тільки на основі цілого тексту [3, 14.].

Розгортання семантичної структури СВІ у міру його просування в художньому тексті проходить за рахунок двох груп чинників: прямих і другорядних. До першої належать варіанти та варіації антропонімічної чи топонімічної формули, вторинна контекстуальна номінація персонажа, предмета чи явища; до другої — засоби характеризування носія імені в авторській мові (сюди належать опис, роздум, характеристика через розповідь), а також репліки, які характеризують персонажів.

Вживаючись з метою характеризування, опису, створення фону, СВІ обростає відомостями, які беруть участь у формуванні його семантичної структури. Накопичена ним інформація, як змістового, так і концептуального характеру, перетворює СВІ в акумулюючий стилістичний засіб, здатний до вираження імплікації та авторської модальності.

Для ілюстрації візьмемо відому повість Дж. Фаулза "Вежа з чорного дерева" [18] і спробуємо вивчити виникнення експресивних, оцінних і емоційних конотацій деяких СВІ, показуючи їхній стилістичний потенціал. Вживання прізвиськ і відповідних їм власних імен у творі пов'язано з асоціативною фантазією читача, воно апелює до його зорової пам'яті і сприяє виникненню додаткових асоціацій. Такі лексичні елементи фіксують увагу читача, змушують його мобілізувати свою увагу, активізувати свій тезаурус. У зв'язку з цим виникає проблема співпадіння асоціативних зв'язків автора і читача. Щоб уникнути неправильного розуміння, а іноді і повного перекручування інформації у випадку вживання власних імен, читачу дуже важливо зрозуміти, чому автор вибрав саме те, а не інше ім'я або назву.

У повісті Дж. Фаулза "Вежа з чорного дерева", старий художник Генрі Брізлі називає одну з дівчат "the Freak", а іншу — "the Mouse". Це — одна із складових частин англійської антропонімії — прізвиська, тому що у дівчат є їх власні імена. Як пише Л.М. Щетинін: "Прізвисько — найдавніша ономастична категорія, генетичне джерело інших видів власних імен. Характерною ознакою власних прізвиськ була їх пряма співвіднесеність з ознаками людини, яка його носила: походження з певної місцевості чи від певної особи, зовнішність, характер, соціальний стан, професія тощо" [15]. Звідси випливає, що прізвиська мають ознаку індивідуальної довільності, яка характерна власним іменам, де кожна мовна одиниця, що традиційно використовується як власне ім'я, може співвідноситися з будь-яким поняттям, що виражається при відсутності зв'язку між звучанням і денотатом. Оскільки мотивація прізвиськ зазвичай визначається ознаками їх носіїв, то для правильного розуміння, наприклад, прізвиська "the Freak" звернемося до словника А.С. Горнбі [16], де знаходимо таку словникову дефініцію "freak (n) person, animal or plant that is abnormal in form of behavior". Таким чином, поряд з денотативним значенням, яке вказує на предмет мовлення, це слово має ще й конотативне значення та яскраво виражений емоційний компонент. Називаючи дівчину "the Freak", старий художник висловлює свою зневагу до цієї дівчини і одночасно дає їй характеристику. І дійсно, вже сам опис зовнішності її підготував читача до зустрічі з не зовсім нормальним персонажем. "If the Mouse was odd, this creature was preposterous. She was even smaller, very thin, a slightly pinched face under a mop of frizzed-out hair that had been reddened with henna... The eyelids had been black. She had the look of a ragdoll, a neurotic golliwog, a figure from the wilder end of the King's Road" [16, 25-26]. І далі: "Something about her, perhaps just the exotic hair and the darkness of her tan, was faintly negroid, aboriginal, androgynous" [16, 63].

Слово “creature” замість “girl” експресивно підкреслює незвичайність, навіть ненормальну поведінку дівчини, що підтверджується подальшими фактами з її життя. “The Freak” — дочка сектантів, розчарувалась в перспективі вчительської кар’єри, перепробувала всі види сексу і наркотиків. Отже, прізвисько “the Freak” передбачає уподібнення по лінії “abnormal” як зовнішніх, так і внутрішніх якостей. І поряд з емоційним та оцінним компонентом конотації у цього антропоніма з’являється додагкова конотація, пов’язана з особистими якостями персонажа.

Звернемося до другого прикладу. “Henry calls me the **Mouse**” [16, 14], — говорить інша дівчина. У словнику А.С. Горнбі знаходимо дефініцію слова “Mouse (n) sort of small rodent”. Апелюючи тільки до прізвиська дівчини, можна попередньо сказати декілька слів про її зовнішні та внутрішні якості. Ми сподіваємося побачити тендітне, маленьке створіння з невиразною зовнішністю, нерішуче, полохливе. Але в цьому випадку прізвисько “the Mouse” застосовується не за асоціацією з його загальним значенням, воно фігурує в мові як словесний індивідуалізувальний знак особи, який далекий від значення відповідного загального іменника.

Ще один герой роману, художник за професією, помічає її своєрідну красу: “... a slim girl of slightly less than medium height and in her early twenties; brown and gold hair and regular features; level-eyed, rather wide eyes...” [16, 3]. Цілком очевидно, що її зовнішні дані не мають ніякого відношення і зв’язку з апелювативним значенням. Тим не менше її прізвисько має оцінний компонент значення, тому що відображає зневажливе ставлення старого художника до неї. Чому ж він називає її “the Mouse”? Відповідь на це питання дає сам художник: “Know why I call her the Mouse? — I did rather wonder. — Not the animal. The old man hesitated, then reached and took a sheet of notepaper from a drawer beside him. Standing at his shoulder, David watched him address himself to the paper as if to some formal document; but all he did was to print in pencil the letter M and then, after a space, the letters U, S, E — “the Muse” [16, 81].

Отже, прізвисько “the **Mouse**” є засобом не індивідуалізації і точного найменування особи, а його конспірація, приховування її дійсної назви. Своєю зоровою і звуковою формою воно повинно викликати у читача асоціації, які уточнюють і поглиблюють характеристику названого персонажа. У словнику А.С. Горнбі читаємо: “the Muses, 1. (Gr. Myth.) the nine goddesses, daughters of Zeus, who protected and encouraged poetry, music, dancing, history and other branches of art and learning; 2. the Muse — poet’s genius; spirit that inspires a poet”.

Подане тлумачення the “**Mouse**” — “the Muse” дозволяє нам скласти більш повну і вичерпну характеристику про дівчину, яка є незвичайної зовнішності, талановита художниця, що наполегливо шукає свій шлях у живописі, що покинула привілейований коледж та багатих батьків в ім’я безкорисливого служіння улюбленій справі. Живучи в домі знаменитого художника, вона надихає і підбадьорює його, стає для нього добрим генієм.

У ніжному імені “the **Muse**” реалізується емоційний компонент конотації. Але поряд з цим компонентом у антропоніма з’являється ще одне додаткове предметно-логічне значення, яке складає понятійний зміст цього слова, що не може бути декодованим поза контекстом. У цьому випадку важливим є стилістичний контекст, тому що “якщо в контекстологічному аналізі необхідно встановити вказівний мінімум, який дозволяє ідентифікувати одне значення з декількох можливих, то в стилістичному контексті, навпаки, бажано виявити не мінімум, а максимум можливих зв’язків” [2, 12]. При вживанні антропонімів у тексті художніх творів компресія інформації обумовлена саме здатністю таких слів викликати різні асоціації. Стилiстичний контекст не тільки допомагає виявити, яке із значень реалізоване, але й сприяє створенню нових конотацій. Так, прізвисько “the **Muse**”, а також власне ім’я дівчини “Diana” не можуть не викликати цілої гами асоціацій, тому що ці антропоніми набувають у тексті додаткової конотації — історичної. Адже антропоніми “the **Muse**” і “Diana” містять натяк на міфологічну богиню Діану. Образ Діани — римської богині полювання — ототожнюється з грецькою Артемідією. В міфах Діана — богиня-незайманність, богиня полювання, дітонародження, покровителька диких звірів.

Таким чином, історичний компонент конотації дозволяє письменнику йти найкоротшим шляхом до філософських і етичних узагальнень, асоціація з міфологічною богинею є засобом конструювання картин майбутнього, матеріалом для порівняння з дійсним. Цей додатковий

компонент конотації пояснює поведінку Діани: її удавана розбещеність — тільки видимість. Вона цнотлива і недоступна, як міфологічна богиня.

Розглядаючи антропоніми як слова, слід зазначити, що на них, як і на інші лексичні одиниці, поширюється принцип асиметричності лінгвістичного знака [9]. Це значить, що один і той же антропонімічний об'єкт може співвідноситися з декількома антропонімами, їх еквівалентами, і навпаки. Так, антропонім "Діана" співвідноситься у повісті не тільки з традиційним іменем *Diana*, але й з колоквалізмом *Di*, і з еквівалентами-прізвиськами: "the Mouse", "the Muse". Таким чином, антропоніми як лексичні одиниці можуть протиставлятися як одиницям інших пластів лексики (в складі іменників — іншим частинам мови, як власні імена — загальним назвам або апелятивам), так і один одному. Імена дівчини відповідають поняттям одного рівня узагальнення і, відповідно, є по відношенню один до одного еквонімами. Зв'язки еквонімії — це зв'язки понять і імен однієї предметної галузі і одного рівня узагальнення [11].

Імена *Diana*, *Di*, *the Mouse*, *the Muse* через спільність референта є еквонімами в предметній галузі "Woman", тобто вони пов'язані з поняттям "Woman" родо-видовими або гіпо-гіперонімічними зв'язками, і між собою — еквонімічними.

Контекст будь-якого художнього твору може вносити різні зміни в зв'язки між елементами і накладати певний відбиток на семантичну структуру слова. Розглядаючи явище еквонімії стосовно англійських антропонімів, бачимо, що до розряду еквонімів можуть належати слова, які поза конкретним контекстом не пов'язані еквонімічними і гіпо-гіперонімічними зв'язками. Велику роль при цьому виконує зчеплення, тому що слова, які не належать до однієї предметної галузі, попадаючи в еквівалентні позиції в контексті, набувають нових конотацій [14].

Вперше поняття зчеплення було запропоноване американським лінгвістом С. Левінім. Він визначає зчеплення як виникнення парадигматичних еквівалентних елементів в еквівалентних позиціях контексту, розуміючи під позицією місце в мовному (синагматичному) ланцюзі, де можлива та чи інша заміна [17]. І. Арнольд розуміє зчеплення як подібність елементів в подібних позиціях, яка надає цілісність всьому тексту або окремим його частинам і підкреслює зміст [1]. Таким чином, у прізвиськ "the Mouse", "the Muse" з'являється загальне поняття найближчого вищого рівня — гіперонім "Diana", який у свою чергу є гіпонімом вищого рівня абстракції "Woman". Відповідно, в контексті повісті всі три антропоніми *Diana*, *the Mouse*, *the Muse* об'єднуються в одну ширшу предметну галузь.

Отже, прізвиська поряд з денотативним значенням в контексті мають ще й конотативне значення, яке, в залежності від контексту, може складатися з емоційного, оцінного, історичного і літературного компонентів конотації. Все це в повній мірі можна віднести і до СВІ. Виявленню і виникненню емоційних, оцінних та інших додаткових конотацій в значній мірі сприяє стилістичний контекст твору.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика декодирования: Курс лекций. — Л., 1974.
2. Арнольд И.В., Банникова И.А. Лингвистический и стилистический контекст // *Стиль и контекст*. — Л., 1972.
3. Бакастова Т.В. Семантизация имени собственного в целом художественном тексте (на материале английского языка). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — Одесса, 1987.
4. Бертагаев Т.А., Чагдуров С.Ш. Роль контекста в употреблении слов и элементы его структуры в художественной литературе. — М., 1987.
5. Будагов Р.А. Очерки по языкознанию. — М., 1953.
6. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. — М., 1954. — Ч. II.
7. Виноградов В. В. Русский язык. — М., 1947.
8. Губер А. Структура поэтического символа // *Художественная форма*. — М., 1927.
9. Карцевский С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звезгинцев В.А. *История языкознания XIX-XX вв. в выдержках и извлечениях*. — М., 1965. — Ч. 2.
10. Ларин Б.А. О разновидностях художественной речи // *Русская речь*. — М., 1932.
11. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. — Владимир, 1974.

12. Пешковский А.М. Принципы и приемы стилистического анализа и оценки художественной прозы. — М., ГАХН, 1927.
13. Реформатский А.А. Введение в языковедение. — М., 1955.
14. Шеремет Л.Г. "Стилистический потенциал антропонимов в современном английском художественном тексте" // Текст как объект комплексного анализа в вузе. — Ленинград, 1984. — С. 133-142.
15. Щетинин Л.М. Слово, имена, вещи. — Ростов н/Д, 1966.
16. Hornby A.S. "Oxford Advanced Learner's Dictionary". — Oxford University Press, 1996.
17. Levin S. Linguistic Structures in Poetry. — Mouton, 1962.
18. Fowles J. The Ebony Tower. — Granada, 1981.

Tetyana Olynyk. Symbolic Proper Names in the Context of Fiction. Symbolic proper names in fiction should be searched in the specific conditions of their usage. Their meanings and stylistic peculiarities manifest only in certain contextual surrounding.

Ірина Салая

ПРО СИНОНІМІЮ ЕЛЕМЕНТІВ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Синонімія — універсальне мовне явище, що охоплює всі рівні мови. Складові компоненти парних словосполучень, які поєднані зв'язком синонімії, характеризують це поняття в усьому його розмаїтті.

Парні словосполучення (біноми) являють собою лінійну послідовність, як правило, граматично рівноправних слів однієї і тієї ж частини мови, поєднаних сурядним сполучником: *ladies and gentlemen, day and night, safe and sound, if and only if*.

В системі парних словосполучень привертають увагу своєю частотою вживання біноми, що містять слова-синоніми, в основі поєднання яких лежать їх структурно-семантичні і функціонально-стилістичні особливості. Відповідно до цього у банку даних парних словосполучень, до складу яких входять компоненти-синоніми, виділяють дві групи:

1) З наявними структурно-семантичними особливостями слів-синонімів, що спираються на їх лексичне значення і структуру; зазначимо, що явище синонімії реалізується через два важливі принципи: принцип спільності і принцип розбіжності, і тому виявили інтегральні та диференційні ознаки компонентів- синонімів біномів;

2) З наявними функціонально- стилістичними особливостями слів-синонімів, в основі яких емотивно-конотативне значення або чинник функціонування в певній комунікативній ситуації.

З погляду структурно-семантичних інтегральних і диференційних ознак компоненти-синоніми біномів об'єднуються на основі:

а) параметрів спільності:

- понятійна спільність: *sick and tired*:: набриднути
- тотожність лексичного значення: *clean and tidy*:: акуратний
- можлива загальна валентність: *first and foremost*:: насамперед.

б) параметрів розбіжності:

- із смисловими розбіжностями, що не зачіпають понятійне ядро лексичного значення: *law and order*:: правопорядок
- із додатковими відтінками, пов'язаними з походженням слів: *betwixt and between*:: ні те ні се
- із стилістичними і функціональними забарвленнями: *foibles and weakness*:: слабкість (розм. і літер.).

Виходячи з основного критерію семантичності — тотожності чи близькості лексичного значення, тобто повного чи неповного ступеня схожості смислового змісту, що виявляється в неоднаковому ступені семантичної близькості, — виділяють три ступені синонімічності компонентів-синонімів парних словосполучень:

- повний (максимальний): *pick and choose*:: перебирати
- неповний (середній): *quiet and peace*:: спокій
- мінімальний: *rack and ruin*:: руйнувати.

Серед парних словосполучень найбільше виділяються біноми, компоненти-синоніми яких мають середній ступінь синонімічності, що полягає в семантичній і стилістичній спільності одного з лексичних значень компонентів, в диференціації за значенневими відтінками, за стилістичною забарвленістю.

Згідно з теорією опозицій М.С Трубецького [1, 175] в межах біномів існують такі типи синонімічних опозицій з наступними ознаками:

- кількісним складом,
- зв'язком між компонентами опозиції.

Відповідно до ознаки кількісного складу компоненти-синоніми біномів належать до парних синонімічних опозицій. Наприклад, *right and proper*:: правильний, *books and corners*:: кутки і завулки; *Brown Jones and Robinson*:: прості, звичайні англійці. Останній приклад, що представляє власні імена, утворює особливу групу серед біномів — компонентами яких є парні синоніми. У таких словосполученнях помітний перехід власного імені від предметної номінації до сигніфікації, виділення конкретної оцінки денотата. Внаслідок наявної нейтралізації видових відмінностей іменників і збереження їхнього спільного родового значення виникає тотожність властивої їм семантики в контексті бінома (тринома), в результаті чого можна говорити про характерні між ними відношення абсолютної синонімії [2, 12].

За зв'язком, який існує між синонімічними елементами біномів, визначають такі типи опозицій: привативну, абсолютну, градуальну.

Привативні синонімічні опозиції, які характеризуються тим, що один з їх елементів має якусь ознаку, а інший — ні, поділяють на такі:

- а) опозиції, в основі яких лежать гіпо-гіперонімічні відношення;
- б) опозиції, що базуються тільки на одній спільній чи відмінній ознаці.

Компоненти-синоніми парних словосполучень, яким властиві відношення семантичної аддиції, є складовими вищого класу, з іменем якого вони пов'язані видо-родовими чи гіпо-гіперонімічними відношеннями. Наприклад, *father and mother*:: батько і мати — батьки, *day and night*:: день і ніч — цілу добу.

В основі абсолютної опозиції компонентів-синонімів лежить відношення перетину між сумісними поняттями, інакше компоненти-синоніми біномів є абсолютними з семантичною і стилістичною тотожністю. Наприклад, *by leaps and bounds*:: дуже швидко, *rest and recreation*:: відпочинок.

Компоненти-синоніми градуальної опозиції характеризуються різним ступенем або градацією однієї й тієї ж ознаки. Наприклад, *honestly and truly*:: чесно, *sick and tired*:: дуже змучений.

За компонентним аналізом синонімічній одиниці біномів визначаються як слова з однаковим денотатом, чи однаковим денотатним компонентом, але відрізняються конотацією, чи конотативними компонентами. Сучасний підхід до класифікації синонімів спирається на дефініцію синонімів, як слів з конотативними розбіжностями. В межах конотації компоненти-синоніми біномів протиставляються за оцінно-емотивними та експресивними диференційними ознаками. Наприклад, пари біномів, що містять слова-синоніми з наявною конотацією експресії: *arty and crafty*:: показний; з наявною оцінною та емотивною конотаціями *tastes and habits*:: смаки та звички, *clear and clean*:: чистий.

В межах конотації компоненти-синоніми протиставляються і за стилістичними ознаками, оскільки це один з важливих стилістичних засобів вираження, виконуючи функції представлення одного і того самого явища в різних аспектах, відтінках і варіантах. Оскільки компоненти-синоніми біномів належать до різних стилів мови (літературний, постичний, науковий, публіцистичний; розмовний), вони одночасно є і різностильовими синонімами: *spunk and courage* (розм. і літ.). І.В. Арнольд [3, 117] визначає синонімічні пари, як наприклад, *wear and tear*: емпатичними стилістичними засобами, що широко вживаються як в розмовному, так і літературному стилях (поет. *the wear and tear of modern city life*\ розм. *When you calculate the value of the car you must allow for wear and tear.*)

Порядок розташування компонентів-синонімів біномів, яким властивий синонімічний тип зв'язку, може ґрунтуватися на таких фонетичних особливостях лексичних одиниць-алітерації: *zig (s) and zag (s)*, *twist and turn*, *muck and mild*; асонансу: *lock and block*, *bag and baggage*, *bear*

and forbear, trials and tribulations, part and parcel, rough and tough; римі: fair and square, moan and groan, odds and ends. На основі чого розрізняють симетричні, вище наведені біноми, і несиметричні. Несиметричні парні словосполучення містять компоненти різної довжини: bag and baggage, bear and forbear, trials and tribulations, part and parcel і являються прикладами часткової і повної редування.

Проведений аналіз синонімії компонентів бінарних словосполучень виявив, що явище синонімічності серед складових англійських біномів не є випадковим, а зумовлене потребою поглибити і диференціювати висловлювання, потрібне для оформлення думки. Синоніми не просто підсилюють певну ознаку поняття, а одночасно доповнюють його, і в цілому два компоненти-синоніми поставлені разом, досягають більшої виразності, і функціонують в мові, як один з способів вираження емоцій.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. — М.: Высш. шк., 1986. — 295 с.
2. Дайнеко В.В. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности парных словосочетаний современного английского языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — К., 1988. — 25 с.
3. Трубецкой Н.С. Избранные труды по филологии. — М.: Прогресс, 1987. — 559 с.

Iryna Salyak. The Synonymy of the Elements of the English Binomials. The article provides some insights into the complex description of the synonymical aspect of the elements combining the binomials. Much attention is paid to the analysis of structural - semantic and functional - stylistic characteristics of the elements - synonyms. The elements are normally combined on their similarities and differences or contextual features. It is investigated that such phonetic phenomenon as alliteration effects the formation of the binomials.

Колетина Сімонка

АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

В основі мовної картини світу лежить принцип відображення. Відображення як база мисленевих процесів принципово однакова у всіх людей, незалежно від того, носіями якої мови вони є, однак мовне вираження наслідків цих процесів у різних мовах є різним.

Для людини, як носія будь-якої мови реальний світ (матеріальний та фізичний) існує, за Б.О. Серебренниковим, у вигляді: 1) самої реальної дійсності; 2) першої сигнальної системи (рівень чуттєвого сприйняття дійсності); 3) другої сигнальної (вербальної) системи дійсності — мови.

Розглядаючи питання про картину світу, розрізняють “мовну” та “концептуальну” картини світу. Основними елементами першої є семантичні поля, друга складається з понять і підпонять, які є “константами свідомості”. Картина світу не обмежується словником, хоч останній є важливим її компонентом. З суто лінгвістичного погляду протиставлення мовної картини світу (МКС) та концептуальної картини світу (ККС) пов’язане з розрізненням поняття і значення. Ця проблема виникає всюди, де говориться про мовне моделювання дійсності. Г.А. Брутян, розрізняючи ці поняття, вважає, що серцевиною ККС є інформація, наведена в поляттях, а головним для МКС є знання, що закріплені у словах та словосполученнях конкретних мов. Г.А. Брутян робить висновок, що основний зміст належить концептуальній картині світу. За її межами залишаються периферійні ділянки, які виступають як носії додаткової інформації про світ. Інформація ККС і тієї частини МКС, які збігаються при накладанні одна на одну, є інваріантною, тобто незалежною від того, якою мовою вона висловлена, формуючи універсальні понятійні категорії або понятійні поля (les champs conceptuels). І навпаки, інформація, яка перебуває на периферійних ділянках, тобто залишається за межами концептуальної моделі, варіюється від мови до мови. Понятійні поля є “лексичною множиною”, яка організована

на основі єдиної семантичної значущості, та включає всі слова з якимось певним поняттям. Контур поля складається з ядра — головного слова та членів поля, розміщених ближче або далі від ядра. Члени сусідніх полів можуть заходити на периферійні поля, у той же час члени конкретного поля можуть у своїх варіантах аходити в інші поля. Така розмитість полів і значень ускладнює диференціацію МКС та ККС, однак сам принцип їх розрізнення залишається чітким: елементами МКС є значення слів, одиницями ККС — поняття. МКС більш рухлива й диференційована, ніж ККС, і безпосередньо відбиває ті зміни, перебудову, які відбуваються у довкіллі. ККС відзначається більшою стійкістю та універсальністю. Для МКС властиві прогалини, зумовлені її фрагментарністю та неповною системністю. У ній з розвитком пізнання виникають семантичні лакуни, особливо помітні при зіставленні мов.

При характеристиці місця запозичених слів з української МКС, у цьому дослідженні була використана модель мовного універсуму Р. Халліга та В. Вартбурга, що розвивається в працях багатьох дослідників, зокрема Ю.М. Караулова, Ж.П. Соколовської, Л.А. Лисиченко. У відповідності з цією моделлю визначається місце запозичень з романських і германських мов у фрагменті мовного універсуму "Людина". Слова, що виражають цей фрагмент, характеризують людину з різних точок зору: фізіологічної, психічної, соціальної.

Назви людей за статевими ознаками представлені такими запозиченнями, як: англ.: *сер, мем, міс, місіс*; фр.: *мадам, месьє, мадемуазель*; ісп.: *дон, донна*; нім.: *гер, фрау, фрейлейн*. Сему "лік", крім деяких перелічених (*міс, мадемуазель, фрейлейн* — молоді незаміжні жінки) виражають англійське слово *бой* та французькі *гарсон* і *лаже*, які в мовджерелі мають пряме значення "хлопець, юнак". Усі ці слова локально марковані і містять сему, що позначає їх належність до англійської, французької, німецької чи іспанської культури. Вони містяться на периферії української МКС як вторинні назви-екзотизми.

Назви людей за расовими ознаками представлені запозиченнями: *кетис, мулат, негр, негритюк, негритинка, квартерон, крокетон* тощо. Названі такі слів зумовлені тим, що вони позначають явища, які дежаво в мові української МКС і не мали у ній відповідників.

Іншомовні слова майже не представлені у таких підгрупах даного фрагменту, як функції організму, органи людського тіла, діяльність організму, органи чуття, потреби людської істоти, оскільки ці назви українська мова успадкувала переважно ще з праслов'янської.

До підгрупи "Пробувати на смак, куштувати" належить французьке запозичення *гурман*. Опосередковано, на позначення "мати смак", належать: англ.: *денді*; фр.: *піжон, франт*; нім.: *фраєр*.

Щодо підгрупи "Хвороби", то в ній представлені такі запозичені назви: *дальтонік, ідіот, кретин, манік, паралітик*, які належать до термінологічної лексики. Окремі з них (*даун, дебіл, ідіот, кретин*) набули в розмовному стилі лайшого значення й інколи переходять у вигук.

Запозичення у підгрупі "Суспільне становище (діяльність)" є найбільшою, якщо не основною частиною корпусу іншомовних слів. Це зумовляється тим, що, по-перше, ця сфера є наймобільнішою, змінною, на відміну від фізичних якостей людини, що існують віддавна; по-друге, саме в соціально-трудої сфері відбувається активне співробітництво народів, відповідно, взаємодія ККС і мов.

До цієї підгрупи належать назви представників суспільно-економічних формацій: *феодал, капіталіст, соціаліст, комуніст*; суспільно-політичних подій, рухів, партій, що мали або мають місце в європейських країнах: *революціонер, жирондист, фрондер*; релігійних, наукових, культурних течій і напрямків, наприклад: *католик, протестант, дарвініст, декондент, авангардист*; форм правління і відповідних урядових установ, наприклад: *абсолютист, демократія-демократ, конгресмен, мер, міністр, парламент-парламентар, сенатор*; запозичені назви титулів: *барон — баронеса, лорд — леді, вікоунт — віконтеса, дофін — дофіна, герцог — герцогиня, сюзерен, сеньйор-сеньйора*, а також слова *герольд, есквайр, кавалер, шевальє*. Значна кількість цих слів застаріла навіть

для мови-джерела. Наприклад, слово *есквайр* у феодальній Англії було назвою прапорноносця, а в сучасній Англії й США є почесним титулом ряду урядовців. Слово *сеньйор* у середньовічній Західній Європі було назвою великого феодала, що мав усю повноту влади на території, що йому належала. У сучасній італійській та іспанській мові воно вживається як ввічливе звернення до чоловіків. В українській мові ці слова вживаються як історизми, відбиваючи середньовічну МКС, як екзотизми, коли мовиться про події у відповідних країнах, або ж оказіонально жартівливо стосовно українських чоловіків.

Велику кількість запозичених слів становлять ті, що характеризують особу за сферою діяльності у підгрупі "Соціальні інститути і відношення" — а) дипломатія: *аташе, диккур'єр, дипломат, консул, прес-аташе, резидент, секретар*; б) суспільна діяльність: *грінніс, інвайронменталісти, скаути*; в) економіка: *брокер, економіст, компаньйон, менеджер*; г) сільське господарство: *бауер, йомен, кропер, пейзан, фермер*; г) промисловість: *докер, ліфтер, кушнір, маркшейдер, муляр, слюсар, тесляр, трамвайстер* тощо; д) військова справа: *авіатор, брандмейстер, інтендант, констебль, контр-адмірал, мінер, сапер, снайпер*; е) творча діяльність: актори: *артист, кашперле, клоун, коломбіна, папц*; музиканти: *акордеоніст, віолончеліст, горніст, ді-джей, хедлайнер, флейтист*; особи, пов'язані з танцювальним мистецтвом: *балерина, репер, фігурант*; художники: *аквареліст, боді-артист, маршіст, оп-артист, пейзажист, портретист*; публіцисти: *мемуарист, памфлетист, пасквіліст, романіст, папарацци*; ж) віросповідання: *абат, біскуп, бішоп, кюре, монсеїньйор, пастор, пробст*.

Відображення людиною об'єктивної дійсності не вичерпується тими знаннями від предметів і явищ, які вона дістає з довідля, і згадками про ті враження, які вона одержувала в минулому. В її мозку формуються образи і таких об'єктів, яких вона сама безпосередньо не сприймає і не сприймала в минулому. Так формується лексика з абстрактним значенням, серед якої є значна кількість запозичених слів. Людина здатна створювати образи таких об'єктів, яких у реальній дійсності немає, не було і бути не може (наприклад, образи русалок, "халинок на курячих ніжках" і т.ін.) У всіх наведених випадках створення людиною образів уявних об'єктів здійснюється на основі наявного досвіду. До означеної підгрупи належать такі запозичення, як *фантазія, фантастика, романтизм, реалізм* та ін. Однак людина намагається й абстрагувати явища, створені шляхом наукового аналізу й умовиводу: *амур, валькірій, вампір, газель, гоблін, гремлін, ельфи, Мефістофель, ундіне*, тобто слова, джерелом яких є народні уявлення й вірування.

За місцем у картині світу української мови у прямому значенні такі слова можуть належати до ядра МКС або перебувати на її периферії, виступати екзотизмами, історизмами і мати сему локальності. Коли вони отримують конотативні сенси, то можуть пересуватися у вторинному значенні на периферію або належати до ядра МКС як і назви осіб за їх суспільним становищем.

Семантичні запозичення розвивають семантичну систему мови-реципієнта. Так, слово *дипломат* є семантичним запозиченням зі значенням "хитрун".

Експресивно-синонімічні значення запозичених слів часто пов'язані з переходом власних назв у загальні, які виражають певні ознаки людини, наприклад: *гобсек* (скнара), *донжуан* (спокусник), *дульцинея* (кохана), *довелас* (гульвіса, баламут), *тартюф* (ненажера).

У мовленні можливе варіювання функцій запозичених слів. Так, деякі слова-звертання, що виконують номінативно-екзотичну функцію, можуть набувати конотативної функції і використовуватися іронічно при вживанні в звичайному спілкуванні, наприклад: *мадам, мамзель, сеньйора*.

У результаті контакту між етносами й обміну досвідом відбувається розширення ККС, що потребує відповідного розширення (збільшення кількості) або поглиблення (семантичного наповнення) слів, що відбувається і за рахунок запозичень.

Наслідком взаємодії мов і запозичень є поступове вирівнювання й уліфікація МКС різних мов.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ТЕРМІНОЛОГІЯ

Аналіз слів цього фрагменту виявляє, що англійські слова є більш новішими порівняно з французькими, італійськими, німецькими і пов'язані з новими для української ККС явищами. До них належать такі назви: *боскер, іміджмейкер, інвайронменталіст, кілер, скоч, ньюзрайтер, рекетир, скінхед, чартист*. Частина слів належить в українській мові до застарілої лексики (наприклад, *бургомістр, бургаф*), інші — до активного словника.

Література

1. Брутян Г.А. Язык и картина мира // Философские науки. — 1973. — № 1. — С. 108-109.
2. Караулов Ю.Н. и др. Русский семантический словарь. Опыт автоматического построения тезауруса: от понятия к слову. — М.: Наука, 1983. — 566 с.

Valentyna Simonok. Anthropocentric Aspect of Analysis of Borrowings in Ukrainian Language Representation of the World. The article deals with the analysis of various groups of borrowings and their role in the Ukrainian wordstock. The author opposes language and conceptual representations of the world, which are based on the differences between meaning and concept. The place of the borrowings from Germanic and Romanic languages, which belong to the semantic field "Man", has been investigated. Much attention is paid to semantic structure of borrowings and their stylistic peculiarities.

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. ПРАГМАТИКА

Лілія Крива

ПЕРЛОКУТИВНИЙ ЕФЕКТ ПЕРЕКОНАННЯ
В АНГЛІЙСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Перлокутивний ефект переконання ставить за мету виконання адресатом певної дії. Мовець домагається свого лише шляхом впливу, передусім, на “логічний аспект мислення людини” [2, 32], а також на емоції адресата. Друге підтверджується таким прикладом: комівояжер у прагненні продати свій товар, може апелювати не тільки до його практичної цінності, але й до його естетичних якостей.

Більшість перлокутивних ефектів описується у натуральних мовах дієсловами, деякі — лише дієслівними виразами (наприклад, український вираз “вивести з терпіння” та англійський “*take somebody lose one's temper*”). Перлокутивний ефект, який в українській мові описується дієсловом “переконати”, в англійській описується двома дієсловами — *convince* та *persuade*. Чи означає це, що існують дві різні перлокутивні наміри, тобто два результати перлокутивного акту? Наявність в англійській мов. дієслів *convince* та *persuade* логічно відображає, на нашу думку, той експериментальний факт, що переконати розумну людину щось зробити (*persuade*) можна, лише зробивши деякі переконання (*convictions*) його надбанням. І навпаки, ми можемо сказати, що мовець переконав (*persuaded*) адресата, якщо адресат після виконання мовцем мовленнєвого акту здійснив дію, яка відповідає намірам мовця, завдяки тому, що у нього сформувалися певні переконання (*convictions*), що також входило у наміри мовця.

Таким чином, з одного боку, можна говорити про існування двох перлокутивних інтенцій мовця: першої — провести бажані зміни у когнітивних структурах адресата, у його ієрархії цінностей та системи оцінок — *convince*, та другої — змінити поведінку адресата таким чином, щоб вона відповідала бажанням мовця — *persuade*. З іншого боку, не можна вважати цю пару двома окремими перлокутивними актами, позаяк другий її елемент не існує без першого. Протилежне твердження неправильне: перлокутивна інтенція “*convince*” у більшості випадків веде за собою інтенцію “*persuade*”, хоча в цьому не завжди є необхідність.

Незважаючи на це, ми робимо застереження “у більшості випадків”, керуючись такими міркуваннями. Коли ми описуємо перлокутивний ефект мовленнєвого акту як “*persuade*” (*she persuaded him to do it*), ми припускаємо, що адресат здійснить дію або змінить свою поведінку негайно або у найближчому майбутньому. Коли ми описуємо перлокутивний ефект мовленнєвого акту як “*convince*” (*she convinced him of the truth of it / that it was true*), ми припускаємо, що адресат оцінює “це” як істинне, і, будучи розумною людиною, має намір у майбутньому діяти відповідно до цих знань або цієї оцінки. Про це говорить А.Н. Баранов, коли визначає аргументацію — один із способів переконання — як “комплекс вербально реалізованих когнітивних процедур обробки знання, які призводять до зміни його онтологічного статусу в моделі світу адресата, а, відтак, реально або в перспективі впливають на процес прийняття рішень” [1, 41].

Можливим, на нашу думку, є виділення трьох вербальних способів досягнення перлокутивного ефекту переконання: доведення, аргументації та пропаганди.

Доведення — як спосіб переконання — обґрунтування істинності або хибності судження, тобто як метод логіки та математики. Однак, значення логіки (логічності) у політичному

дискурсі важко переоцінити. Власне термін “доведення” може вживатись у “точному” та “наближеному” значенні. Доведення у точному значенні слова — дедуктивне міркування. Так, у випадку $A \supset B$ несумісне з B ($A \cup B$). Якщо A істинне, то B хибне. “Дедуктивні умовиводи володіють найбільшою силою переконання, тому що в них істинне значення посилянь повністю переноситься на висновок” [4, 14]. Доведення у наближеному значенні — індуктивне міркування, яке ще також називають евристичним або таким, що відповідає істині. Так, у випадку $A \cup B$, якщо A хибне, то B більш наближене до істинного. Якщо істинність дедуктивного виводу залежить тільки від істинності посилянь та логічної неправильності міркування, то в евристичній схемі міркування важливими є інтенції. Якщо потрібно довести істинність B у наведеному вище прикладі, то хибність A “значно підсилює доводи на користь B ”. Якщо потрібно спростувати B , то хибність A “лише трохи підсилює” доводи на користь B , зазначає американський математик Д. Пойа [3, 339-340].

Аналіз доказового мовленнєвого акту — завдання скоріше логічне, ніж лінгвістичне, і при аналізі текстів ми звертаємо увагу лише на ті випадки, коли оратор, усвідомлюючи величезну переконливу силу доведення, намагається подати дискурс як доказовий.

Аргументація. Дослідники зазначають, що “нині у різних дисциплінах — лінгвістиці, літературі, філософії, юриспруденції, логіці, риторичі — мають місце спроби дослідити [...] елементи такого складного явища, як аргументація” [6, 160]. Відтак, спостерігаємо неоднотайність у визначенні терміну “аргументація”. Однак, у більшості випадків експліцитно або імпліцитно відображено основну мету аргументативного дискурсу — переконати аудиторію (опонента) у тому, що те або інше судження істинне або прийнятне.

У літературі з теорії аргументації поняття “доведення” та “аргументація” систематично змішуються, оскільки ця теорія розвивалась з надр логіки і зараз у деяких її інтерпретаціях залишається у рамках цієї науки. Ми вважаємо необхідним розмежовувати ці два способи переконання. Аргументуються ті судження, які неможливо довести дедуктивним методом, тобто неможливо встановити їх істинність. Дебора Шифрін у цьому зв'язку зазначає причину існування аргументації як когнітивного та мовного феномену: “Твердження про переконання, погляди, судження та почуття відрізняються від тверджень про факти тим, що є репрезентаціями внутрішніх, когнітивних станів і не можуть бути виявлені або верифіковані. Зазначимо парадокс: оскільки переконання — інформаційна власність мовця, він має беззастережне право дотримуватись їх. Але, оскільки ці переконання недоказові, то й інші учасники комунікації не можуть бути позбавлені права сумніватись у їх доцільності” [7, 40]. У сфері психології подібної точки зору дотримується Чалдіні [5].

Власне цей “парадокс” багато в чому робить можливим (або необхідним) існування явища аргументації, оскільки інколи необхідно раціональними методами переконати аудиторію у справедливості думок, переконань та оцінок. Це особливо проявляється у політичній сфері мовної діяльності людини.

Аргументація як спосіб переконання аналогічна доведенню у такому відношенні: якщо істинне те судження, яке відповідає реальному стану речей у світі, то прийнятним виступає те судження, яке відповідає “положенню речей” у ментальному світі адресата, його системі оцінок. Тобто, переконати шляхом доведення означає звести систему оцінок об'єкту переконання у відповідність до реального світу. Переконати за допомогою аргументації означає звести систему оцінок об'єкту переконання у відповідність до такої ж системи суб'єкту переконання.

Третій спосіб переконання — пропаганда. Терміном “пропаганда” зазвичай позначають два види дискурсу — рекламний та політичний. Залишаючи поза межами нашого дослідження перший, під політичною пропагандою ми розуміємо експліцитну апеляцію мовця до тих або інших цінностей адресата. Різні групи людей мають різні набори ціннісних пріоритетів. Цей факт дозволяє нам класифікувати, наприклад, один дискурс як “комуністичну пропаганду”, а інший — як “буржуазну пропаганду”. Переконуючий потенціал пропагандистського дискурсу тим вищий, чим вище положення в ієрархії цінностей адресата займає пропагована цінність.

З погляду досягнення перлокутивного ефекту переконання, пропагандистські заклики можуть розглядатись як квазі-логічні, а тому метафізичні докази на користь тези переконання.

I want to make it very clear that I believe the vitality of the dairy industry is important not only to my state's economic health of agricultural states all across the country, but I think it is important if we are going to maintain viable rural communities, I think it is important if we are to protect the environment. I think it is important if we are to have diversity. I think it is important if we are to avoid more contrition in the agricultural sector of our country, I think it is important if we are to continue to have family farmers who can produce wholesome milk at a decent price for consumers. I think it is important because it represents the very best of what we have been about as a nation [...] I am very proud to sponsor this piece of legislation [8, 1-4].

Вислів *I think it is important* (я думаю, що це важливо) зі значенням інклюзивної адресатності в результаті п'ятиразового повтору стає формальним маркером пропаганди. Лексичний повтор не тільки служить надійним засобом зв'язку, сигналізуючи про здійснення зв'язків у тексті за особливими синтаксичними моделями [5, 47], але й дозволяє стримувати увагу на предметі переконання. Тут має місце апеляція до цінностей, притаманних у цьому випадку американському суспільству: *economic health, viable rural communities protecting the environment, diversity, no conflict, family business, product quality, consumer's goods, national identity*.

Оскільки наведені вище цінності, на думку оратора, враховуються аудиторією, конгресмен розраховує, що цей дискурс переконає його колег виділити бюджетні кошти для підтримки молочної промисловості. Відтак, пропаганда, як спосіб переконання знаходиться на межі раціонального та ірраціонального переконання.

Отже, політичний дискурс у теорії мовної комунікації ми розглядаємо як соціально-орієнтоване спілкування, яке має характер переконувальної комунікації. Тому рільми політичного дискурсу є, передусім, стимулювання, переконання та спонування, а інформування виступає лише фоном для формування в аудиторії такого розуміння цінності, яке, на думку оратора, відповідає її цінностям суспільства.

Література

1. Баранов А.Н. Аргументация как языковой и когнитивный феномен // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. — М., 1990. — С. 41-52.
2. Воронова С.К. Семантика и синтаксис конструкций с глаголами каузации мнения в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук / 10.02.04 — Иркутск, 1990. — 186 с.
3. Пойа Д. Математика и правдоподобные рассуждения. — М.: Наука, 1975. — 463 с.
4. Рузавин Г.И. Логика и аргументация. — М.: Культура и спорт, 1997. — 349 с.
5. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. — М.: Высшая школа, 1991. — 182 с.
6. Чалдини Р. Психология влияния. — СПб.: Питер, 1999. — 270 с.
7. Kopperschmidt J. An Analysis of Argumentation // Handbook of Discourse Analysis / Ed. by T.A. van Dijk. London: Academic Press. — V. 2. — 1985. — P. 159-167.
8. Schiffrin D. Everyday Argument: The Organization of Diversity in Talk // Handbook of Discourse Analysis / Ed. by T.A. van Dijk. — London: Academic Press. — V. 3. — 1985. — P. 135-146.
9. President George W. Bush's Inaugural Address. — <http://usinfo.state.gov/topical/transition/>. — P. 1-4.

Liliya Kryva. The Perlocutional Effect of Convictions in English Political Discourse. Perlocutional effect of persuasion implies two intentions of the speaker: the first one is to cause certain changes in the cognitive structures of the addressee, in his hierarchy of values and system of appraisal — convince, and the second one is to change the behaviour of the addressee due to the speaker's will — persuade. We distinguish three verbal ways of achieving the perlocutive effect of persuasion in the English political discourse: demonstration, argumentation and propagandu.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Функціонально-семантична категорія виступає у ролі системи різного роду мовних засобів, здатних взаємодіяти для виконання певних семантичних функцій. Така категорія має структуру поля з ієрархічним підпорядкуванням одних його членів іншим. “Функціонально-семантичне поле — це конкретна двостороння єдність, план змісту якої включає в себе семантичні елементи в інтерпретації саме цієї мови.” [3, 34]. Для функціонально-семантичної категорії характерними є:

1) наявність загальної семантики в усіх елементах, які входять у поле, постійною є лише найбільш загальна семантична риса, яка знаходиться на вершині ієрархії, в той час як на найбільш низьких його рівнях широко представлено семантична варіативність;

2) наявність інвентаря (набору) засобів різних рівнів, пов'язаних між собою системними зв'язками;

3) наявність у полі декількох значень, на які розпадається загальне, і які можуть бути протиставлені одне одному, утворюючи мікрополя;

Функціонально-семантичне поле повинне мати такі принципи організації:

а) членування “центр” (ядро) / “периферія”, а саме, ядро характеризується найбільшою концентрацією специфічних ознак, найбільшою частотністю та регулярністю вживання у порівнянні з периферією;

б) часткове пересікання елементів поля та утворення мікросистем, члени яких конкурують між собою [3, 8-7].

Категорія заперечення виступає однією з таких найбільш загальних функціонально-семантичних категорій, у якій чітко виражений ієрархічний зв'язок між поняттями за допомогою певних мовних засобів різних рівнів.

Категоріальний характер заперечення неодноразово відзначався зченими у дослідженнях засобів його реалізації; при цьому структура поля категорії визначається всіма мовами. Однак те, що в одних мовах утворює ядро поля, в інших виявляється на периферії.

Мовне заперечення має складний та неоднорідний характер і проявляється у багатогранності, що не зводиться до протиставлення “так-ні”. Мовне заперечення інформативне, воно здатне стверджувати що-небудь, нести інформацію про світ позитивних фактів, але не прямо, а опосередковано, за допомогою відношення до інших позитивних фактів. Як різні способи опису схожого змісту, ствердження та заперечення можуть розрізнятися тільки за ступенем інформативності (у ствердженні він вищий).

Структура категорії заперечення неоднорідна, вона складається із семантичних компонентів, які взаємно доповнюють одне одного.

Мовне заперечення здатне вибудовувати різні види опозиції: так / ні; усунення того, що було; відсутність того, що пропонується; відсутність можливості реалізації дії чи стану; перешкоджання. В основі цих опозицій в якості маркованого члена виступає заперечення, яке має (крім денотативної функції) ще й оцінювальну-підсилювальну. “Заперечні конструкції за своєю природою більш емоційні та експресивні, ніж стверджувальні” [5, 15]. Вони здатні, окрім закладеного в них денотативного змісту, виразити іронію, гнів, засудження, вагання та ін.

Слід також зазначити, що заперечення має у своєму розпорядженні значно більший інвентар мовних засобів, ніж ствердження: останнє виражається словами “так”, “звичайно”, “обов'язково”, а заперечення — цілою низкою маркованих засобів, як лексичних, так і граматичних [9, 14] (слова, словосполучення, заперечні частки, заперечні конструкції тощо).

Як уже зазначалось, опозиція “позитивне / заперечне може виражатись різними засобами на різних рівнях мови. У лінгвістичній теорії та практиці найбільше дослідженим виявився граматичний рівень — морфологічний та синтаксичний” [6, 7].

Менш розробленою залишається проблема лексичних способів передачі різних аспектів заперечення. У роботах російських лінгвістів висвітлюються лише окремі лексичні засоби вираження заперечення. Обмежимося найбільш загальною класифікацією цих засобів.

Лексичні засоби вираження заперечення включають слова та словосполучення. Заперечний компонент як у словах, так і у словосполученнях може бути прихованим (тобто формально не вираженим) та явним (з формальними показниками заперечення).

Заперечні словосполучення діляться на:

- 1) явні, в яких заперечення представлено одним із компонентів словосполучення:
 - *Are you tired? — Not at all! You're mistaken, nothing of the kind happened.*
- 2) приховані — *lacking in, short of, wanting in, deficient in, etc.*

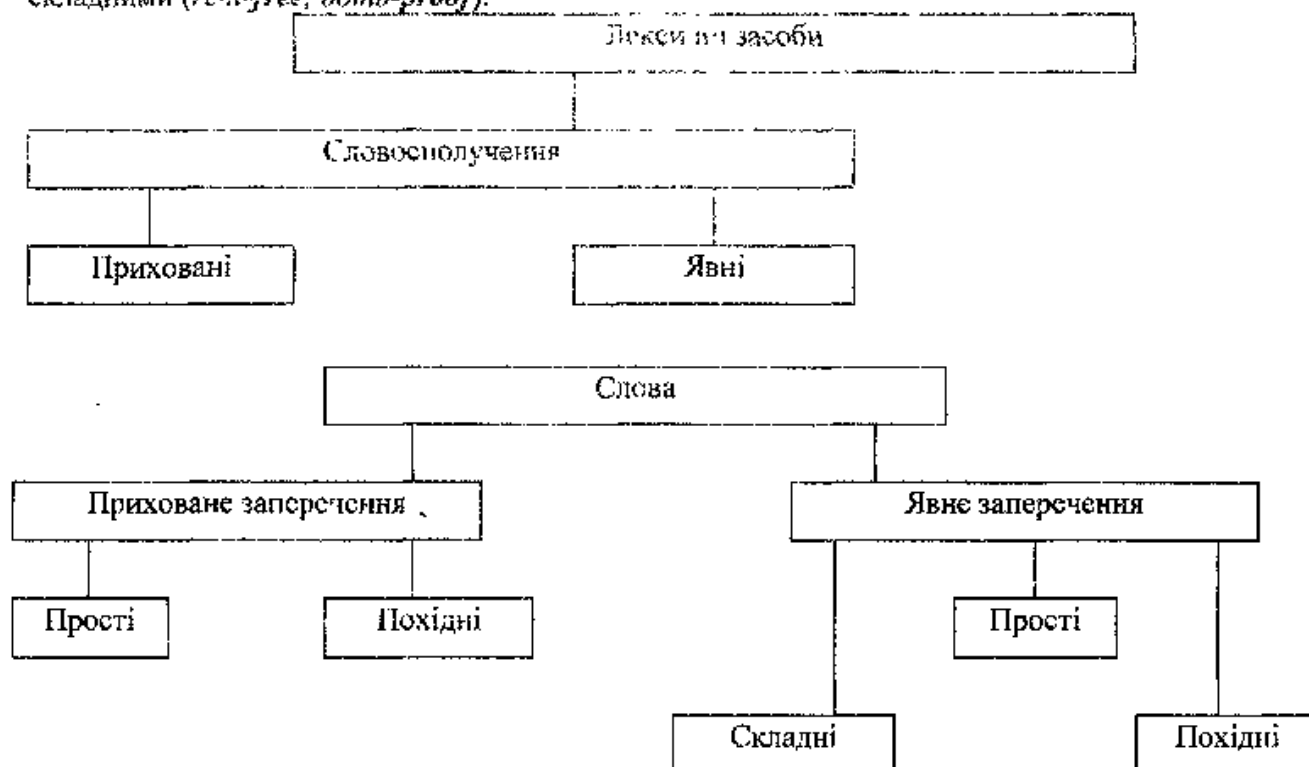
Заперечення може бути:

- 1) прихованим (без формально виражених показників заперечення).

Слова, в яких категорія заперечення формально не виражена, тобто присутня у прихованій формі [1, 13], виявляють сему заперечення у семантичному розкладанні, в аналізі їх дефініції, наприклад: *темрява* — відсутність світла; *сухий* — позбавлений вологи; *bald* — *destitute of hair or other natural covering*; *silent* — *free from sound or noise*; *bare* — *without clothing, without usual furniture or equipment*; *awake* — *not asleep*; *empty* — *containing nothing, lacking in effect, value*; *raw* — *uncooked, not processed by manufacture, etc.*

У подібних словах заперечення міститься у вказівці на відсутність певної ознаки чи комплексу ознак відносно його наявності [2, 664-668]. Форма цих слів (завдяки відсутності показників заперечення) стверджувальна (чи "позитивна"), а зміст — заперечний, що дозволяє зараховувати їх до мовного заперечення. За своєю дериваційною структурою слова з прихованим запереченням можуть бути простими (*lack, bare, shy, idle, silent, arid, to fail, to miss*) та похідними (*refusal, ignorance, continuous, hardly, scarcely*);

2) явним, тобто формально вираженим. Слова, в яких заперечення виражене експліцитно самим коренем чи однією з морфем, за своєю дериваційною структурою можуть бути: простими (*no, not, nor, none, never*), похідними (*un-, non-, un-, non-, un-, non-*) та складними (*rent-free, bomb-proof*).

Деривати заперечення у терміносистемі наукових текстів

Наші спостереження над окремими тематичними групами та проведений аналіз наукових текстів показали, що суфіксально-префіксальні морфемні *in-, in-* (та їх варіанти *il-, im-, ir-*), *dis-, de-, mis-, anti-, non-, -less*, а також похідні та складні слова зі значенням привативності (термін М. Кулинич) є активними дискурсотворчими засобами в англійському науковому мовленні. Ці морфемні викликають інтерес не тільки з погляду тієї ролі, яку вони відіграють у словотворі,

але й тому, що вони являють собою систему афіксів, об'єднаних заперечною семантикою та здатністю брати участь в утворенні афіксальних антонімів.

Кожен стиль та кожен тип тексту відбирає ті словотвірні засоби, які найбільше відповідають його комунікативним завданням. Наприклад, порівняння наукових текстів з художньою прозою показує, що компонент *free* утворює привативи переважно в науковому тексті (*shock-free, dust-free, error-free, maintenance-free, frost-free, etc.*). Термінологічний характер цих дериватів пов'язаний із позначенням нових властивостей нових машин, пристроїв, науково-технічних процесів, що характеризуються відсутністю певних властивостей. Суфікс *less* безвідносний до тематичної характеристики тексту, проте характерний для художньої прози. Префіксальні деривати *a-, in-, non-* яскравіше представлені у наукових текстах. Префікси *a-* та *non-* відіграють активну термінотворчу роль.

За даними проведеного нами дослідження журналів "Management Science", "Operation Research" та "Econometrica" у тематичному контексті "математика та економетрична кібернетика" префіксальні привативні прикметники з префіксом *non-* зустрічаються частіше та регулярніше (в середньому два випадки на одну сторінку тексту), а прикметники з префіксами *in-* та *in-* відносно у п'ять і три рази рідше. У текстах художньої прози *non-* прикметники зустрічаються по одному разу на 30 сторінок тексту, а прикметникові форми з *in-* та *in-* набагато частіше (в середньому по одному разу на сторінку). Крім того у математичних текстах нами зафіксовані численні похідні, не зазначені не тільки у Webster's New World Dictionary of the American Language (1970), але й у спеціальних словниках: *non-autonomous systems, nonconvex cost functions, nonunique definitions, non-integer variables, etc.*

Похідні з префіксом *a-* активно функціонують у хімії, медицині, біології та включені у великій кількості в газетні словники. У текстах художньої прози вони зустрічаються вкрай рідко (за даними М.М. Погожина, з двох випадках на мільйон слововживань) [8, 53-67], а у словниках літературної мови афіксальні у дуже обмеженій кількості (38 одиниць); нестипові вони також і для газетно-публіцистичних текстів.

Мікросистема *less / free*

У порівнянні з лексико-семантичними групами похідних основ, які мотивують *less-* похідні, *-free* взаємодіють із більш обмеженим колом похідних основ, вибираючи, як правило, тільки іменні основи неістот. Цими можуть бути назви речовин та конкретних предметів (*lead-, chlorine-, flour-, ash-, grass-, locust-*), явищ та станів (*crime-, prejudice-, vibration-, trouble-, loss-, frost-, friction-, fancy-*). У загальному значенні відсутності різниця між словами з *free-* та *less-* суттєва та стосується як самого денотативного значення, так і сфери використання того типу похідних основ, що особливо яскраво проявляється у випадках паралельних утворень.

Диференціація йде по декількох лініях:

1) Тематична приваляність: слово з *-less* нейтральне і належить, як правило, до загальнолітературної мови, але може використовуватись у різних тематичних групах спеціальної лексики, тобто сфера його дії необмежена. Слово з *-free* належить, як правило, до певної тематичної групи чи терміносистеми (наприклад, *noiseless* — безшумний, тихий, беззвучний; *noise-free* (спец.) — вільний від шумів, перешкод; *error-less* — безпомилковий, такий, що не містить помилок; *error-free* (мат.) — вільний від помилок, безпомилковий). Принагідно зазначимо, що похідні основи з *-free* відносяться до назв предметів, явищ чи станів, які характеризуються постійною негативною конотацією (*crime, error, loss, prejudice, trouble*), іншими словами, певним негативним оцінювальним компонентом (*trouble — something not pleasant, error — smth. not correct*), або виявляються небажаними, шкідливими тільки у даному конкретному випадку (*friction, noise, nitrogen, chlorine, lead*).

2) Різниця у значенні пов'язана з:

а) різницею у семантиці дериваційних засобів. Нами виявлено, що різниця між *trafficless* та *traffic-free*, *grassless* та *grass-free*, *atomless* та *atom-free*, *crimeless* та *crime-free* у семантичній тотожності похідної основи полягає у тому, що деривати із *-less* позначають ознаку предмету, яка у своєму складі може містити те, що позначено похідною основою, але не містить. Слова із *-free* передбачають відсутність у похідній основі того значення, яке входило до її складу раніше (як результат усунення цього предмету з причини його шкідливості), наприклад: *He led a most*

crimeless and quiet life [10, 232]. *In less than a year Long-Beach became the most crime-free town of its size in the U. S.* [10, 282].

У першому випадку життя, яким жив герой, можна охарактеризувати як безтурботне, без будь-яких злочинів. У другому випадку — злочини у місті були, але завдяки діям поліції вони зникли.

Іншими словами, *-free* передає не просто значення відсутності того, що позначає похідна основа, а поєднання відсутності з вилученням (усуненням) того, що є шкідливим, або створення умов, які допускають наявність різних об'єктів; *-less* виражає лише факт відсутності.

Слова з *-free* (зокрема, з похідними основами — назвами речовин) характерні для мови науки — *an ash-free ground, lead-free benzine, nitrogen-free extract*, у цьому випадку похідні основи такого типу не вибирають суфікс *-less*, оскільки означають відсутність звільнення від даної речовини. Слова з *-free* можуть у деяких випадках представляти собою з'єднання двох заперечних значень: заперечення міститься як у семантичній структурі мотивуючої основи, так і в другому комплексі *-free*. Додавання двох заперечних значень дає, в результаті, позитивне значення: *this computer has the largest error-free running time* (тобто, його можна довго експлуатувати і при цьому він буде працювати безпомилково) — це значить оцінити його вельми позитивно.

Таким чином, для фреймової організації англійських наукових текстів характерним є використання на функціонально-семантичному рівні похідних основ з денотативним значенням заперечення, особливо у випадку паралельних утворень у межах терміносистеми даної мови.

Література

1. Амизов А.Н. Имитационное отрицание в современном английском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ. — М., 1981. — 32 с.
2. Арутюнова Н.И. Язык и мир человека. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшая школа, 1999. — 427, 306 с.
3. Бонгард А.В. Грамматическая категория и контекст. — Л., 1966. — С. 9-21.
4. Зенкова Е.П. Имитационность отрицательной аффиксальной конструкции в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ. — М., 1991. — 18 с.
5. Зубархаджаева Д.А. Коммуникативная функция отрицания в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1986. — 168 с.
6. Кулинич М.А. Отрицание в системе словообразования современного английского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1973. — 216 с.
7. Николаева М.Н. О соотношении семантического и прагматического аспектов отрицания (на материале англоязычных текстов публицистического стиля): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1995. — 182 с.
8. Полюжия М.М. О сочетаемости словообразовательных префиксов с основами разных типов. — М.: МГПИИЯ, 1975. — С. 53-67.
9. Рахимов С. О месте единиц категории отрицания в системе языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГУ. — М., 1973. — 19 с.
10. Kennan, G.F. *At a Century's Ending*. — New York, London: W.W. Norton Company, 1996. — 349 p.
11. Webster's New World Dictionary of the American Language. — New York: Ottenheimer Publishers, Inc., 1970. — 667 p.

Andriy Kryvy. The Functional-Semantic Category of Negation in Academic Discourse. The functional-semantic category of negation deals with the suffixal-prefixal morphemes un-, in-, (with their variants il-, im-, ir-), dis-, de-, mis-, anti-, non-, -less as compound and composite words with the privative meaning. According to the results of our investigation the derivational less/free microsystem is more productive in the English academic discourse. The use of the derivatives with the denotative meaning of negation at the functional-semantic level is quite peculiar for the frame organization of the English scientific texts especially in case of parallel formations within the terminology system of a certain language.

НЕВЕРБАЛЬНІ СКЛАДОВІ КОМПЛЕКСНОГО МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ (на матеріалі німецького діалогічного мовлення)

Способи й канали людського спілкування різноманітні й складні. Як відомо, комунікація між людьми відбувається за допомогою знаків, сигналів та символів. “Включаючись у діяльність людини, сигнали й знаки не механічно “приплюсовуються” до неї. Вони змінюють саму структуру діяльності, тому що змушують людину формувати в своїй психіці нові, більш складні зв'язки, що забезпечували б не тільки й не стільки власне індивідуальну поведінку, скільки поведінку, пов'язану з оволодінням цими суспільно виробленими засобами й адекватним використанням їх, і так само з взаємостосунками людини з іншими людьми в процесі такого використання” [4, 139]. Сама мова є системою суспільно вироблених знаків та символів. Проте, оскільки реально ніколи не вербалізується все, що мається на увазі, повне розуміння повідомлення можливе тільки як взаємодія мовних знань та інших знань про світ, і зокрема, про спілкування. Науковці відраховували, що тільки 7 % інформації передається через зміст сказаного, 38 % ми отримуємо через тембр і висоту голосу та 55 % — через невербальні елементи спілкування (міміка, жести) [6, 96]. Незнання специфіки використання хоча б одного із цих компонентів, як правило, призводить до неправильної інтерпретації комунікантами повідомлення, а також до порушення спілкування. Внаслідок цього невербальні засоби комунікації все частіше стають предметом лінгвістичного дослідження. Увагу до невербального спілкування можна пояснити ще й тим, що воно є первинним, і будь-яке мовне повідомлення накладається на ґрунт немовної комунікації [3, 79].

Через те, як людина сидить, іде чи стоїть, як дивиться, рухає головою й руками, через вираз обличчя, вона беззастережно передає сигнали про свої почуття, бажання й наміри, тобто передає інформацію, яка немусько призначається. За визначенням А. І. Галіцєва, невербальні елементи є “просторовими формами” будь-якого акту безпосереднього мовленнєвого спілкування [1, 4], а отже й комплексного комунікативного акту *взаєморозуміння*. Тому, необхідним, на наш погляд, є встановлення корпусу кінесичних одиниць, які відіграють роль показників *взаєморозуміння*, а також розгляд механізму їх взаємодії з мовними засобами німецької мови при вираженні *взаєморозуміння*.

Невербальні елементи комунікації (кінеми) — це, здебільшого, рухи рук (жести), голови, м'язів обличчя (міміка) та тіла. В системі кінем головне значення відводиться жестам, які виступають у ролі норми, міміка визначається як мікрожести, а рухи тіла — як макрожести [2, 7]. Більшість сигналів під час спілкування комуніканти посилають не усвідомлюючи і реагують на них здебільшого також несвідомо. Всі кінеми, які служать комунікації на підсвідомому рівні, пропонуємо розділити на три групи, залежно від функцій, що вони виконують: 1) кінеми, за допомогою яких регулюється хід розмови; 2) кінеми, які ілюстративно супроводжують мовлення; 3) кінеми — зображення почуттів, які відправник сам здебільшого усвідомлює тільки пізніше.

Поряд з такими неусвідомленими діями існують також цілеспрямовані невербальні способи поведінки — емблеми, які розуміються й сприймаються власне як акти комунікації [7, 111]. Емблеми визначаються як невербальні акти, які характеризуються наступними ознаками: а) вони можуть бути переказані безпосередньо вербально; б) їх точне значення відоме всім чи більшості представників певної групи, класу чи культури; в) вони використовуються здебільшого зі свідомим наміром, передати певне повідомлення іншій особі чи особам; г) особа, яка бачить емблему, не тільки розпізнає повідомлення, але й знає, що вона призначається саме їй; д) відправник, звичайно, несе відповідальність за посилання емблеми. Отже, емблеми слід аналізувати власне як невербальні мовленнєві акти або їх компоненти, в той час як інші класи неусвідомлених невербальних дій — як елементи висловлювань, які не несуть змістового навантаження, — є лише відображенням суб'єктивного аспекту комунікантів. Вищесказаним пояснюється зосередження уваги в нашому дослідженні на розгляді, перш за все, емблем, за допомогою яких передається значення *взаєморозуміння*. При цьому ставиться питання про їх комунікативно-прагматичне навантаження в спілкуванні.

Як показав аналіз фрагментів текстів, відібраних з німецької художньої літератури, а також з художніх фільмів та телесеріалів, кількість невербальних засобів, які застосовуються для вираження *взаєморозуміння*, є обмеженою. Це пояснюється тим, що акт *взаєморозуміння*, як завершальна частина дискурсу, характеризується відносно стандартною (усталеною) структурою — використання висловлювань, які входять до його складу, часто обумовлене етикетом (наприклад, висловлюванням подяки, вибаченням чи прощанням, як правило, які супроводжуються прийнятими у суспільстві висловлюваннями-відповідями).

На основі прикладів було встановлено, що емблема “*кивати головою*” найчастіше виступає еквівалентом висловлювань експресивного типу, зокрема згоди (текст (1)), задоволення (2), прощання (3), які є складовими комплексного мовленнєвого акту *взаєморозуміння* (структурно-семантичні особливості комунікативного акту *взаєморозуміння* розглядалися нами раніше [5]):

(1) “Robert”, sagte Melikow, “ich dachte schon, du bliebst in Hollywood!”

“Das scheint fast jeder gedacht zu haben.”

Melikow nickte (Remarque, Schatten im Paradies, 386)

(2) “Wie geht es denn Ihnen, Ross?” fragte sie.

“Gut, Betty. Sehr gut.”

“Das ist erfreulich!” [...] “Das freut mich”, sagte sie. “Sehr gut, sagten Sie?”

“Sehr gut, Betty.”

Sie nickte befriedigt (Remarque, Schatten im Paradies, 287)

(3) “Ganz bestimmt”, sagte Werner. “Du solltest auf uns hören, Vater.” [...] “Wir wollten es dir jedenfalls gesagt haben, Vater. Laß uns bitte nicht zu lange warten.” Er streckte mir die Hand hin und sagte: “Auf Wiedersehen, Vater.”

Ich nickte (Heinrich, 424).

Невербальним показником *взаєморозуміння* можна вважати, зокрема, кивок, яка, залежно від контексту, характеризується семантичним відтінком згоди/застощі (і в цьому випадку компонентом висловлювання комісивного типу — приклад (4)) або кивок із сказаним (експресив — фрагмент (5)):

(4) “Wir teilen den Ramsch durch vier”, schlug Colmar vor.

“Ich will kein Gramm von dem Zeug”, sagte Markus.

[...] Sabine legte ihm die Hand auf den Arm. “Mit dem Geld könnten wir... Ich meine, wenn die Suche nach Till länger dauert... Wir beide sind nicht reich, denk an Till...”

“Okay”, sagte er mit heiserer Stimme, “wir teilen. Aber wenn schon, dann sofort, hier und auf der Stelle”.

Colmar lachte hell auf. “Ich wüßte nicht, was ich lieber täte” (Horbach, 130).

(5) “[...] Wer liebte, war glücklich, und wer glücklich war, der war rundum glücklich”.

“Ja, Professor. Das ist sicher sehr gescheit, aber glaubst du nicht auch, das andere war einfacher?”

“Das war es wahrscheinlich.”

“Es kommt doch nur darauf an, was man glaubt. Was ist schon wahr? Was man fühlt, hat doch mit Wahrheit nichts zu tun.”

Er lächelte. “Natürlich nicht” (Gute Zeiten, schlechte Zeiten).

Як кінесичний елемент, що відображає внутрішні почуття людини, посмішка може підсилювати дію або й самотійно виражати прагматичне значення інших експресивів — мовленнєвих актів задоволення (6), побажання й відповіді на нього (7), подяки, прощання (8), схвалення (9):

(6) “Sie haben eben Glück.”

“Meinen Sie?” Er lachte wie sechs Truthähne und sah mich abschätzend an. [...] “Möchten Sie noch etwas Kaffee?”

“Danke” (Remarque, Schatten im Paradies, 185).

(7) “Ich will gleich wieder gehen, dieses Rennen dauert nicht lange.”

Sie strahlte ihm zu. “Ich wünsche Ihnen viel Glück.”

Er lachte gutmütig. “Wir werden sehen” (Remarque, Station am Horizont, 454).

(8) *"Haben Sie Ihre Examen alle hinter sich?"*

"Ja".

"Operieren Sie Betty?"

"Ja".

"Auf Wiedersehen, Revic."

"Ich heiÙe jetzt Fresenburg. Mein wirklicher Name".

"Und ich immer noch Ross. Nicht mein wirklicher Name".

Er lachte und ging davon (Remarque, Schatten im Paradies, 264).

(9) *Er sah mich an. "Halten Sie das für möglich?"*

"Eigentlich nicht recht", sagte ich.

"Gut, Franz." Er lachte (Diehl, 171)

В контексті взаєморозуміння посмішка здатна пом'якшувати також ілюктивну силу висловлювань директивного типу — пропозиції (10), дозволу (11); а також асертивів — коментаря, уточнення (12), знижуючи при цьому їх категоричність:

(10) *"Wollen Sie riskieren, mich noch einmal auszufahren?"*

"Wohin?"

Sie lachte. "Fahren wir zum Central Park und essen wir ein Hamburger."

"Mit Coca-Cola?"

"Mit einem Bier, um Ihre europäischen Gefühle zu schonen."

"Gut" (Burning Life).

(11) *"Wenn ich einen Stuhl hätte, um daraufzusteigen", sagte ich.*

"Nehmen Sie doch einen", sagte sie endlich.

"Von der, an Low-V. I-Stühlen."

Sie lachte und lachte. "Zurück nach?" (Johnson, 158).

(12) *"Was soll werden die nächsten Tage?"*

"Wir haben noch et. in langen Weg"

"Wäre es nicht besser, sie hätten ihn allein unternommen?"

"Sie fürchten sich?"

Sie lächelte: "Ich fürchte für Sie".

"Wie human (Wir könnten auch anders)

Слід відзначити в структурі комунікативного акту взаєморозуміння й такі поширені жести, як подавання та потискання руки. Вони часто включаються до складу експресивних мовленнєвих актів або є їх еквівалентами, оскільки належать до правил етикету й, тому, добре зрозумілі комунікантам. Такі жести використовуються, зокрема, для вираження згоди, прощання, подяки. Свідченням сказаного є наступні приклади, в першому з яких (13) потискання руки є компонентом висловлювання згоди, в другому (14) — подавання руки вказує на прощання, а в третьому (15) є вираженням подяки:

(13) *"Wollen Sie Grüße mitnehmen, Kai?"*

"Ich will es gern tun, Hollstein. [...] Wenn es sein sollte, würden Sie ein paar Wochen in meinem Hause wohnen wollen?"

Hollstein sah ihn an und ergriff dann rasch seine Hand: "Ja, sehr gern" (Remarque, Station am Horizont, 550).

(14) *"[...] Also dann kommen Sie morgen nachmittag um fünf Uhr zum Tee. Es sind noch einige Bekannte dann da."*

Hans sah sie strahlend an.

Sie reichte ihm freundlich die Hand. Er beugte sich tief — und ging versonnen (Spoerl, 111).

(15) *Kai sagte leiser: "Machen Sie sich keine Sorgen — ich werde ihn nicht treffen".*

"Ich wäre Ihnen dankbar, wenn Sie die Sache so auffassen würden".

Kai nickte. "Das war ohnehin meine Absicht".

Fiola reichte ihm die Hand (Remarque, Station am Horizont, 482).

Так само, як подавання руки, *поцілунок* є складовою прощання та подяки. Зазначимо, що *цілування руки* — кінема, яка колись була нормою етикету, тепер використовується дуже рідко, з метою підкреслити особливе ставлення, повагу:

(16) *“Ich kenne Sie, Herr Schramm, und das genügt. Warum soll meine Nichte nicht zu Ihnen kommen! Was kümmern uns dei überlebten Formeln. Wann soll sie morgen kommen?”*

“Ich danke Ihnen, gnädige Frau”, Fritz führte ehrerbietig ihre Hand an seine Lippen. “wenn es paßt, um 3 Uhr.” [...]

Frau Heindorf lächelte. “Ich glaub’s schon” (Remarque, Die Traumbude, 33).

У складі мовленнєвого акту прощання *поцілунок*, навпаки, набуває все більшого поширення і є суспільно прийнятним:

(17) *“[...] Darf ich dir schreiben?”*

“Immer, und ich werde dir sofort Antwort geben. Wenn du mich brauchst, so komm oder schreibe — und ich werde kommen.”

“Auf Wiedersehen — Wieder — Wiedersehen, lieber Onkel Fritz!”

Sie gab ihm die roten Lippen.

“Lebe wohl, Trix” (Remarque, Die Traumbude, 139).

Усі вищописані невербальні елементи можна розглядати як емблеми, які застосовуються для вираження *взаєморозуміння*. Їх використання мовцем обумовлене його наміром, отже вони спрямовані на передачу певного значення. В такому розумінні кінеми, як і мовні одиниці, є засобами побудови мовленнєвого акту, а можуть виступати й його єдиними показниками, причому будуть зрозумілі тим, кому призначаються, оскільки обумовлені суспільством.

Крім вищописаних невербальних компонентів в діалект акту *взаєморозуміння* функціонують також кінеми, які супроводжують мовлення й виступають як комунікантами несвідомо. Вони, як правило, виражають емоції мовця, до яких належать, наприклад, підсиленням мовних засобів і часто є зрозумілими тільки з подальшим аналізом. До таких належать, зокрема, погляди, різні показівні жести.

Погляди є найбільш поширеним невербальним елементам діалект мови, який постійно супроводжує мовлення й відображає почуття людини — бідність, збідність, жаль і т. д. Тому вони є невід’ємними компонентами експресивів — висловлювань схвалення, подяки, співчуття, вибачення, побажання, прихильності та ін., які часто входять до складу комплексного мовленнєвого акту *взаєморозуміння*. Проте погляди можуть включатися й в усі інші види комунікативних актів, вносячи певний відтінок у їх зміст. Наприклад, вони можуть інтенсифікувати прохання чи пропозицію, зробити менш категоричним дозвіл чи надати згоді значення невпевненості й т. д. Так, у наступному фрагменті (18) ніжний погляд вносить до висловлювання згоди додатковий семантичний відтінок подяки:

(18) *“Ich muß zum Photographen”, sagte Natascha. “Komm mit! Es dauert nicht lange”.*

“Wie lange?”

“Eine Stunde. Nicht viel mehr. Warum? Langweilt es dich?”

“Gar nicht. Ich wollte nur wissen, ob wir vorher oder nachher essen sollen”.

“Nachher. Dann haben wir Zeit dazu. Jetzt muß ich in einer halben Stunde da sein. Ist das Essen so wichtig? Oder hast du bereits deine Provision für Mrs. Whympfer bekommen?”

“Noch nicht. Dafür aber zehn Dollar von den Brüdern Lowy für einen Tip.[...] Ich brenne darauf, sie mit dir durchzubringen”.

Sie sah mich zärtlich an. “Wir werden sie durchbringen. Heute abend noch” (Remarque, Schatten im Paradies, 230).

Вказівні жести — здебільшого ілюстративні кінеми, що уточнюють зміст висловлювань різного типу. В тексті (19) такий жест є компонентом пропозиції, яка є складовою акту *взаєморозуміння*:

(19) *“[...] Meinen Sie nicht?”*

“Vielleicht. Ich weiß es nicht. Ich kann es mir im Augenblick auch nicht vorstellen”.

Sie warf mir einen ihrer raschen Blicke zu. “Bravo”, sagte sie dann lächelnd und nahm meinen Arm.

Ich zeigte nach links. "Das ist ein Schuhgeschäft. Noch erleuchtet. Wollen wir es ansehen?"

"Wir müssen" (Krieger, 130).

Без вказівної кінеми зміст пропозиції в наведеному фрагменті не був би повністю зрозумілим, а тому потребував би додаткового словесного пояснення, як наприклад: *"Das ist ein Schuhgeschäft. Hier links. Noch erleuchtet. Wollen wir es ansehen?"* В даному прикладі комунікативного акту взаєморозуміння представлені й інші невербальні одиниці — погляд, посмішка та жест *"взяти когось за руку"*, який разом з двома попередніми або самостійно може бути компонентом висловлювань схвалення, похвали (*Sie warf mir einen ihrer raschen Blicke zu. "Bravo", sagte sie dann lächelnd und nahm meinen Arm.*

Серед жестів, що виражають почуття в межах акту взаєморозуміння, використовуються також такі, як *"погладити руку"* на знак співчуття (20) та *"погладити, постукати, вдарити по плечу"* як компонент висловлювання похвали, захоплення, поради, коментаря (21):

(20) *"Sie ist tot."*

Sie nahm scheu seine herabhängende Hand und streichelte sie leise.

Er fragte: "Sind Sie bekannt in Konstantinopel?"

"Nein, ich bin nur früher einmal einige Tage hier gewesen".

Er nickte (Morgner, 120).

(21) *"Wie wäre es mit einem Scotch, Robert?"*

Ich hob die Hand. "Noch nicht, nach gestern".

"Gerade deshalb. Man muß den Teufel mit Beelzebub erschlagen, das ist das beste".

"Wirklich?" fragte ich wie abwesend.

"Ein altes Rezept!" Holt schlug mir auf die Schulter.

"Vielleicht", sagte ich. "Gut sogar!"

"So ist es rocin" (Remarque, Schatten im Paradies, 341).

Кінема *"постати з місця"* *"виступити з місця"* виконують в контексті акту взаєморозуміння роль виразників почуттів, зокрема вони можуть супроводжувати висловлювання здивування, радості (22):

(22) *Fritz sprang auf. "Welche Freude, mein gnädiges Fräulein."*

"Störe ich Sie?"

"Nur dann, wenn Sie gleich wieder gehen wollen".

"Also nicht. [...]" (Remarque, Die Traumbude, 51).

Крім того, невербальна одиниця *"встати з місця"* може бути показником взаєморозуміння, якщо воно зазерщує діалог у цілому, а не лише окрему її частину, й є у цьому випадку еквівалентом прощання:

(23) *"[...] Es wird alles schon so geschehen, wie es richtig ist. Ich kann Ihnen, der Sie so mit Ihrer Zukunft beschäftigt sind, heute zum zweiten Male sagen: Wie jung Sie sind."*

Kai neigte sich über ihre Hand. Sie erhob sich und sah ihn an (Remarque, Station am Horizont, 451).

Як видно із наведених прикладів, одні й ті ж висловлювання в контексті комплексного акту взаєморозуміння можуть супроводжуватися різними кінемами, як наприклад, компонентами згоди можуть бути й кивок головою, і посмішка, і потискання руки. В той же час, одні й ті ж невербальні одиниці можуть виражати різні значення, тобто є полісемними, як і мовні засоби. Наприклад, кивок головою може відображати згоду, задоволення, прощання.

Жести й міміка як невербальні компоненти комунікації є явищем, пов'язаним із ситуацією, в якій вона відбувається. В той час, як граматичні правила мови передаються таким чином, що кожен, хто володіє цією мовою, може будувати абсолютно нові речення й очікувати, що слухачі його зрозуміють, для більшості засобів невербального спілкування це неможливо. Кінесми — це суспільно прийняті знаки, що мають значення тільки в певній ситуації. Тому комунікативна ситуація, а також мовний контекст є в такому випадку засобами встановлення значення кінесми. Щоб правильно зрозуміти невербальні одиниці, потрібно, крім врахування мовленнєвої ситуації, знати й її комунікативне значення в певному культурному колі та брати до уваги соціальний стан мовця [9, 127]. Невербальний елемент обумовлений етнокультурними особливостями й може не співпадати за однакових умов спілкування в різних народів. Тому

при побудові висловлювання потрібно знати, які кінесичні засоби використовуються в кожній ситуації в певного народу, оскільки незнайомі для комунікантів кінеми “здатні виступати в якості певного роду “шуму”, що знижує ефективність передачі та сприйняття інформації” [1, 12], призводить до створення хибних уявлень чи, щонайменше, відволікає від сприйняття основної інформації, а це, в свою чергу, може зашкодити спілкуванню. Разом з тим, в більшості випадків поширення кінем виходить за межі окремої національної мови.

Невербальні засоби комунікації ще більшою мірою, ніж мовні, прив'язані до різних соціальних ролей. Соціальна прив'язаність, яка є важливим компонентом міміки та жестикуляції, — фактор, що не можна не враховувати при використанні кінесичних одиниць у контексті певної комунікації. Найкраще видно це у сфері, регульованій етикетом, але й з повсякденного досвіду зрозуміло, що комунікативне значення жестів потрібно розглядати в залежності від соціальної позиції жестикулюючого. Так, наприклад, використовуючи такі жести, як “подати руку”, “поцілувати руку” для вираження *взаєморозуміння*, мовець повинен оцінювати соціальну роль, вік і стать свої та співрозмовника, для того щоб ці кінеми були правильно інтерпретовані в суспільстві.

Невербальні компоненти спілкування утворюють окрему систему, яка, проте, співіснує й узгоджується з системою мови. За визначенням Ю. Габермаса, специфічно людським засобом *взаєморозуміння* є мова, значення ж немовних форм вираження (жестикуляція, міміка) має мовний характер. Тому всі форми невербальної комунікації, з одного боку, вказують знову на мову [8, 16].

Мовлення, в тому числі й комунікативний акт *взаєморозуміння* як його частина, багате на явища, які можна пояснити тільки при взаємодії вербальних і невербальних засобів комунікації. Так, висловлювання, які містять деїктичні займенники *du, dieser, der, so, so ein*, без відповідного ілюстраційного жесту є дефетивними або цілком мінливими. Як уже згадувалося, вказівки на місце та предмети чи людей в діалозі часто зустрічаються разом або замінюються еквівалентним жестом (див. також текст (19)).

(24) “Wo ist denn der Schirt?”

Lara zeigt hin.

“Ah, ja Danke” (*Gute Zeiten, schlechte Zeiten*).

Форми прощання у складі акту *взаєморозуміння* також здійснюються суарзоджується певними кінемами (див. (3), (8), (14), (16), (17), (23)), а стверджувальні комунікативи — відповідним ствердним рухом голови або посмішкою (наприклад, текст (9)).

Більшість перформативних дієслів часто теж пов'язані з використанням жестів. Так, до *danken* належить поціскування або цілування руки:

(25) *Sie stand auf. “Also gegen zehn Uhr am kleinen Eingang”.*

Fritz küßte ihre Hand. “Ich danke Ihnen dafür”

Sie sah ihn an (Remarque, Die Traumbude, 54).

Цілеспрямовані невербальні одиниці можуть служити в процесі комунікації резервним джерелом інтерпретації повідомлення, а в певних випадках можуть бути достатніми для досягнення запланованого результату. Так, у тексті (26) складовими *взаєморозуміння* є посмішка, а також подавання руки співрозмовникові, проте вони не є тут інформативними, а виступають у ролі допоміжних засобів, доповнюючи й підсилюючи вербальну презентацію. В прикладі (27), навпаки, кивок головою є показником згоди, отже, він є інформативним, оскільки виражає конкретне актомовленнєве значення:

(26) [...] “Wann höre ich von Ihnen, Baron?”

“Ich werde morgen alles arrangieren”.

“Gut.” *Sie gab ihm die Hand und lächelte ihn an (Konsalik, 172).*

(27) [...] Eine Viertelstunde später verabschiedete sie ihn vor ihrer Haustür lächelnd. “Ich danke auch schön”.

“Aber ich dachte-.” Er [...] fügte schnell hinzu: “Wir könnten irgendwo was trinken, nachher?”

Für den Bruchteil einer Sekunde wurden ihre Augen ganz ernst. “Wollen Sie das wirklich?”

Er nickte nur. Da lachte sie wieder. “Dann holen Sie mich ab? In einer Stunde. Hier” (Horbach, 35).

Таким чином, невербальний компонент у складі мовленнєвого акту *взаєморозуміння* може бути інформативним і неінформативним (допоміжним). Використання інформативних жестів контролюється мовцем і пояснюється, як правило, намаганням спростити й пришвидшити процес обробки інформації — оскільки вони здатні кумулювати у собі компоненти згорнутої раціональної та емоційної інформації, що дозволяє їм у конкретних ситуаціях передавати інформацію точніше та швидше, ніж це роблять слова — або ж відсутністю на даний момент в пам'яті адекватних мовних засобів для опису ситуації, чи складністю відображення ситуації (наприклад, через хвилювання чи вплив емоцій) вербальним способом. Неінформативні жести є неконтрольованими й свідчать перш за все про природню емоційність людини. Інформативними є в складі акту *взаєморозуміння*, як правило, емблеми, в той час, як ілюстратори та кінеми, які виражають почуття, здебільшого неінформативні.

Будучи моторним компонентом мовлення, кінесичні елементи використовуються як індивідом з бідним словниковим запасом, так і на рівні високоосвіченого оратора, що підкреслює їх об'єктивний характер [3, 34]. Дослідження показали також, що люди, які володіють більшим словниковим запасом, застосовують і більше жестів [1, 12].

Слід зазначити, що кількість невербальних засобів при вираженні мовленнєвого акту *взаєморозуміння* залежить також від того, який тип спілкування він завершував: чи *взаєморозуміння* між співрозмовниками відбулося після кількох вступних реплік, чи йому передував процес аргументації, для якої характерна підвищена жестикуляція, що в певній мірі поширюється й на кінцеву фазу розмови.

Отже, мовленнєве спілкування є багатограним явищем, яке застосовує в своїх цілях різні канали передачі інформації (не тільки слуховий, а також і зоровий) з властивими їм засобами. Для побудови акту *взаєморозуміння* як частини комунікації використовуються поряд з мовними засобами і невербальні засоби, особливо ці в повсякденні при цьому перевага надається тим з них, що є найбільш інформативними. Підкреслення інтенції мовців у конкретній ситуації спілкування.

Література

1. Ганичев А. И. Кинематический и проксеимический компоненты речевого общения: Автореф. дис. ... канд. филол. наук — М., 1987. — 22 с.
2. Геворкян К. У. Кинематический язык (введение в кинесику): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. — Ереван, 1991. — 37 с.
3. Горетов И. Н. Невербальное поведение. — М.: Наука, 1980. — 104 с.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. — М.: Просвещение, 1969. — 214 с.
5. Маевська Л. І. Комунікативний акт взаєморозуміння та його складові // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія: 36. наук. праць. — Чернівці: ЧДУ, 1998. — Вип. 27 (5). — С. 132-138.
6. Скотт Д. Конфликты. Пути их преодоления. — К.: Вища школа, 1991. — 254 с.
7. Ekman P., Friesen W.V. Handbewegungen // Scherer K.R., Wallbott H.G. [Hrsg.] Nonverbale Kommunikation. Forschungsberichte zum Interaktionsverhalten. — Weinheim-Basel, 1979. — S. 108-123.
8. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. — Bd. I: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. — Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1981. — 534 s.
9. Rathmayr R. Nonverbale Kommunikationsmittel und ihre Versprachlichung // Sprache, Sprachen, Sprechen. Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. Germanistische Reihe. — Innsbruck: Institut für Germanistik, 1987. — S. 121-131.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Diehl R. Die Akten Wonski. — Berlin u. a., 1966.
2. Heinrich W. Schmetterlinge weinen nicht. — Gütersloh, 1972.
3. Horbach M. Das Dach der Sterne. — München, 1983.
4. Kosalik H.G. Der rostende Ruhm. — München, 1985.
5. Krieger A. Geliebt, gejagt und unvergessen. — Gütersloh, 1979.
6. Morgner I. Hochzeit in Konstantinopel. — München, 1972.

7. Remarque E.M. Das unbekante Werk. Frühe Romane. — Köln, 1998.
8. Remarque E.M. Schatten im Paradies. — Güterloh, 1971.
9. Simpson W. Der Enkel. — Darmstadt, 1954.
10. Spoerl A. Ein unbegabter Liebhaber. — München, 1964.

Художні фільми

11. Wir können auch anders. Regie: Buck D., 1993.
12. Burning Life. Regie: Welz P., 1995.
13. Gute Zeiten, schlechte Zeiten. FS-Serie, RTL, 2000.

Lesya Mayevska. Nonverbal Components of the Complex Speech Act "Mutual Understanding" (on the Basis of the German Dialogue Speech). The nonverbal components of the complex speech act "mutual understanding" are considered in the article, their semantic characteristics and pragmatic potential are analysed. It is ascertained that the nonverbal elements express the mutual understanding in the combination with language means or singly. But the use and interpretation of them are always conditioned by the concrete communicative situation and especially by its social features.

Валерій Михайленко

ДЕЙКИЧНІСТЬ ЗАЙМЕННИКА-ПІДМЕТА У СПОНУКАЛЬНОМУ РЕЧЕННІ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Існує велика кількість спеціальної літератури з проблеми особових займенників в індосаропейських мовах — походження, розвиток, форми, значення і функції. Однак дотепер багато питань семантики і функції особового займенника, серед яких — характеристики особового займенника в якості дейксиса реципієнта спонукування потребують спеціального висвітлення.

Дейктичні слова — це слова, що виконують функцію покажчиків або специфікаторів того чи іншого суб'єкта, об'єкта, місця, часу або ідеї [15]. Дейксис може розглядатися і як особлива "функція вказівки, співвідношення" [2], що властива деяким частинам мови. Дейксис відноситься до прагматики з точки зору логіки тому, що значення дейктичного слова не може бути визначене без ситуації комунікації. Отже, дейктичний елемент виражає означення об'єкта — предмета, місця, моменту мовлення та інше через своє відношення до мовленнєвого акту [5, 245-246]. Відмінність дейктичних слів від номінативних полягає в їхній ситуативності тому, що тільки в конкретній ситуації вони втрачають невизначеність і набувають значення конкретного об'єкта [6, 38-44]. До дейктичних слів відносяться займенники, прислівники, прислівникові одиниці та ін. Постійна референція цих слів з актом мовлення (його теми, діяча, місця і часу) — основна риса дейксису, що додає йому унікальності та неповторності. Дейктична єдність висловлення у форматі "Я - ТУТ — ТЕПЕР" забезпечує його існування [10, 40-45]. А в спонукальному висловлюванні його існування забезпечують такі персональні/просторові/часові формули пізнання, що об'єднані по горизонталі:

Я → ТИ / ВИ

ТЕПЕР → ПОТІМ

ТУТ → ТАМ.

Вони можуть бути також об'єднані й по вертикалі:

Я → ТЕПЕР → ТУТ

ТИ / ВИ → ПОТІМ → ТАМ

Висловлювання в ситуації прямої комунікації завжди припускає наявність продуцента мовлення і реципієнта, які не завжди виражені у висловлюванні. Спонукальне висловлювання на рівні поверхневої структури містить тільки імпліцитні показники мовця, тому що та частина речення, що містить дейксис І-ої особи одп., елімінується у процесі трансформації при виході спонукального висловлювання на поверхневий рівень.

Дейксис реципієнта спонування зберігається, наприклад, у давньоанглійській мові в імпліцитній формі в 75 %-80 % від числа всіх спонукальних речень з імперативним дієсловом і тільки в 20-25 % виступає в експліцитній формі — займенники 2-ої особи одн., дв., мн. та 1-ої особи дв. і мн.

У процесі вивчення дійсничної функції особового займенника у спонукальному реченні необхідно встановити його походження і природу в давньогерманських мовах.

Характерною ознакою спонування є займенник 2-ої особи одн. називного відмінка: гот, д-а, д-фриз, д-сакс, д-ісл, д-швед, д-норв *þu*; д-в-н *du*. Форма *þu* у зазначених мовах сягає спільно германського *þu*, а німецька форма сягає індоєвропейського **tu*. В усіх германських мовах відзначена альтернація форм із початковим глухим і дзвінким дентальним $d(>d) - t (þ)$. В енклізі якість дентального звуку визначається його мінімальною дистрибуцією, що стосується довготи і стислості форми, то багато дослідників указують на тенденцію використання довгого варіанта в проклізі і короткого в енклізі. [7, 107].

Форми 2-ої особи мн. сягають спільно германського *juz* і далі — спільно індоєвропейського — *iuz* (**i - ue *i - We*).

Вочевидь, основа **ju (iu-)* корелює з основою **we*, яка функціонувала в якості первісної 2-ої особи мн. з указивним елементом — *i - -* [9, 309]. Зазначена форма, вважає В. Петерсен, функціонувала для позначення двоїни і на доказ наводить форму *vau-am* “ми” [16, 164-194]. Кінцева — *s (s - r)* — вторинна, з’явилася, ймовірно, як результат аналогії форм 1-ої особи мн. **uos, *nos*. Що стосується зміни голосного, то можна припустити, що давньогерманські форми 2-ої особи мн. — продукт процесу вирівнювання за 1-ою особою мн.: д-а 2-а особа мнж *ze*, 1-а мнж *we*, мнж, д-сакс 2-а особа мнж *gi, ge*, 1-а мнж *wi, we*, д-в-н 2-а особа мнж *ir*, 1-а мнж *wir*, д-ісл 2-а особа мнж *er*, 1-а мнж *ver*.

Друга особа двоїни називного відмінка у давньогерманських мовах: гот *jut*, д-а *zit*, д-сакс *git*, д-в-н **jiz*, д-ісл *it*, д-шв *it*, д-норв *þit*.

Зазначені форми двоїни сягають спільногерманської форми *jut* і далі спільно індоєвропейської **iu (-duo)*, що також вживалася і в множині. Германські форми особового займенника 2-ої особи двоїни утворені шляхом додавання основи особового займенника множини плюс числівник “два”, що підтверджується існуванням литовської форми *judu*, де — *du* корелює з індоєвропейською формою числівника **duo* “два” (пор.: литов. *ju - du*); гот *ju - - t*; д-сак *gi-t*; д-а *zi - t*; д-ісл *i-t*). Голосна з’явилася під впливом форм 1-ої особи двоїни.

В індоєвропейських граматиках говориться про те, що форма множини особового займенника “ми” не є простим множенням “я + я + я +...”, отже, вона має іншу основу, ніж форма однини “я”. Це положення потребує певного уточнення. Виходячи із загальної дійсничної функції, можна зазначити, що денотат, який позначається займенником “ми”, належить до того ж класу денотатів, що і денотат, позначений займенником “я”. Іншими словами, денотати займенників “я” і “ми” відносяться до класу осіб, а тому мають загальну семантику: я — “особа, мовець”; ми — “особа, мовець + інші особи” [4, 41-42]. Цю точку зору поділяє також і Е. Бенвеніст, який пише, що “ми” не є множиною ідентичних об’єктів, а деяким сполученням, що включає “я” і “не-я” і тому подібне. “Ми” є не що інше, як об’єднання чіткого виокремлення елементів. Тут яскраво виражена перевага “я” [3, 267-268]. При використанні займенника 1-ої особи мн. у спонукальному висловлюванні, так само, як і форма 1-ої особи дв., вони мають інший елементний зміст, ніж при використанні в розповідному висловлюванні, порівн.:

розповідне	спонукальне
1 ос. мн. а) ми = я + він/вони: ми = ти + я/ви +я (ексклюзивна форма)	

б) ми = я + ти/ він/вони (інклюзивна форма)

1 ос. дв. ми обидва (← я + він/вони) ми обидва← ти +я/ви +я, ми обидва ← (я + ти/ він/вони) інклюзивна форма [7, 35].

У спонукальному висловлюванні сема 2-ої особи переважає у формі 1-ої особи двоїни і множини.

Різний елементарний аналіз тих самих займенників, але в різних за комунікативним типом висловлюваннях та комунікативною інтенцією автора зумовлений специфікою

спонукального висловлювання, його спрямованістю на адресат. Мовець одночасно є суб'єктом і об'єктом спонукування, тому що включає і себе у виконання дії, до якої він спонукає, тому термін "інклюзивне" набуває в цьому випадку нового змісту. Це дає нам можливість віднести займенник 1-ої особи дв. і мн. до сфери дейксиса 2-ої особи. При цьому зауважимо, що зазначені займенники можуть входити як до сфери дії мовця (ich — Deixis), так і до сфери слухача (Du — Deixis), що підтверджується проведеним вище аналізом [13, 9-12].

Форма 1-ої особи мн. називного відмінка: гот *weis*, д-а *we*, д-фриз *wi*, д-сакс *wi*, д-в-н *wir*, д-ісл *ver*, д-шв *vir*, д-норв *ve* походить від спільно германського *wis/wiz*, що сягає індоєвропейського **uei*, ймовірно, найстарішої форми, що підтверджується наявністю її варіантів: санскрит *vaу- it*, авестинська *vaet* і давньоперська *vaumat* мають той же форматив **om*, як і у формі 1-ої особи одн. **eg — om* форма на — *s*, що, цілком вирогідно, вдруге з'явилася за аналогією з формами непрямих відмінків **nos* [16, 154]. Форма і-ої особи двоїни називного відмінка: гот *wit*, д-а *wit*, д-сакс *wit*, д-в-н **wiz*, д-ісл *vit*, д-шв *vit*, д-норв *vit*.

Дані займенники мають ідентичну форму в спільно германській мові *wis/wiz*, що сягає індоєвропейського **ue* або **ue-*; при злитті з числівником "два" утворює займенник 1-ої особи двоїни в давньогерманських мовах. Це підтверджується існуванням даної форми в литовській мові *ve-du*, елемент — *t* у давньогерманських мовах — залишок від числівника **duo* "два". Генетичний аналіз займенників 1-ої і 2-ої особи давньогерманських мов дозволив установити їхнє спільне походження, тоді як порівняльний типологічний аналіз дав можливість виявити їх спільні та власні особливості.

Таблиця 1

Особові займенників, що виступають у функції дейксиса реципієнта спонукування у структурі спонукального речення

число	особа	мова										
		іє	герм	готськ	денсакс	денен	денв	денфр	деннорв	денісл	деншв	
одн.	2			þu	þu	du	þu	þu	þu	þu	þu	
дв.	1	*ue-	wis	vit	wit	wiz	wit	—		vit	vit	
	2	*iu	jut	juz	git	juz	jit	—	it, þit	it	it	
мн.	1	*uoi	wis	weis	wi	wir	we	wi	ver	ver vio		
			wiz		we							
	2	ius	juz	jus	gi	ge	ir	je	igi	er	þer	
Основні підгрупи давньогерманських мов				східна	західна				північна			

Основною ознакою дейксису є те, що він пов'язаний з контекстом мовленнєвого акту для ідентифікації в даному випадку реципієнта спонукування. Особові займенники 1-ої та 2-ої особи організують свою підсистему тому, що вони зв'язані з ситуацією/контекстом мовлення, де вони вказують на учасників спонукування [8, 246-247].

Дейксис 2-ої особи або дейксис співрозмовника **Du-Deixis* найчастіше не виділяється в окремий тип показників, у випадку виділення, відноситься до складу загального дейксиса "*Der-Deixis*" [13, 12]. Вихідному "Я" протистоїть "не-Я", але в мовленні відбувається перехід "не-Я" > "ТИ" (співрозмовника) та "Він/Вона/Воно/Вони" (об'єкт мовлення), див. Історію "не-Я": [12, 16-22], де наведено протипоставлення "Я — ТИ : ВІН", тобто існують займенники, що співвідносяться з мовцем і слухачем, а також займенники 3-ої особи, що співвідносяться з об'єктом дійсності.

Тим часом дейксис реципієнта був характерний ще для спільно індоєвропейської мови, тому що, за свідченням К. Бругмана, 2-га особа особових займенників сягає означеного кореня **te/to/t-*, що також є основою дейксиса реципієнта, а не спільного дейксиса [11, 122-126].

З позиції семантичних ролей дейксису спонукування властива подвійність, по-перше, він функціонує, як об'єкт (пацієнта) спонукування, тобто мовець спонукає його до виконання дії; по-друге, він функціонує, як адресат спонукування; по-третє, він є й агентом дії, до виконання

якої спонукають. На граматичному рівні займенник вживається у функції підмета. При актуальному членуванні спонукального речення займенник-підмет, на наш погляд, є рематичною частиною, у випадку його вживання в сильній позиції.

Кожне ти/ви має свою референцію, тому щоразу позначає особу, взяту в її одиничності. Це вказує на унікальність реципієнта, який при кожному своєму використанні одержує нове наповнення, тому ідентифікація дейксиса реципієнта можлива тільки за допомогою мовного акта. Е. Бенвеніст вважає, що основною характеристикою дейксиса є його зв'язаність “з моментом мовлення”, це “додає вказівному слову щоразу єдиний і неповторний характер” [3, 287].

Отже, наявність дейксиса реципієнта спонукування у висловлюванні може служити експліцитним маркером часу спонукування — моменту мовлення. Якщо лексичне значення дейксиса є величиною перемінною, то значення часу (“історичного”) — величина стала [3, 288].

Проведений аналіз визначив набір займенників, здатних виступати в якості дейксиса реципієнта спонукування, куди віднесені також особовий займенник 1-ої особи дв. і мн., на тій підставі, що сема 2-ої особи, як свідчить компонентний аналіз форм 1-ої особи дв. і мн. переважає в їхньому складі при функціонуванні в спонукальному реченні. Дейксис реципієнта спонукування має власну референцію і відповідає в кожному мововживанні єдиному об'єкту. Саме завдяки своєму зв'язку з моментом мовлення дейксис реципієнта спонукування може виступати рематичною частиною речення.

Література

1. Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и словаре // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1988. — Т. 45. — № 3. — С. 206-223.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов.энциклопедия, 1966. — 605 с.
3. Бенвеніст Э. Общая лингвистика. — М.: Прогресс, 1974. — 447 с.
4. Исаченко А.В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким: Морфология. — Братислава, 1954. — Ч. 1. — 385 с.; Братислава, 1960. — Ч. 2. — 576 с.
5. Кошечая И.Г. Теоретическая грамматика английского языка. — М.: Просвещение, 1982. — 336 с.
6. Михайленко В.В. Дейксисна залежність імператива // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці, 2000. — Вип. 85. Германська філологія. — С. 38-44.
7. Мыркин В. Происхождение и развитие личных местоимений I и 2 лица в германских языках: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — Архангельск, 1963. — 242 с.
8. Падучева Е.В. Семантические исследования. — М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. — 464 с.
9. Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков. — М.: Изд-во иностр. литературы, 1954. — 379 с.
10. Пупынин Ю.А. О роли перцептора в функционировании грамматических категорий вида, залога и времени в русском языке // Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании. — Санкт-Петербург: Наука, 2000. — С. 36-51.
11. Сёрль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов. Перевод с английского В.З. Демьянкова // Зарубежная лингвистика II. — М.: Издательская группа “Прогресс”, 1999. — С. 229-253.
12. Штелинг Д.А. Грамматическая семантика английского языка. Фактор человека в языке. — М.: МГМИМО, ЧеРо, 1996. — 354 с.
13. Brugmann K. Die demonstrative Pronomina der indogermanischen Sprachen // Abhandlungen der Philologisch-historischen Klasse der Philologischen Gesellschaft der Wissenschaften. — 1904. — Bd. 22. — N 6. — S. 9-12.
14. Einarsson S. Icelandic Grammar. Texts. Glossary. — Baltimore: Hopkins, 1944. — XXXVI, 502 p.
15. Hartmann R.R.K., Stork P.C. Dictionary of Language and Linguistics. — London, 1972. — 302 p.
16. Peterson W. The Inflection of Indo-European Personal Pronouns // Language. — 1930. — Vol. VI. — N 2. — P. 164-194.

Valeriy Myhailenko. The Deixism of the Pronoun-Subject in the Imperative Sentence in Old Germanic Languages. The deixis expressed by the pronoun-subject of the imperative sentence (utterance) in old Germanic languages is defined as a function: on the communicative level that of the Recipient; on the pragmatic level – that of the Addressee; on the discourse level – that of the Marker of Cohesion in the cognitive space: “I – YOU –

NOW": The pronoun-subject in the form of the 1-st person dual and plural of the imperative sentence/utterance has a binary contensive structure (2-nd person sg. and pl. + 1-st person sg) and reveals its dominant component of the 2-nd person (2-nd person ADDRESSEE + 1 – st. person sg. ADDRESSER)

Галина Озарко

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ КАТЕГОРІЙ КОМПОЗИЦІЇ ТА ПРАГМАТИКИ ХУДОЖЬОГО ТЕКСТУ

На сучасному етапі розвитку лінгвістики значна увага приділяється прагматичним аспектам функціонування мови. Очевидно, що прагматичні фактори зачіпають усі рівні мови і виконують визначальну функцію, впливаючи таким чином на вибір змісту і способів його вираження з урахуванням усіх умов мовленнєвої комунікації. Вивчення механізмів взаємодії прагматики з такими категоріями тексту, як інформативність, зв'язність, композиція та ін., визначення її місця серед категорій тексту є надзвичайно актуальним.

Текстова категорія може бути визначена як сукупність найбільш загальних і суттєвих властивостей, як інваріантні характеристики тексту, взаємодія яких забезпечує специфіку і стійкість тексту, як диференціальні ознаки тексту, що відображають окремі аспекти текстоутворення і текстоформування, що реалізується в усіх типах текстів (загальнотекстові категорії) чи в окремих видах текстів. Як стверджує В.А. Кухаренко, функціонально-стилістична належність тексту (його прагматична спрямованість) впливає на засоби і ступінь актуалізації текстових категорій [9, 96]. Прагматика тексту визначає його цілісність, зв'язність, інформативність і, зокрема, композицію. В цій статті ми спробуємо визначити категорії тексту, а також дослідити механізми взаємодії категорій композиції та прагматики в художніх текстах.

Щодо терміну "прагматика", то він по-різному трактується у сучасній лінгвістиці. Слід розрізняти прагматику як текстову категорію і прагматику як науку, що вивчає цю категорію. Деякі вчені розглядають прагматику як науку про мову чи будь-яку іншу систему комунікації з точки зору мети, різних засобів і методів її досягнення та умов за яких такі цілі досягаються. Інші дослідники під прагматикою розуміють теорію, яка вивчає прагматичні параметри літературної комунікації, а також тексту у його динаміці, співвіднесеного з "я" мовця. Під прагматикою розуміють також теорію мовленнєвого впливу; до компетенції прагматики відносять виявлення систем, які характеризують мовну форму, значення і діяльність. Основна маса досліджень у галузі прагматики базується на вченні про відношення знаків до тих, хто ними користується. Прагматика має справу з усіма психологічними, біологічними та соціологічними явищами, які спостерігаються при функціонуванні знаків [3, 75-76].

Отже, при трактуванні терміну "прагматика" більшість учених робить акцент на її антропоцентричності та комунікативній спрямованості і пов'язують з проблемами мовленнєвого впливу. Вони сходяться на тому, що прагматика як наука має вивчати правила відбору і впливу мовних одиниць на учасників комунікації відповідно до умов прагматично-комунікативної ситуації, цілей висловлювання та мети мовців. У трактуванні прагматики ми будемо спиратися на твердження Ю.С. Степанова, який предметом прагматики вважає спеціальні питання "вибору мовних засобів із наявного репертуару для найкращого впливу" [11, 332]. У відповідності з цим, до прагматики як категорії тексту відносимо усі ті фактори, які можуть впливати на структуру тексту (відбір та упорядкування мовних одиниць) і його вплив на реципієнта.

Кожний окремий елемент, а також ієрархічне подання елементів в структурі літературного тексту є засобом досягнення певної художньо-сислової (комунікативної мети). Тому всі елементи художнього тексту є елементами складного за будовою смислу. Взаємодія смислових і формальних елементів у структурі художнього тексту простежується у закономірностях розвитку його композиції. Що стосується композиції, то її визначають як неподільну діалектичну єдність змістовної і формальної сторін, що знаходить своє вираження в лінгво-стилістичному оформленні тексту [15, 266]. Композиція є складною, багатоаспектною побудовою, результатом взаємодії і взаємовпливу трьох її сторін: архітектоніки, інформації і функції. Тим більше, що існує ряд підстав вважати композицію однією з основних категорій

тексту, що вона є важливим критерієм розмежування цілісного тексту і випадкового набору речень: більше того, композиція є основним критерієм віднесення тексту до певного типу текстів [9, 80].

Композиція — це так би мовити каркас, на якому тримається текст. Складність названої проблематики в тому, що структура тексту інтегрує змістовно-логічні і змістовно-граматичні елементи, вона допускає різні підходи і аспекти вивчення. Причина цього — багатомірність текстового структурування з метою найбільш повної і оптимальної передачі інформації. Спираючись на визначення В.В.Одінцова, ми розглядаємо композицію як структурну впорядкованість, організацію за певними схемами елементів змісту, котра у великій мірі визначає загальний характер і окремі особливості тексту [10, 133]. Найскладніші композиційні структури ми спостерігаємо у літературно-художніх текстах. Для цього типу текстів категорія композиції має вирішальне значення. В деяких художніх текстах композиція одержує пріоритет навіть над їх змістовною стороною.

Загалом лінгвісти виділяють три аспекти вивчення текстів: семантичний, синтаксичний і прагматичний. У більшості досліджень вказується на пріоритет, провідну роль прагматики щодо композиції і семантики. Як вказує І.П.Сусов, “закономірності розташування речень в тексті залежать від їх змісту, який включає семантичний і прагматичний компоненти, провідним з яких є прагматичний [12]. За словами І.В.Арнольд “головним конструюючим чинником тексту є його комунікативне призначення, тобто його прагматична сутність, оскільки текст призначений для емоційно-вольового і естетичного впливу на тих, кому він адресований” [1, 40]. Ч.Філмор, підкреслюючи провідну роль прагматики по відношенню до семантики і синтаксису, визначає, що якщо синтаксис характеризує граматичні форми, а семантика пов’язує ці форми з потенційною комунікативною функцією, то прагматика об’єднує воедино лінгвістичну форму і комунікативну функцію [14, 85].

Логіко-сміслові відношення понять реальної дійсності певним чином трансформуються в структурі тексту. Зміст предмета, явища (матеріалу) стає змістом висловлювання (тексту). В залежності від задач і умов спілкування у двох текстах, що представляють один факт, різними будуть порядок та ієрархія елементів змісту. Т. ван Дейк робить висновок про те, що вибір між різними варіантами вираження певного смислу зумовлюється переважно прагматичними чинниками [4, 274].

Отже, текст художнього твору — це результат взаємодії інваріантної семантики (змісту) та інтенції автора. Тобто композиційна структура тексту знаходиться в залежності від специфіки зображуваних явищ та характеру відношення до них автора. Залежно від характеру явищ, які автор планує зобразити у своєму творі, і від того, під яким кутом зору автор хоче їх зобразити, яку оцінку він їм дає, автор відбирає відповідну форму тексту для реалізації свого замислу. Під інваріантною семантикою розуміємо наступні елементи: тему, сюжет, зображені автором вчинки героїв. Автор подає ці події і реалії дійсності у певному порядку і за допомогою відповідних композиційних засобів, таким чином здійснити вплив на читача. Поставивши перед собою мету зобразити окремі явища і виразити на їх основі свої думки та ідеї, письменник починає шукати засоби найефективнішого впливу на читача. Більшість учених вважає, що поняття мовленнєвого впливу є основним поняттям прагматики. Метою цього впливу може бути саме повідомлення певної інформації, прагнення добитися від реципієнта згоди з точкою зору відправника інформації чи викликати емоційно-оцінне відношення до написаного. Відповідно розрізняють прагматику авторську (зовнішню щодо тексту, яка співвідноситься з поняттям авторської інтенції) і прагматику самого тексту (внутрішню, викликану темою твору, сюжетом, комунікативною ситуацією). Ці два чинники визначально впливають на композиційну структуру тексту.

Щоб вивчити вплив прагматичних чинників, слід виявити зв’язки між елементами тексту різних рівнів і дослідити ієрархію цих елементів. Як стверджує І.Я.Черпухіна, текст художнього твору організується принаймні на двох рівнях — лінійному та об’ємному [13]. На думку автора, формальному аспекту тексту притаманна лінійна організація, а змістовному — об’ємна. Лінійна організація тексту включає в себе лексичні і синтаксичні закономірності, тип оповіді, форму викладу, взаємне розташування епізодів і глав. Автором виділяються три рівні лінійної організації тексту — лексичний, синтаксичний і композиційно-синтаксичний. Об’ємна

організація тексту — це спосіб втілення універсальних та індивідуальних смислів тексту з використанням для вираження кожного універсального смислу елементів композиційно-синтаксичного та лексичного рівнів.

Роман Інгарден теж відзначає різницю між змістовною та формальною організацією тексту. На його думку, художній твір містить план звучання слів, план значущих одиниць і план схематичних образів [7].

Розглянемо, якими прагматичними чинниками зумовлена організація тексту на лінійному рівні. Вибір лексики залежить від інваріантної семантики тексту, тобто від тієї частини реальної дійсності, яку автор вирішив зобразити. Однак одне і теж явище можна описати за допомогою різних лексичних засобів. У автора є можливість вибору з кількох варіантів саме тих лексичних одиниць, які б передавали найтонші відтінки значення, найповніше втілювали б авторський замисел і здійснювали б максимальний вплив на адресата. Лексичне наповнення тексту має важливе значення для правильного його декодування читачем. На відміну від наукових текстів, де вибір лексики цілком зумовлюється темою повідомлення, вибір лексики художнього тексту є суб'єктивним і, як зазначалося вище, визначається прагматичною спрямованістю цього виду текстів. Важливе значення має лексика для створення мовної характеристики персонажів. За допомогою лексичних засобів автор може давати свою оцінку тим чи іншим явищам. Оцінний потенціал лексики (особливо слів з конотативним значенням) дуже високий.

Синтаксичний рівень тексту — це рівень, елементи якого складаються з елементів лексичного рівня і втілюють окремі смисли загальної теми, — це фрази, надфразові єдності, складні синтаксичні єдності і абзаци. Існує багато синтаксичних засобів, за допомогою яких створюється експресивність і впливовість висловлювання. Є.А. Гончарова виділяє три функціональні види синтаксису: інформативний, загальнозображальний і суб'єктивнозображальний [2].

За допомогою інформативного синтаксису автор дає нейтральну стилістично незабарвлену інформацію про якесь явище. В інформативному синтаксисі переважає принцип горизонтальної, лінійної зв'язності змісту: кожна наступна думка логічно впливає з попередньої. Як стверджує автор, інформативний синтаксис є нейтральним і виконує певні композиційно-сюжетні завдання: створює часовий і просторовий фон художньої дії або свідчить про включення в стиль художнього мовлення елементів наукового, публіцистичного, ділового стилів та ін. Інформативний синтаксис у найбільшій мірі сприяє вираженню змістовно-фактуальної інформації. Концептуальна інформація, а також підтекст найкраще передаються засобами загальнозображального синтаксису. Тут можливі не тільки лінійні, послідовні зв'язки між висловлюваннями, а й зв'язки між висловлюваннями через їх належність до певної теми, персонажа, мотиву і т.д., експресивно-емоційні, асоціативні зв'язки. Суб'єктивно-зображальний синтаксис базується на включенні не тільки авторського відношення до зображуваного, але й елементів сприйняття суб'єктів-персонажів. Чергування форм інформативного, загальнозображального і суб'єктивно-зображального синтаксису в композиційно-сюжетній структурі літературного тексту забезпечує найбільш ефективне сприйняття читачем всіх елементів його художнього смислу.

Реалізація прагматичного наміру автора відбувається не тільки на основі вибору мовних засобів, а й через їх розміщення в структурі тексту. Розміщення за певною схемою елементів лексичного та синтаксичного рівня і створює композиційно — синтаксичний рівень тексту — рівень, який втілює цю тему, і який організує елементи лексичного і синтаксичного рівнів у власні елементи: епізоди, глави, цілий текст [2]. Необхідно підкреслити, що одиниці композиційно — синтаксичного рівня утворюються не тільки з одиниць синтаксичного, але й з одиниць лексичного рівня. Окреме слово часто виявляється важливим компонентом цілого тексту, що є дуже важливим.

Організація тексту на композиційно-синтаксичному рівні має особливе значення для реалізації прагматичної мети і її правильного розуміння реципієнтом. Як відомо, місце елемента в тексті несе основне прагматичне навантаження. Автор визначає у своїй думці основні для нього моменти і поєднує їх у певному порядку. Цей порядок неповторний. Він залежить від індивідуального стилю автора, від вибраного ним жанру, від цілей, які він ставить перед собою, від прагматичної установки.

Кожне речення несе в собі певний квант (дозу) інформації, яку автор поступово розгортає перед читачем. Для виділення певного компонента змісту, найважливішої інформації, автор використовує різні типи висування — способи формальної організації тексту, які фіксують увагу читача на певних елементах повідомлення і встановлюють семантично релевантні відношення між елементами одного чи частині різних рівнів. Типи висування встановлюють ієрархію значень і елементів в середині тексту, забезпечують зв'язність і цілісність тексту, полегшують декодування, створюють експресивність. Ефективним способом акцентування уваги на певному елементі змісту є постановка його у сильну позицію: на початку чи в кінці тексту або його частин: абзаців, глав, розділів та ін.

Що стосується порядку речень в абзаці, то він теж має прагматичний потенціал. Для кожного абзацу художнього тексту існує вибір аранжировок речень в абзаці при смисловому інваріанті, і кожен варіант виражатиме дещо інший відтінок значення, тобто матиме свій індивідуальний прагматичний ефект. С.С. Жарасова вказує на різницю в побудові раціонального (класичного) і психологічного абзацу, метою якого є естетично-художнє зображення [5]. Абзаци першого типу — це абзаци з дедуктивним та індуктивним викладом думки. Сюди ж відносяться абзаци, в яких речення зв'язані за принципом логічного зв'язку: причинно-наслідкового, копулятивного, протиставного, роз'єднуювального. В таких абзацах сам зміст диктує форму організації думки, а значить і порядок речень в абзаці. Абзац другого типу базується на стилістичному прийомі. Комунікативно-прагматичні цілі абзаців першого типу — з одного боку, полегшити читачу сприйняття авторського замислу, а з другого — допомогти автору глибше розкрити свою думку і в той же час переконати читача; абзаци другого типу служать для того, щоб передати певний емоційний стан, а також здійснити певний естетичний вплив на читача.

Отже, організація тексту на лінійному рівні підпорядковується глобальному замислу автора і є засобом для втілення тих загальних та індивідуальних змістів, які є елементами організації тексту на об'єктному рівні. І.Я. Чернухіна виділяє такі універсальні для художніх текстів смисли, як “час”, “простір”, “персонаж”, “джерело інформації” [13]. Для реалізації цих категорій використовуються мовні засоби лексичного, синтаксичного і композиційно — синтаксичного рівня.

Виходячи з того факту, що прагматика тексту реалізується на основі його змісту (інформації) і форми (композиції), важливе значення для лінгвістики тексту має вивчення їх співвідношення і ролі у реалізації прагматичної спрямованості тексту. Як стверджує більшість лінгвістів, провідна функція мови художніх текстів — естетико-пізнавальна. Повідомлення певної інформації реалізується у змісті тексту. Естетичний вплив здійснюється переважно композиційними методами. Однак інформація (зміст) тексту теж має широкі можливості для впливу на реципієнта, дає змогу авторові переконати його, донести свої ідеї. З одного боку зміст (сюжет) найлегше сприймається, навіть недосвідченим читачем. З другого боку інваріанта семантика тексту під дією прагматичних чинників набуває додаткових смислів, інколи протилежних інваріантному значенню тексту. Так виникає оцінність, визначення авторської композиції, так створюється естетичний ефект. Інформація в тексті може бути двох видів: інформація, яка не пов'язана з обставинкою акту комунікації, але складає сам предмет повідомлення, та інформація додаткова, яка пов'язана з умовами і учасниками акту комунікації.

Перший вид інформації пов'язаний з інтелектуально-комунікативною функцією мови. Другий, тобто додаткова (прагматична) інформація, пов'язаний з усіма іншими функціями, а саме: емотивною, волюнтативною, апелятивною, контактоустановлюючою, естетичною. На думку І.В. Арнольд, завданням стилістичного аналізу текстів є розгляд взаємодії предметно-логічного змісту повідомлення, тобто інформації першого виду, з інформацією другого виду, тобто з проявом емотивної, волюнтативної, контактоустановлюючої і естетичної функцій мови, з вираженням суб'єктивного відношення мовця до предмету висловлювання співрозмовника і ситуації спілкування [1].

Погоджуючись з цією думкою, ми вважаємо, що саме на основі вираження інформації другого виду за допомогою синтаксично-композиційних засобів відбувається реалізація прагматичної мети тексту. На відміну від наукових та деяких інших текстів, у яких основною є інформація першого виду і композиція їх зумовлюється логікою самого повідомлення (змісту),

у художніх текстах можливі відхилення від строго логічного викладу думки. Деякі вчені вводять поняття "норми", тобто такої побудови тексту, коли виклад думки зумовлюється раціонально-логічними зв'язками [10, 139]. При взаємодії з експресивними мовними засобами відбувається видозміна, трансформація раціонально-логічних зв'язків. Причому В.М. Жирмунський відзначає таку закономірність: чим більше автор підкреслює композиційний елемент, тим незначнішою є роль тематичного елемента, тим формальнішим є художній твір, і навпаки, чим слабшим є композиційний елемент (чим більше композиція наближається до "норми"), тим більше значення має смислова структура тексту [6].

Отже, відправник тексту здійснює вплив на одержувача під час сприймання цього тексту шляхом композиційної організації змісту, в результаті чого досягається глибший аналіз реципієнтом одних смислових зв'язків і більш поверхневе сприйняття інших. Іншими словами, розміщуючи елементи змісту за певними схемами, автор може управляти ходом смислового сприймання тексту. Для управління процесом декодування автор використовує різні композиційні прийоми: відбір та розташування фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних елементів, різні типи висування та логічного й емоційного підсилення певних смислів, поєднання речень, абзаців та інших частин тексту. Прагматичний заряд можуть нести всі елементи тексту від фонетичних до синтаксичних. Місце і роль кожного елемента в прагматиці тексту можна виявити тільки в структурі цілого тексту.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). — М.: Просвещение, 1990. — 304 с.
2. Гончарова Е.А. Семантико-стилистический потенциал синтаксических единиц как элементов сюжетодвижения в художественном тексте // Семантика и прагматика единиц языка в тексте. — Л., 1998. — С. 11-17.
3. Данилевич С.В. До питання про розмежування лінгво-прагматичних і семантичних компонентів у структурі лінгвістичних одиниць // Проблеми романо-германської філології. — Ужгород, 1998. — С. 74-80.
4. Дейк Т. ван. Вопросы прагматики текста // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1978. — Вып. 8. — С. 259-336.
5. Жарасова С.С. Прагматическая направленность организации предложений в абзаце: Сб. науч. тр. — М., 1984. — Вып. 228: Категории текста. — С. 116-126.
6. Жирмунский В.М. К вопросу о формальном методе // Теория литературы. Поэтика. Стилистика. — Л., 1977. — 408 с.
7. Ингарден Р. Про пізнання літературного твору // Антологія світової літературно критичної думки 20 ст. — Львів: Літопис, 1996. — С. 136-162.
8. Кухаренко В.А. О категориях художественного текста // Семантика целого текста: Тезисы выступления на совещании. — М., 1987. — 167 с.
9. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса. — М., 1981. — 175 с.
10. Оudinov В.В. Стилистика текста. — М., 1980. — 263 с.
11. Степанов Ю.С. В поисках прагматики (проблема субъекта). — Изв. АН СССР. Серия: Литература и языки. — 1981. — Т. 40. — № 4. — С. 325-332.
12. Сусов И.П. К предмету прагматики // Содержательные аспекты предложения и текста. — Калинин: Изд-во КГУ, 1983. — С. 3-15.
13. Чернухина И.Я. Элементы организации художественного прозаического текста. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1981. — 115 с.
14. Fillmore Ch. Pragmatics and the Description of Discourse // Pragmatics / Ed. by S. Schmidt. — Munchen: Fink, 1975. — P. 83-104.
15. Riesel E., Schendels E. — Deutsche Stilistik. — Moskau, 1975. — 366 s.

Halyna Ozarka. To the problem of interaction between the categories of composition and pragmatics in fiction. In the article an effort is made to study the mechanism of interaction between these categories and their role in the structure of the text. The author comes to the conclusion that the compositional organization of the text is of utmost importance for the realization of the pragmatic aim and its correct understanding by the reader. All elements of the text from phonetic to syntactic ones have a pragmatic load. The place and role of each element in the text pragmatics can be found out only in the structure of the whole text.

МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПРОЦЕС ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Цілком очевидним є той факт, що мова активно реагує на всі процеси, які відбуваються в суспільстві. Вона постійно розвивається, відображаючи у своїй структурі ті чи інші трансформації в суспільстві. Поглиблюючи наукові уявлення про мову як суспільне явище, американський лінгвіст У. Лабов першим на практиці довів тісний взаємозв'язок соціальних та мовних структур, аналізуючи деякі форми вимови в мовленні носіїв англійської мови в Нью-Йорку [1, 273-309]. На думку У. Лабова, термін "соціолінгвістика" визначається по-перше, як наука, яка звертається до відомостей про людський колектив, який виступає носієм мови, як до основи вирішення питань мовознавчої теорії, тобто як до основи мовознавства взагалі; по-друге, як нова інтердисциплінарна галузь досліджень, предметом якої є повний та всеохоплюючий опис відношень і кореляцій між мовою та суспільством [2, 28-66].

Необхідність пошуку джерел мовних змін, а також можливість їх пояснення за допомогою константних елементів чи варіативних ознак соціальної системи, спонукали лінгвістів до глибшого дослідження взаємовідносин мови та суспільства [3, 88-135; 4, 1-31; 5, 213-239; 6; 7; 8; 9; 10].

Сама поява та розвиток соціальної лінгвістики є цілком закономірним явищем, оскільки дає можливість поглянути на ряд питань, що давно привертють увагу лінгвістів. Однією з таких проблем, на наш погляд, є проблема взаємодії та взаємовпливу контактуючих мов, і як процес та результат взаємодії мовних систем — явище інтерференції.

Хоча протягом останніх років дослідженню мовних інтерференцій приділялася значна увага [11, 64-70; 12, 111-112; 13, 130-132; 14; 15, 76-80], однак досі їх однозначного трактування та чіткої класифікації ще немає. Інтерференція поряд з білінгвізмом та конвергенцією складає у лінгвістиці коло основних проблем теорії мовних контактів. Досліджуючи особливості мовної інтерференції, Ю.Ю. Дешерієва [16, 240-255] звертає увагу на складність застосування цього терміну у мовознавстві, оскільки, на відміну від явищ, з якими пов'язана інтерференція у фізиці, людська мова є матеріальною і соціальною, складним переплетенням психологічних і фізіологічних механізмів. Доречно звернути увагу на той факт, що джерело, механізми та форми прояву інтерференції можуть визначатися відповідними чинниками культурного порядку [16, 245-250]. Через те слід говорити про комплексність мовної інтерференції та багатоаспектність її вивчення у соціальному, психологічному та лінгвістичному планах. При цьому під інтерференцією прийнято розуміти лише вплив однієї мови на іншу через контакти. За визначенням У. Вайнрайха, інтерференція — це відхилення від норм обох мов, що використовується у мовленні білінгвів в результаті того, що вони володіють більше, ніж однією мовою, тобто внаслідок мовного контакту [11, 7].

Зазначимо, що дефініція інтерференції, запропонована свого часу У. Вайнрахом, дотепер є загальноприйнятною, хоча у різний час робилися спроби її уточнення та доповнення [12, 111-128; 13, 130-133]. Зокрема, Е. Хауген визначає інтерференцію як лінгвістичне переплетення, при якому мовна одиниця є елементом двох систем одночасно, або як накладання двох мовних систем [6, 229-235]. На думку Н.Б. Мечковської, інтерференція мовних систем у свідомості та мовленні білінгва — це психологічний аналог процесу уподібнення мов у надіндивідуальному плані [8, 116-117]. У словнику лінгвістичних та фонетичних термінів використовується більш вузьке визначення інтерференції як перенесення особливостей рідної мови на іноземну, яка вивчається [17, 199-200].

Проте свідоме втручання у розвиток мови теж можна розглядати як інтерференцію. Мовні інтерференції, на наш погляд, доцільно розглядати як соціолінгвістичний процес, який полягає у свідомому або підсвідомому втручанні в природний розвиток мови. Цілком логічно видається побудова класифікації мовних інтерференцій, яка охоплює, з одного боку, всі фактори зовнішнього впливу на мову (екстралінгвістичний принцип класифікації), а з іншого — аспекти мови, на які цей вплив діє (лінгвістичний принцип класифікації).

Розглянемо класифікацію мовних інтерференцій, наведену на рис. 1, і прокоментуємо суть понять, що в неї входять. За кількістю охоплюваних мов, інтерференції можуть бути простими (що відносяться до двох мов) або складними (що породжуються взаємодією більш, ніж двох мов). За сферою функціонування всі інтерференції можна поділити на мовні та мовленнєві. За відношенням до засобів комунікації інтерференції прийнято диференціювати на лінгвістичні та екстралінгвістичні.

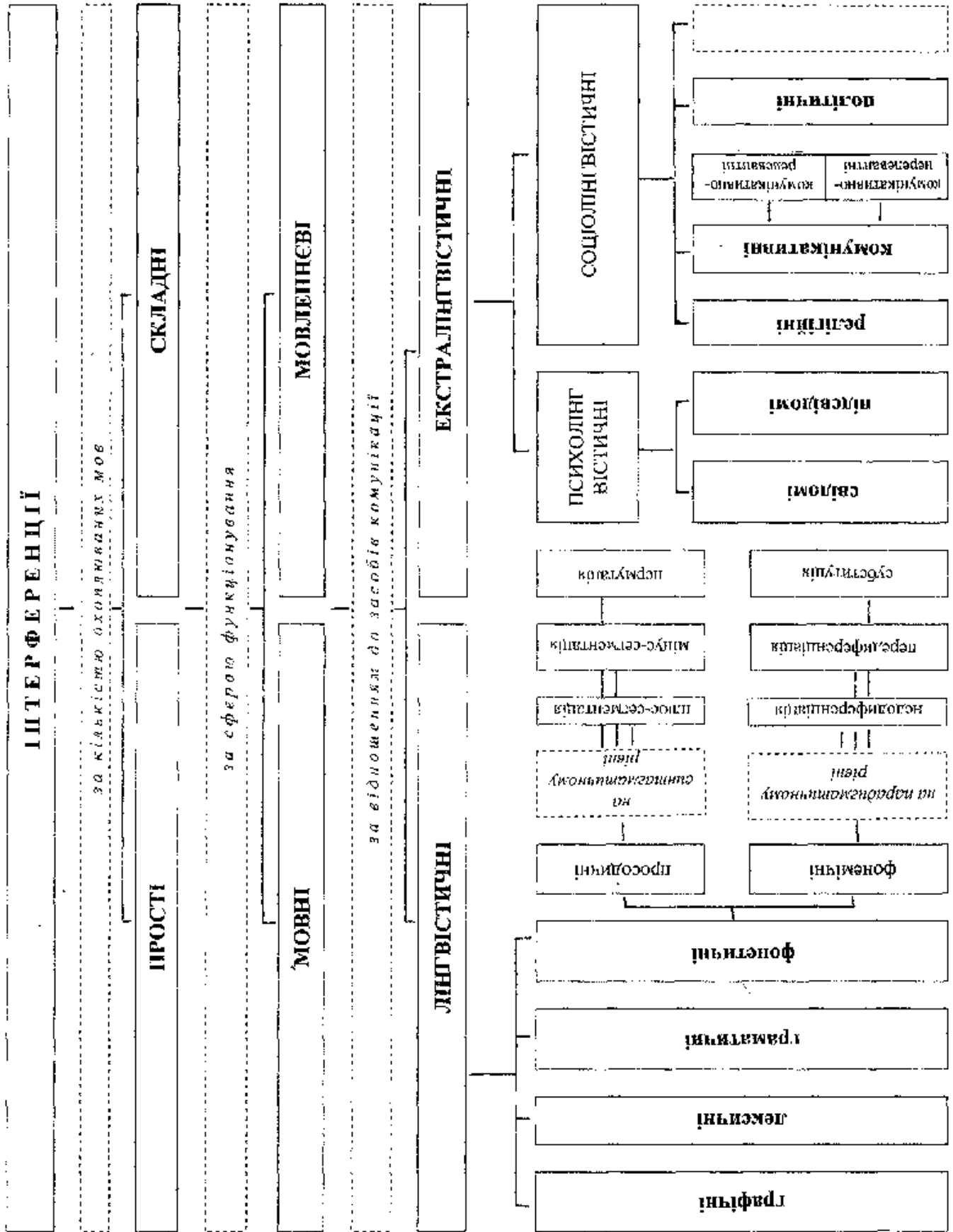

Рис. 1. Класифікація типів лінгвістичної інтерференції

За екстралінгвістичним принципом мовні інтерференції класифікуються на психолінгвістичні і соціолінгвістичні, оскільки мови розвиваються в певному середовищі, виражаючи соціальні та психолінгвістичні потреби користувачів.

Психолінгвістичні мовні інтерференції (як це видно з рис. 1) поділяються в залежності від наявності в них наміру з боку носіїв чи певних угруповань людей свідомо внести зміни в природний розвиток мови на *свідомі* та *підсвідомі*. При цьому варто зауважити, що чіткої межі між цими двома категоріями не існує. Кожна зміна в мові може залежати як від суб'єктивних чинників (ролі певних осіб), так і від об'єктивних, тому інтерференції в певних випадках носять перехідний характер, як, наприклад, мовна адаптація.

Щодо *свідомих* мовних інтерференцій, які є результатом штучного втручання в розвиток мови, то варто зауважити, що таке втручання відбувається в разі необхідності, оскільки мова завжди служить потребам її носіїв. Специфіка свідомих мовних інтерференцій полягає в тому, що всі вони ґрунтуються на підсвідомих мовних інтерференціях. Цей тип охоплює такі види мовних інтерференцій, як, наприклад, втручання в мову під впливом релігії, політичної орієнтації, мовних контактів з носіями більш розвинених мов, а також мовне будівництво (мовне планування).

Соціолінгвістичні мовні інтерференції поділяються на релігійні, політичні і комунікативні.

Значимо, що, *релігійні* інтерференції пов'язані з розповсюдженням світових релігій у період середньовіччя. Сучасні мовні інтерференції є вже не релігійними, а політичними (через політичну орієнтацію) та комунікативними (через спілкування з носіями інших мов). Щодо комунікативних мовних інтерференцій, то вони можуть бути комунікативно-релевантними та комунікативно-нерелевантними. Підкреслимо, що інтерференція є комунікативно-релевантною тоді, коли відхилення в мовленні на вторинній мові істотно перешкоджають розумінню або повністю його виключають. Інші відхилення від норми, які не впливають на взаєморозуміння, відносяться до комунікативно-нерелевантної інтерференції.

Розглядаючи мовні інтерференції, класифіковані за лінгвістичним принципом, зауважимо їх поділ на *фонетичні, грабматичні, лексичні*, спричинені мовною невідповідністю на всіх рівнях системи мови, та *графічні*, пов'язані зі створенням та регулюванням писемності.

Зупинимося на класифікації фонетичної інтерференції, при дослідженні якої завдання зводиться, в основному, до її типізації, яка здійснюється на основі специфіки впливу однієї мови на іншу в різних планах парадигматичному, синтагматичному і трансформаційному. Відповідно розрізняють два типи інтерференції на фонетичному мовному рівні: фонемічну інтерференцію та просодичну інтерференцію.

Виходячи з вище зазначених факторів, У. Вайнрайх розрізняє чотири типи фонемічної інтерференції: недодиференціація, при якій два звуки вторинної системи змішуються з одним звуком первинної системи; передиференціація — розрізняються два звуки вторинної системи як фонемі, хоча в первинній системі вони виступають як алофони; реінтерпретація — фонемі вторинної системи розрізняються за вторинними ознаками; субституція — заміна одного звука, здебільшого іншомовного, схожим до нього звуком рідної мови [12, 64].

Просодичну інтерференцію визначають як зміни в реалізації просодичної системи вторинної мови M_2 , які виникають внаслідок впливу первинної мови M_1 і проявляються в мовленні білінгва як відхилення від норм M_2 . Оскільки відношення між одиницями контактуючих мов встановлюються білінгвом відповідно до законів мовного взаємовизначення, то вид цих відношень визначає тип інтерференції на парадигматичному рівні (недодиференціація, передиференціація, субституція) і на синтагматичному рівні (плюс-сегментація, мінус-сегментація, пермутація).

Неоднакова кількість просодем в двох мовах веде до їхньої недодиференціації або передиференціації білінгвом. Зразком цього може бути англійське мовлення українців, у якому має місце недодиференціація висхідних та низхідно-висхідних тонів (останні, до того ж, відсутні в системі української мови).

Недодиференціація, передиференціація та субституція, як найпоширеніший тип парадигматичної інтерференції, є проявами комунікативно-релевантної просодичної інтерференції — вони відображають формальні та семантично-функціональні видозміни просодем та алопросодем.

Синтагматична інтерференція представлена відхиленнями в сполучуваності мікропросодем в структурних комплексах (макропросодемах) з одного боку і недостатньою реалізацією мікропросодем як певних позиційних і комбінаторних варіантів з іншого (рис. 1).

Одним із видів синтагматичної інтерференції є перmutація, тобто взаємосполучуваність мікропросодем M_2 відповідно до структурної моделі M_1 , результатом чого є утворення нової структурної моделі, яка не існує в M_2 . Іншим видом є мінус-сегментація або елізія елементів структури, наприклад, упущення переддакту в англійських висловлюваннях в мовленні українсько-англійських білінгвів. Тоді як плюс-сегментація має місце при збільшенні кількості складових компонентів у структурі внаслідок скороченої кількості наголосів.

Описані три типи синтагматичної інтерференції є відхиленнями від структурних норм функціональної системи і належать до комунікативно-релевантної інтерференції.

Таким чином, з аналізу теоретичних положень лінгвістики з цієї проблеми випливає, що мовні інтерференції можуть бути описані як досить складна система взаємодії мовних і немовних засобів, які породжують явища мовної інтерференції. Звідси і випливає необхідність системного дослідження ролі та функцій мовних інтерференцій у соціальному, психологічному і лінгвістичному аспектах. Глибоке проникнення в сутність явищ мовних контактів, всебічне вивчення особливостей інтерференції на різних мовних рівнях, визначення динаміки лінгвістичної інтерференції та її типів, безсумнівно, сприятимуть успішному розв'язанню завдань соціальної лінгвістики.

Література

1. Labov W. The Social Motivation of a Sound Change // *Word*. — 1963. — N 12. — P. 273-309.
2. Labov W. Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation // *Language in Use: Reading in Sociolinguistics*, 1984. — P. 28-66.
3. Milroy L., Gordon M. *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. — Oxford: Blackwell Publishing, 2002. — 262 p.
4. Romaine S. *Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*. — Oxford: OUP, 2000. — 268 p.
5. Britain D. Linguistic Change in Intonation: the Use of High-Rising Terminals in New Zealand English // *The Sociolinguistics Reader*. — 1998. — Vol. 1. — P. 213-239.
6. Haugen F. Social Factors of Sound Change // *Proceedings of the international Congress of Phonetic Sciences*. — Copenhagen, 1980. — Vol. III. — P. 229-237.
7. Белл Р. Социолінгвістика: Пер. с англ. / Под ред. А.Д. Швейцера. — М.: Международные отношения, 1980. — 320 с.
8. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 207 с.
9. Петренко А.Д. Социофонетическая вариативность современного языка в Германии. — К.: Рідна мова, 1998. — 254 с.
10. Шевченко Т.И. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации (экспериментально-теоретическое исследование): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Горького. — М., 1990. — 48 с.
11. Weinreich U. *Languages in Contact. Findings and Problems*. — Hague and Paris: Mouton, 1970. — 150 p.
12. Wells J.C. Overcoming Phonetic Interference // *Speech, Hearing and Language: Work in Progress*. — 2000. — Vol. 11. — P. 111-128.
13. Metlyuk A. Prosodic Interference: A Typological Approach // *Proceedings of the XI th International Congress of Phonetic Sciences*. — Tallinn. — 1987. — Vol. 5. — P. 130-133.
14. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции. — Алма-Ата: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. — 1980. — 350 с.
15. Д'яков А.С. Принципи класифікацій мовних інтерференцій // *Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 2. Германська філологія: Зб. наук. праць*. — Чернівці: ЧДУ, 1996. — С. 76-81.
16. Дешериева Ю.Ю. Проблема лингвистической интерференции в современном языкознании // *Теоретические проблемы социальной лингвистики*. — М., 1981. — С. 240-255.
17. Crystal D. *Dictionary of Linguistics and Phonetics*. — London: Blackwell Publishers, 2000. — 426 p.

Olha Valihura. Language Interference as a Sociolinguistic Process and Principles of Its Classification. The author analyses language interference as a sociolinguistic phenomenon, determines the peculiarities of its origin and existence, elaborates the classification of the language interference types according to the linguistic and extra-linguistic principles, taking into the peculiar consideration the prosodic interference specificity.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Кароліна Лотоцька

АНТИТЕЗА: КОГНІТИВНІ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА МОВНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ

Сучасна функціональна стилістика, риторика та когнітивна лінгвістика фокусують свою увагу на дослідженні деяких базових фігур мовлення з точки зору їхньої концептуальності, під якою розуміється, зокрема, досвід пізнання та основи і механізми людського мислення у мовному вираженні.

Як відомо, людське мислення за своєю суттю є діалектичним: коли ми описуємо, досліджуємо, міркуємо про якийсь об'єкт дійсності, ми розглядаємо його як деяке ціле, що містить у собі протилежні властивості (людський організм теж побудований за принципом дзеркальної зовнішньої симетрії: ліве-праве). Свідомо або ні, ми вивчаємо та аналізуємо об'єкт шляхом протиставляння або ототожнення його різних сторін, рис. Людський розум прагне спрощення, прагне виділити головне, але саме у різноманітності та єдності протилежностей, у полярності людської природи і полягає суть як характеру і мислення людини, так і світу, що її оточує. М. Монтьєн (1533-1592) писав: "Якщо я говорю про себе по-різному, так це лише тому, що я дивлюся на себе з різних точок. Тут відбувається якесь чергування протилежностей, які є у мені. Залежно від того, як я дивлюся на себе, я знаходжу у собі і сором'язливість, і нахабство; і добротність і розумність; і балакучість, і мовчазність; і працелюбність, і розпещеність; і винахідливість, і тупість; і похмурість, і добродушність; і брехливість, і правдивість; і ученість, і неучтво; і щедрість, і скупість, і марнотратство" [3, 11-12]. Ця амбівалентність сприйняття, а також діалектичний підхід до вивчення людської природи та явищ дійсності проявляється особливими засобами у мистецтві у цілому, та у літературі зокрема. Одним з них є протиставлення окремих художніх форм задля підвищення їхньої виразності та/або певного трактування образів (наприклад, алегорія добра і зла) [7, 157]. Використання контрасту у мистецтві зумовлено, з одного боку, психологією сприйняття (коли, наприклад, чорне поряд із білим виглядає ще чорнішим); а з іншого боку, воно тісно пов'язане із принципом симетрії як фундаментальною властивістю та одним з основних принципів художньої гармонії.

З усіх цих причин протиставлення та відношення протилежності є одними з найпоширеніших у художніх творах на всіх трьох рівнях функціонування тексту як знакової системи. Саме тому такий стилістичний засіб та лінгвістичну модель, як антитеза, можна вважати однією з базових фігур художнього твору, значення котрої для семантики, синтактики та прагматики тексту виявляється вельми суттєвим. Навдивовижу, але внаслідок очевидної структури та змістового наповнення антитези, вона часто сприймається як належне та мало досліджується, будучи при цьому одним з найпопулярніших засобів у художньому, публіцистичному, науковому та звичайно-побутовому мовленні. (Антитезу часто використовують у рекламних текстах, так як вона відповідає всім вимогам функціонального статусу реклами. Ця лексико-синтаксична модель не тільки підсилює та стисло та яскраво репрезентує повідомлення, але виконує стилістичні функції, часто виступаючи невід'ємною частиною змісту поданої інформації, як, наприклад, у рекламному слогані мобільного зв'язку Thuraya "We go further. You stay closer").

Отже, антитеза (від грец. Antithesis — протиставлення) — це стилістична фігура, яка базується на різкому протиставленні образів та понять [1, 28]. Цікавим є історичний розвиток антитези. У середньовіччі антитеза поєднується з дуалізмом ієрархічної свідомості,

реалізуючись у опозиційних парах “добро”-“зло”, “світло”-“темрява”, “земне”-“небесне” [1, 428.] Ця подвійність сприйняття, до речі, знаходить відображення у давньоанглійській лінгвістичній моделі парних ідіом, або “binomials” [18, 74], котрі часто будуються за принципом комбінації антонімічних слів та понять (*Adam and Eve, brothers and sisters, boys and girls, give and take, ins and outs*). Ця традиція часто використовувалась та використовується письменниками і нині у назвах творів, тому що антонімічні пари звучать не тільки цілком узагальнено, але й доволі інтригуючи завдяки своїй двоїстості: “*The First and the Last*” (Д. Голсуорсі), “*Inhale and Exhale*” (В. Сароян). Часто структура цієї моделі сприяє утворенню ефекту контекстуальної антонімії (“*The Prince and the Pauper*” (М. Твен)). У такому випадку протиставлятися можуть навіть синонімічні слова, як це відбувається, наприклад, у назві вірша Р. Грейвза “*The Naked and the Nude*” (“*For me, the naked and the nude /.../ stand as wide apart as love from lies, and truth from art*”) [20, 899].

У поезії класицизму антитеза використовується як естетичний та філософський принцип зображення полярності людської природи. Вона набуває найбільшої виразності у період романтизму. У творчості Д. Байрона, наприклад, антитеза та антитестичність стають загальними принципами поетики та мислення [1, 428]. А для поезії XIX-XX століть є характерною зміна стереотипів у використанні антитези, а також заміна одних типів антитези іншими.

Аналіз структури антитези показує, що звичайно протиставляються тут або окремі об'єкти, або контрастні ознаки одного об'єкта. Основними структурно-семантичними характеристиками антитези як логіко-стилістичного прийому можна вважати наступні:

- 1) спрямованість на підкреслення контрасту [18, 83];
- 2) ритмічно організований повний або частковий паралелізм конструкцій;
- 3) поєднання антитези з іншими стилістичними засобами (анафорою, епіфорою, хіазмом, алітерацією, метафорою, парадоксом);
- 4) вживання мовної та контекстуальної антонімії: антитезне протиставлення здійснюється за допомогою як мовних, так і оказіональних антонімів, антонімічних фраз [4, 188].

Розглянемо ці характеристики докладніше.

І. Е. Н. Зарська відзначає, що сучасне літературознавство трактує антитезу як позначення будь-якого змістовно-значущого контрасту, хоча на відміну від нього антитеза завжди демонструється відкрито (часто через слова-антоніми), тоді як контраст може бути і неявним, навмисно прихованим [1, 428].

І. Гальперін вважає антитезу суто лінгвістичним прийомом, що має як стилістичну, так і логічну основу. Він розмежовує поняття контрасту та антитези, хоча і визнає, що структурно та семантично вони є споріднені [15, 223]. Контраст, на його думку, є прийомом літературним, що використовується для показу логічної опозиції між двома явищами, що описуються [15, 223]. Проте тут треба відзначити, що взаємозв'язок логіки та мовленнєвого засобу у конструкції антитези є очевидним. Антитеза систематизує взаємовідносини між ідеями у висловлюванні (“*To err is human. To forgive, divine*” (О. Полл)) [22, 252]. Ще античні риторики, розглядаючи фігури мовлення у естетичному плані, говорили про зв'язок фігури та думки, її логічного викладання. Фігури не тільки підсилюють дієвість, експресивність мовлення, але виражають, перш за все, змістові відношення між мовленнєвими одиницями [6, 114] — у даному випадку — між референтами, що мають контрастні ознаки [4, 188]. Таким чином, з одного боку, спрямованість антитези на створення контрасту (як у мікро-, та у макроконтексті) можна вважати онтологічною за своєю суттю:

- (1) “*My mother bore me in the Southern wild,
And I am black. But O my soul is white!*” (В. Блейк) [8, 265]
- (2) “*She was a great talker upon little matters*”.
(Д. Осгін) [10, 34]
- (3) “*Her face was very pale and her eyes were very black*”.
(Д. Вінтерсон) [25, 58]
- (4) “*He wanted to be a hero and looked like a victim*”.
(Д. Вінтерсон) [27, 1]

З другого боку, логічний розвиток думки при порівнянні, при опису явищ в опозиції, протиставленні природно виражається у мовленні через антитезу:

- (1) *"All tragedies are finished by a death,
All comedies are ended by a marriage"*.
(Д.Г. Байрон) [20, 784]
- (2) *"Lyme was a town of sharp eyes
and London was a city of the blind"*
(Д. Фаулз) [14, 282]
- (3) *"There is no sense in forgetting and
every sense in dreaming"*
(Д. Вінтерсон) [26, 62]
- (4) *"People ask you for criticism, but they only want praise"*.
(С. Мосм) [12, 104]

2. Антитеза ритмічно організована у паралельну конструкцію. Синтаксичний паралелізм як один з основних засобів композиції висловлювання дуже широко вживається у художньому мовленні. Як відзначає Н.М. Разінкіна, паралелізм як конструктивний елемент проявляється у різних формах у структурі будь-якого художнього твору, незважаючи на той факт, що синтаксис художньої прози (на відміну від, наприклад, наукового тексту) має низький ступінь регулярності та регламентованості [5, 152]. Для художнього тексту, і насамперед для поезії, є характерним високий ступінь суб'єктивної емоційної оцінності. І саме паралелізм виявляється якнайчастішим засобом вираження авторської оцінки. Поєднання паралелізму (повного або часткового) із антитезою сприяє високій експресивності висловлювання та слугує засобом актуалізації авторської суб'єктивної модальності:

- (5) *"It was but a card-party, it was but a mixture of those who had never met before, and those who met too often — a common-place business, too numerous for intimacy, too small for variety"*.
(Д. Оєрін) [9, 231]
- (6) *"We are the hollow men
We are the stuffed men"*.
(Т. Еліот) [8, 104]
- (7) *"That was the tragedy. Not that one man had the courage to be evil. But that millions had not the courage to be good"*.
(Д. Фаулз) [13, 315]

У межах макроконтексту антитеза, як засіб аргументації, сприяє реалізації концепту твору, як це відбувається, наприклад, у романі Ч. Діккенса "Повість про два міста", котрий увесь — із самих перших рядків — побудований на суперечностях та контрастах (реально-історичних та мовних):

*"It was the best of times, it was the worst of times,
It was the age of wisdom, it was the age of foolishness,
It was the epoch of belief, it was the era of incredulity"* [11, 9]

3. Поєднання антитези з іншими стилістичними засобами дає велику кількість цікавих типів цього прийому. Це розширює та підсилює експресивно-образні можливості цієї конструкції, висуваючи на перший план ті або інші елементи протиставлення, акцентуючи семантико-змістове наповнення антитези:

- (8) *"Mankind are very odd creatures.
One half censure what they practise,
The other half practise what they
censure; the rest always say and do
as they ought"*.
(Б. Франклін) [12, 97]

— поєднання смислової антитези з хіазмом та вербальною іронією.

- (9) *"The better you understand freedom,
the less you possess it"*.
(Д. Фаулз) [13, 557]

— повний паралелізм антитегічної конструкції із парадоксальним змістом.

(10) *"Some say the world will end in fire,
Some say in ice".*

(Р. Фрост) [20, 867]

— ця антитегічна конструкція поєднує анафору, еліпс та а.ітерацію.

Серед антитегічних конструкцій можна відзначити цікавий вид зворотного паралелізму, який побудований за принципом "заперечення — ствердження". Тут хіазм поєднується із анадиплозисом:

(а) *"We find after years of struggle
that we do not take a trip,
a trip takes us."* (Д. Стейнбек) [21, 58]

(в) *"But we do not move through time,
time moves through us"*

(Д. Вінтерсон) [24, 90]

Розглянемо ще один подібний за конструкцією, але незвичайний за змістом приклад з роману Д. Остін "Persuasion":

*"She was deep in the happiness of
such misery, or the misery of such
happiness, instantly"*

[9, 216]

На перший погляд важко виділити основний прийом, що використовує автор у цій паралельній конструкції, котру побудовано за моделлю хіазму. Тут тонко переплітаються антитеза та оксиморон, які стилісти звичайно суворо розмежують у структурному плані. Однак і оксиморон, і антитеза спрямовані на розкриття суперечності людського сприйняття, людської природи, складності та парадоксальності явищ дійсності, що нас оточує. У цьому віртуозному з точки зору мови та образного мислення, парадоксальному висловлюванні ми знаходимо цікавий випадок конвергенції, що спрямована на досягнення максимального експресивно-емоційного ефекту.

4. Але найбільший лінгвістичний інтерес викликає ситуаційне протиставлення [4, 188]. Як відомо, протиставленню підлягає те, що можна зіставити на певній підставі, отже, основою протиставлення є схожість за родовою ознакою (як це відбувається у випадку лексичної антонімії) [2, 118]. Ситуативна антитеза протиставляє далекі за змістом поняття за допомогою різноманітних контекстуальних антонімічних конструкцій, тобто основа, підстава для їхнього "зближення" в антитезі міститься тільки у цьому контексті.

Незвичайні приклади даного типу антитези знаходимо у сучасній поезії:

"You ask for Religion, get Insanity".

(Г. Хатгерслей) [23, 247]

У контексті цілого вірша об'єкти, що не мають очевидних ознак протилежності, набувають цих властивостей, контрастуючи один з одним:

*"And you read your Emily Dickinson
And I my Robert Frost"*

(П. Саймон) [20, 978]

Ще один доволі показовий приклад:

*"You ask for a poem.
I offer you a blade of grass."*

(Б. Паттен) [16, 109]

Ця невідповідність у сприйнятті та розумінні цінностей — і ширше — нестача або відсутність розуміння між людьми у сучасному суспільстві — одна з центральних тем британської поезії кінця 20 сторіччя. Мабуть, найбільш символічно та яскраво цю тему виражено у знаменитому вірші С. Сміт "Not Waving But Drowning" [20, 904], метафоричну назву котрого побудовано, до речі, за принципом контекстуальної антитези.

Змістова антитеза, що виражається паралельною конструкцією з контекстуально-ситуативним протистоянням об'єктів, образів, думок, почуттів часто стає основним засобом передачі авторського концепту. Яскравим прикладом такого художнього бачення є вірш

Р. МакГофа "You and I", більшість рядків котрого містять контекстуальну антитезу, яка виступає тут як метафора життя, де протистояння та недовіра стають нормою:

*"I explain quietly. You
hear me shouting. You
try a new tack. I
feel old wounds reopen.
You see both sides. I
see your blinkers. I
can placatory. You
sense a new selfishness.
I am a dove. You
recognize the hawk. You
offer an olive branch. I
feel the thorns.
You bleed. I
see crocodile tears. I
withdraw. You
reel from the impact."*

[16, 96]

Як бачимо, проблема, тема, сюжетна лінія часто вводиться або у назву, або у початок тексту через антитезу, яка інколи визначає всю структурно-змістову будову вірша. У таких випадках антитеза часто поєднується з анафорою, епіфорою та іншими типами повтору. Серед сучасних видів антитези можна також виділити паралельну колструкцію з великим емпатичним потенціалом, яка утворюється за принципом "ствердження-заперечення" та містить повний лексичний повтор:

*"And sometimes it happens that
you are friends and then
you are not friends,
And friendship has passed,
And whole days are lost and among
them a fountain empties itself.
And sometimes it happens that
you are loved and then
you are not loved,
and love is past.
And whole days are lost and
among them
a fountain empties itself into the grass"...*

(Б. Паттен) [16, 141]

У загальному, у сучасній британській поезії ми знаходимо різноманітні типи та структурно-змістові модифікації антитези як логіко-стилістичного прийому. І це це є випадковим. Адже поезія взагалі, та сучасна поезія особливо, як стверджує А. Мейлі, це мистецтво вживати звичайні слова та мовні засоби незвичайним способом, це утворення нових метафор, трансформація синтаксису, граничне розширення семантичних можливостей звичайних слів, утворення нових мовних сполучень [17, 105].

Навіть у цих небагатьох прикладах, що подані тут як ілюстративний матеріал, ми знаходимо незвичайні контрастні пари, протиставлення речей або явищ, які не мають протилежних ознак; несподіване зіставлення далеких об'єктів та розміщення їх у опозиції один до одного; утворення незвичайних метафоричних образів шляхом наділення об'єкта ознакою для нього чужою, або навпаки, позбавлення об'єкта типових для нього властивостей:

(1) *"I went to the mirror
but the mirror was bare
looked for my mouth
but my mouth wasn't there ..."*

(Р. МакГоф) [16, 98]

(2) *“Once upon a love
We spent our nights
blowing kisses across the pillow
Now we spend them
Throwing plates across the kitchen.”*

(Р. МакГоф) [19, 30]

У процесі аналізу ми помітили, що логічна пристрась авторів до опозиції та антитези, як до експресивного засобу, проявляється часом доволі оригінально, а саме — на структурно-морфологічному та фразеологічному рівнях, що може або зачіпати, або не зачіпати загальну семантику мовних одиниць, що їх містить така паралельна конструкція, наприклад:

*“The sun goes in. The light goes out.
A million shadows fade away.
It could be any time of day”.*

(М. Донагі) [23, 208]

Як бачимо, значення фразових дієслів “to go in” = “disappear behind clouds” та “to go out” = “to stop burning” не тільки не контрастують, а навпаки містять спільну сему “зникати, припинятися”. Проте, у цьому контексті прийменники дієслівних ідіом починають взаємодіяти один з одним внаслідок свого паралельного розміщення, актуалізуючи своє власне, латентне значення — значення протиставлення “in-out”: тобто не будучи антитезою семантично, ця фраза візуально може сприйматися саме такою. Це створює особливий ритмо-стилістичний ефект.

На закінчення необхідно ще раз підкреслити функціональну та лексико-семантичну різноманітність антитези як стилістичного прийому, логічної моделі та концептуального поняття. В основі частого використання цієї фігури мовлення є всезагальні принципи амбівалентності людського сприйняття та полярності людської природи, а також закони симетрії та контрасту у композиційній та емоційно-експресивній побудові та трактуванні образів у літературі та мистецтві. Особливо яскраво та чітко антитеза, як ритмічно організована конструкція, проявляється в поезії, сучасні зразки якої виявляють цікаві структурно-змістові модифікації вихідної моделі.

За допомогою логіко-стилістичного прийому антитези автор зіставляє протилежні елементи явищ, що описуються, або розміщує об'єкти, поняття, думки та роздуми в опозицію один до одного, що сприяє утворенню композиційної гармонії та змістової глибини твору, а також допомагає розкриттю концептуального бачення митця у цілому.

Література

1. Зарецкая Е.Н. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации. — М., 1999.
2. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. — М., 1999.
3. Монтень М. Опытты. В 3-х кн. — М.-Л., 1958-1960. — Кн. 2.
4. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Ликошерст Н.И. и др. Стилистика английского языка. — Киев, 1984.
5. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика. — М., 1991.
6. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. — М., 1991.
7. Эстетика. Словарь. — М., 1989.
8. An Anthology of English Literature. XX. — М., 1985.
9. Austen J. Persuasion. — OUP, 1990.
10. Austen J. Emma. — London: Penguin Books, 1996.
11. Dickens Ch. A Tale of Two Cities. — М., 1974.
12. Familiar Quotations. — М., 1964.
13. Fowles J. The Magus. — Dell Publishing, 1978.
14. Fowles J. The French Lieutenant's Woman. — London: Random House, 1996.
15. Galperin I.R. Stylistics. — Moscow, 1977.
16. Henry A., McGough R., Patten B. New Volume. — Penguin Books, 1983.
17. Maley Alan. That's for your poetry book! // Language, Literature and the Learner / Ed. by R. Carter and J. McRae. — Longman, 1996 — P. 100-114.

18. Maltzev V.A. An Introduction to Linguistic Poetics. — Minsk, 1980.
19. McGough R. Summer with Monika. — Penguin Books, 1990.
20. Pickering J.H., Hoepfer, J.D. Literature. Second edition. — NY, Macmillan Publishing Company, 1986.
21. Steinbeck J. Travels with Charley in Search of America. — NY: Bentam Edition, 1963.
22. The Concise Oxford Dictionary of Quotations. — OUP, 1993.
23. The New Poetry / ed. by M. Hulsc, D. Kennedy, D. Morley. — Glasgow, 1998.
24. Winterson J. Sexing the Cherry. — London: Vintage, 1990.
25. Winterson J. Boating for Beginners. — London: Minerva, 1991.
26. Winterson J. The Passion. — London: Vintage, 1996.
27. Winterson J. Gut Symmetries. — London: Granta Books, 1997.

Carolina Lototska. Antithesis: Cognitive, Functional and Linguistic Aspects of Analysis. The article views antithesis as a stylistic device, a logical model and a conceptual notion. Special emphasis is placed on the structural-semantic peculiarities, functional characteristics and cognitive potential of antithesis and its modifications, which are analysed on samples taken from classical and modern English prose and poetry.

Ірина Микитюк, Олександр Огуй

ОДИНИЦІ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ В ЕЛЕМЕНТАХ КОМПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: КОЕФІЦІЄНТ СМИСЛОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Як відомо, кожен художній твір складається з певних композиційних частин (експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка), прояв яких визначає специфіку розгортання сюжету. Кількість елементів композиції у творчому доробку кожного окремого автора, як засвідчують дослідження, визначається індивідуальним стилем письменника. Відсутність певного компонента, зміна кількості композиційних елементів і, як наслідок, якості творів зумовлюється особливостями змісту та жанру. Функціонування цих елементів має загалом вирішальне значення для розгортання сюжету, що й доцільно враховувати у процесі дослідження взаємозв'язку між системою номінації персонажів та композиційною структурою художнього твору.

Однак, на цей час ще немає єдиного погляду стосовно як кількості частин композиції, так і їх якості. Основними підходами до визначення композиційної структури художнього твору є традиційний [2; 4] та комунікативно-прагматичний. Представник комунікативно-прагматичного підходу В. Лабов, орієнтуючись на теорію мовленнєвих актів, трактує оповідання як висловлювання, що складається з п'яти елементів: (1) an abstract (вступ, що передуює розгортанню розповіді); (2) an orientation (експозиція: вводить читача у світ розповіді, складає фон для розгортання подій); (3) a complicating action (події переказуються у відповідному часовому порядку); (4) a coda (завершує конфлікт, рухаючись від минулого світу розповіді до світу теперішнього); (5) an evaluation (показує, яким чином оповідач використовує певний досвід для розкриття теми) [9, 363-370]. Аналіз теорії мовленнєвих актів засвідчує їх комунікативну спрямованість: метою цих актів є передавання інформації, тому кульмінація, властива художньому твору, окремо не виділяється дослідником.

Дослідники Е. Тротт і М. Пратт виділяють чотири композиційні елементи [11, 253], об'єднуючи *complicating action* та *resolution in narrative sequence* (розвиток дії та розв'язку у розгорнутій розповіді). Внаслідок цього поза увагою знову залишається такий найсуттєвіший елемент композиції художнього твору, як кульмінація, яка є провідною для традиційної класифікації.

Проведений нами аналіз коротких американських оповідань ХХ століття дає можливість стверджувати, що саме традиційний (на протигагу комунікативному) підхід до складових композиції видається плідним для подальшого кількісного аналізу системи номінації головних персонажів літературного твору. За традиційним підходом, як у вітчизняній [2, 47-49; 4, 64], так і в зарубіжній і в т.ч. американській лінгвістичній літературі [10, 21], вважається, що цілісне та закінчене відтворення розгортання конфлікту

представлене в сюжеті експозицією (exposition), зав'язкою та розвитком дії (complication or rising action), кульмінацією (crisis or climax), спадом дії (falling action) та розв'язкою (resolution or denouement).

Послідовність різних за "якістю" первинних та вторинних номінацій, що вживаються для позначення головних героїв, утворює номінаційний ланцюжок (термін Д. Фівегера) [12, 130]. Крім того, цю низку номінацій можна трактувати як ключові слова тексту [7, 429]. Їхня повторювана смислова суміжність створює окремий текст, певний семантичний світ групи функціональних лексем, який не є тотожним розповсюдженому об'єднанню лексем через сукупність семантичних компонентів-ознак. Завдяки словесному притяганню та ідентичності денотативної та сигніфікативної частин слова здійснюється семантичне зближення тексту в один семантичний простір. Саме це дає можливість досліднику ситуативно пов'язати у фрейми (одиниці знань, які зберігаються у пам'яті й формують певну понятійну структуру мовного та позамовного досвіду [8, 119]) ті лексеми, які утворюють тематичні структури на основі стереотипних знань. Різні фрейми, за М. Мінським [6, 291-292], об'єднуються за допомогою метафор, які володіють евристичною силою. Міжфреймові зв'язки різних ланцюжків найменувань персонажів художнього твору забезпечуються вторинними номінаціями (переважно метафоричними за своїм характером), причому провідні метафори відповідають одному фрейму.

Враховуючи ці обставини, розглянемо композиційну структуру короткого оповідання, яка реалізується на рівні лінгвостилістичної організації тексту. Останню, як уже відзначалося, оптимально репрезентують одиниці персонажних вторинних найменувань, які описують певний фрейм ситуації за допомогою метафори. Поєднання таких номінацій головних персонажів складає смисловий каркас кожного з композиційних елементів, які поєднуються за допомогою провідних метафор у єдину композицію всього твору.

Гіпотетично кількість номінацій у межах композиційного елемента мала би бути однаковою. Однак, як засвідчує практика досліджень, кількість одиниць номінації і частота їх вживання буває у різних композиційних елементах художнього твору досить відмінною. Зазначені характерні відмінності передають певну якісну характеристику системи персонажної номінації художнього твору.

Цю якісну характеристику можна виразити за допомогою кількісного показника, який допомагає перейти від суб'єктивних оцінок дослідника до об'єктивного вивчення самого предмета дослідження. Такий підхід до розгляду взаємозв'язку між кількісними характеристиками вторинних найменувань та композиційною структурою художнього твору відображає повторюваність номінацій і допомагає наочно визначити якісну специфіку мовного об'єкта.

Таким кількісним показником є індекс, як відносний спрощений показник, що характеризує зміну рівня певного явища в часі та просторі, що, в свою чергу, уможливорює порівняння явищ та вивчення впливу на них окремих чинників [3, 85-87]. За допомогою індексів можна об'єктивно порівняти отримані дані із теоретично очікуваними, що допомагає встановити міру їх збігу чи відхилення. Типові зразки індексів — коефіцієнти, що показують співвідношення між повним обсягом явища та його окремою характеристикою [5, 77-78].

Для виміру смислового навантаження композиції короткого оповідання встановимо коефіцієнт смислового навантаження K_{cn} , як співвідношення композиції в цілому (яку приймаємо за 1) до загальної кількості одиниць номінації головних персонажів, вжитих у всьому творі, тобто $K_{cn} = 1 : n$, де 1 — композиція; n — кількість одиниць номінації дійових осіб у всьому творі. Для виміру K_{cn} окремих елементів композиції встановлюємо співвідношення їх кількості (що коливається від 2 до 5) до кількості номінаційних одиниць у кожному з композиційних елементів, тобто $K_{cni} = 2 (3, 4, 5) : n$, де 2, 3, 4, 5 — кількість елементів композиції; n — кількість одиниць номінації у певному елементі композиції. Ці коефіцієнти засвідчують пропорційну залежність у смислового навантаженні одиниць номінації у композиційних елементах — чим більше навантаження номінації, тим вищим є коефіцієнт смислового навантаження відповідного елемента композиції та динамічнішою є

зображувана дія. Зі зростанням кількості номінацій коефіцієнт смислового навантаження композиційного елемента зменшується до малих величин (0,01-0,05), що може означати сповільнення дії.

Ми встановлюємо коефіцієнт смислового навантаження кожного елемента композиції (тобто в межах композиції) та всіх елементів композиції одночасно (тобто в межах всього твору).

Наприклад, у чотирикомпонентному (відсутня розв'язка) оповіданні Ф. О'Коннор "Життя, яке ви рятуєте, може виявитися вашим" (F. O'Connor "The Life You Save May Be Your Own") [13, 746-772] для номінації головних героїв містера Шіфтлета, старої жінки та її дочки Лусінел автор обирає різні найменування. Розглянемо ці найменування (первинні та вторинні номінації) детальніше в описі та відобразимо їх в узагальненій таблиці 1 за кожним елементом композиції, окремо зазначивши загальну кількість їх вживання.

В основу власної назви персонажа, за проведенням змістовим аналізом, покладене одне зі значень англійського слова *shift* – "виверт, хитрощі"; також: "переміщення, перенесення" [1, 474]. Отже, це людина, що весь час подорожує, змінює своє оточення, і, подорожуючи, вдається до хитрощів, обманює людей, щоб досягти своєї мети. Словотворчий суфікс *let* додає до основного змісту найменування зменшувальну ознаку (за аналогією з *star* → *starlet*). У читача певним чином формується висновок, що з часом невеликі хитрощі *бродяги* переростуть у дещо набагато загрозливіше для людей. Так, номінація головного персонажа, представлена в експозиції, виявляється найбільш влучною для його характеристики, оскільки вона також фігурує у кульмінації.

Коефіцієнт смислового навантаження номінацій, що вживаються в експозиції, яка має заінтригувати читача, складає, за запровадженою методикою 4:15 (0,27), де 4 — кількість композиційних елементів у даному художньому творі, а 15 — кількість одиниць персонажної номінації, вжитих в експозиції. Це ще раз підтверджує досить велике смислове навантаження одиниць номінації, вперше представлених у тексті.

Як бачимо із таблиці 1, під час розгортання подій характеристики головного персонажа набувають додаткових ознак: *бродяга, чоловік, однорукий чоловік, однорукий хлопака, бідний покалічений бродяга без друзів*, але ідея "бродяги" залишається визначальною. Таким його бачить самовпевнена (*володарка сонця*) *стара жінка*, і вважає, що він — *не той, кого можна боятися*. Там. Т. Шіфтлет розказує їй, що він — *теслер*, але колись був *співачом церковного хору, майстром на залізниці, помічником у похоронному бюро*. Загальна кількість номінацій у зв'язці та розвитку дії становить 369 одиниць (див. табл. 1). За рахунок такої кількості номінацій смислове навантаження цього композиційного елемента — найменше і складає 4:369 (0,01). Нові номінації розширюють та поглиблюють знання читача про головних персонажів, кардинально не змінюючи визначальних рис їхніх характерів; швидкість дії сповільнюється.

Номінація *містер* у контексті ситуації звучить іронічно, характеризуючи персонаж лише за належністю до чоловічої статі та за роллю, яку він відіграв у житті обманутої ним *Лусінел*. Номінації *дівчани* у розвитку дії належать оповідачу (*велика дівчина в короткій блакитній бавовняній сукні, велика рум'яна дівчина*) і мають негативно-іронічний відтінок. *Дівчина* також зображена через сириняття її люблячої матері: *дівчинка, наймиліша в світі дівчинка, моя сдіна, та моя мила дівчинка, маленька ллячка, найневинніша в світі дівчина, нагорода* (для Шіфтлета), *Наречена*.

Шіфтлет одружується з *дівчиною, яка не може говорити*, забирає її від матері, впевнено сидячи за кермом "уснадкованого" автомобіля лише для того, щоб залишити її у придорожньому ресторані під назвою "The Hot Spot". У цьому кульмінаційному епізоді *дівчина* для Шіфтлета лише *та, що їде автостопом*, хоча офіціант у ресторані вбачає у ній *Божого ангела*. Кількість номінацій у кульмінації — найменша (11 найменувань). Наростає темп дії, номінації у кульмінації є визначальними, що певною мірою змінює підтекст твору. Коефіцієнт смислового навантаження кульмінації складає 4:11 (0,36). Відсутність розв'язки спонукає читача до подальших роздумів над долею дійових осіб оповідання.

Таблиця 1

Елемент композиції	Первинна номінація 1	Вторинна номінація 1	Первинна номінація 2	Вторинна номінація 2	Первинна номінація 3	Вторинна номінація 3
Експозиція	Mr. Shiftlet (1)	Mr. Shiftlet (1); a tramp (1); no one to be afraid of (1); he (3)	her daughter (1)	the daughter (1); her daughter (1)	the old woman (1)	the old woman (2); she (2)
	1	6	1	2	1	4
Всього в експозиції						15
Зав'язка та розвиток дії		the tramp (1); a man (2); one-arm jackleg (1); Mister (1); Tom T. Shiftlet (1); a carpenter (1); a one-armed man (1); a gospel singer (1); a foreman on the railroad (1); an assistant in an undertaking parlor (1); a poor disabled friendless drifting man (1); Mr. Shiftlet (28); he (116); you (25); I (34)		the daughter (6); daughter Lucynell Crater (1); a large girl in a short blue organdy dress (1); baby girl (1); the sweetest girl in the world (1); my only (1); Lucynell (11); the big rosy-faced girl (1); that sweet girl of mine (1); that girl (1); the girl (1); one that can't talk (1); the most innocent girl in the world (1); like a baby doll (1); a prize (1); Sugarbaby (1); she (14)		the owner of the sun (1); Lady (15); Lucynell Crater (1); the old woman (38); she (25); you (10); I (19)
		215		45		109
Всього у зав'язці та розвитку дії						369
Кульмінація		Mr. Shiftlet (4); I (3)		an angel of Gawd (1); hitchhiker (1); she (2)		
		7		4		
Всього у кульмінації						11
Спад дії		he (10); Mr. Shiftlet (11); I (2); a man with a car (1)				
		24				
Всього у спаді дії						24
Всього в оповіданні	1	252	1	51	1	113
Загальна кількість						419

Для спаду дії характерне вживання нейтрального за змістом займенника *він* та власної назви *м-р Шіфтлет* для позначення головного героя. Крім того, тепер *він* — *чоловік з машиною*. Номінації другої головної героїні — дівчини тут зовсім відсутні. Швидкість дії

знову сповільнюється, спостерігаємо повтор номінацій. Сміслове навантаження спаду дії удвічі менше і стає 4:24 (0,17).

Отже, більша величина коефіцієнта показує вищу ступінь семантичного навантаження одиниць номінації в експозиції та спаді дії, а менша величина коефіцієнта показує послідовну повільність у розгортанні сюжету (зав'язка та розвиток дії). Кульмінація, як правило, несе найбільше смислове навантаження. В межах же всього твору коефіцієнт смислового навантаження складає 1:419 (0,02).

Для контрастивного зіставлення розглянемо особливості вживання одиниць номінації у трикомпонентному (відсутня розв'язка та спад дії) оповіданні В. Катер "Сентиментальність Вільяма Тавінера" (W. Cather "Sentimentality of William Tavener") [14, 740-745], які наводимо у таблиці 2.

Таблиця 2

Елемент композиції	Первинна номінація 1	Вторинна номінація 1	Первинна номінація 2	Вторинна номінація 2
Експозиція	Hester (1)		William Tavener (1)	
		a strong woman (1); a good manager (1); executive woman (1); quick of tongue and something of an imperatrix (1); their mother (1); she (6)		the most prosperous farmer (1); her husband (1); William (4); a hard man towards his neighbors and even towards his sons: grasping, determined, and ambitious (1); he (6)
	I	II	I	13
Всього в експозиції				26
Зав'язка та розвиток дії		his wife (1); too vigorous a woman to be much of a strategist (1); Hester Perkins (1); a very happy bride (1); Hester (12); she (20); I (19)		William (18); a quiet man like William (1); poor little fellow (1); her husband (2); their father (1); he (9); you (13); I (15)
		they (3)		
		55		60 - 3
Всього у зав'язці та розвитку дії				118
Кульмінація		she (2); I (1)		your father (2); her husband (1)
		3		3
Всього у кульмінації				6
Всього в оповіданні	I	69	I	79
Загальна кількість				150

Головні дійові особи оповідання *Гестер та Вільям Тавінери* — фермери. Найменування, що вживаються в експозиції, змальовують їх як наполегливих трударів: *Гестер, сильна жінка, хороша управителька, жінка-керівник, гостра на язик, та схожа на імператрицю; Вільям, вельми успішний фермер, суворий до сусідів, і навіть до своїх синів: скупий, рішучий, честолюбний*. Коефіцієнт смислового навантаження експозиції складає 3:26 (0,12).

Але не ці якості їх характерів важливі для вирішення конфлікту, що має місце у кульмінації. До цих найсуттєвіших рис читач підводиться у зав'язці та розвитку дії такими номінаціями: *дуже щаслива наречена, його жінка (Гестер); такий спокійний чоловік, як Вільям, маленький бідолаха, її чоловік, їх батько*. За рішучою, суворою зовнішністю цих людей ховаються тонкі душі, м'які добрі серця. Спогади про минуле ламають кригу щоденних турбот, якими переповнене життя подружжя, зближують їх. Тавінери згадують, що, насамперед, вони — люблячі чоловік і жінка, і батьки. Коефіцієнт смислового навантаження зав'язки та

розвитку дії невисокий, бо розгортання подій, за таблицею 2, було сповільнене деталями характеристики головних персонажів і складає 3:118 (0,03).

У кульмінації сповнена ніжності *Гестер* бачить у *Вільмі* свого чоловіка та батька своїх дітей (номінації *ваш батько, її чоловік*). Саме ці номінації найякше відображають стосунки у родині Тавінерів. Коефіцієнт смислового навантаження кульмінації значно вищий, ніж у попередньому оповіданні, що засвідчує різке зростання динамічності і становить 3:6 (0,5). Коефіцієнт смислового навантаження цього оповідання нижчий, ніж попереднього (0,02) і складає 1:150 (0,01).

У такий спосіб створюється можливість кількісного порівняння як різнокомпонентних творів, так і вживання одиниць номінації у різних елементах композиції художніх творів. Як засвідчує здійснений нами аналіз, важливим чинником виступає кількість елементів, які вживаються для номінації головних персонажів оповідання. За нашим дослідженням коротких американських оповідань, вона є обернено пропорційною щодо ступеню нагнітання подій, чим створюється емоційне напруження у розповіді. Кількість номінацій у кульмінації є найменшою, але саме у цьому елементі композиції вони мають найбільше семантичне наповнення.

Отримані кількісні величини можуть використовувати для визначення динаміки перебігу змістових процесів, особливо при зіставленні різних творів. Подальшою перспективою застосування цього критерію є порівняльно-типологічний аналіз літературних творів а) одного письменника, б) різних письменників, в) одно/різномовних літератур. Квантитативний підхід до аналізу вторинних найменувань головних персонажів художнього твору є потужним знаряддям для якісної переоцінки даних, отриманих у процесі дослідження.

Література

1. Англо-український словник / Під ред. М.Л. Подвезько, М.І. Балла. — К.: Радянська школа, 1974. — 667 с.
2. Бандура О.М. Теорія літератури. — К.: Радянська школа, 1969. — 286 с.
3. Козаченко І.В. Статистика. — К.: Вища школа, 1977. — 248 с.
4. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. — Л.: Просвещение, 1978. — 327 с.
5. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко С.В., Кійко Ю.Є. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. — Чернівці: Рута, 2000. — 136 с.
6. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1988. — Вып. XXIII. — С. 281-309.
7. Николаева Т.М. От звука к тексту. — М.: Языки русской культуры, 2000. — 680 с.
8. Положин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія. — Ужгород: Закарпаття, 1999. — 240 с.
9. Labov W. The Transformation of Experience in Narrative Syntax // Language in the Inner City. — Philadelphia: University of PA Press, 1972. — P. 354-396.
10. Pickering J.H., Hooper J.D. Literature. — N.Y.: Macmillan Publishing Company, 1986. — 1573 p.
11. Traugott E.C., Pratt M.L. Linguistics for Students of Literature. — N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1980. — 444 p.
12. Viehweger D. Semantische Merkmale und Textstruktur // Studia grammatica. — XI. — Berlin, 1976.
13. American Literature. A Chronological Approach / Ed. by G.R. Carlsen, E.H. Schuster, A. Tovatt, P.O. Tovatt. — N.Y.: McGraw Hill, Inc., 1989. — 910 p.
14. Perrine's Literature, Structure, Sound, and Sense / Ed. by Thomas R. Arp. — N.Y.: Harcourt Brace College Publishers, 1998. — 1522 p.

Iryna Mykytiuk, Olexandr Oguy. Secondary Nomination Elements in the Plot Structure of a Literary Text: The Coefficient of the Semantic Charge. The article deals with quantitative approach to analysis of secondary nomination elements in the plot structure of a literary text. The suggested approach to analysis of semantic world of secondary nomination can serve as a powerful instrument for qualitative re-evaluation of the data obtained in the process of investigation and for comparison of different literary texts.

СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ БІБЛЕЇЗМІВ У РОМАНІ У. СТАЙРОНА “СПОВІДЬ НЕТА ТЕРНЕРА”

Деякі літературні критики відносять твір “Сповідь Нета Тернера” (1968) американського письменника У. Стайрона до жанру психологічного роману. Інші схиляються до думки, що роман У. Стайрона є роздумами над темою історії, в яких основна увага зосереджена на психічному стані ватажка повстанців [7]. Названий твір написаний у вигляді ретроспективної оповіді від першої особи. У ньому відображено кривавий заколот негрів-рабів південно-східної частини штату Вірджинія, що відбувся у 1831 році. За п'ять днів до своєї страти ватажок повстання Нет подумки повертається до подій, викладених у зізнаннях, що записав адвокат Т.П. Грей.

За типологічною класифікацією, до біблеїзмів відносяться: 1) власні імена біблійного походження; 2) біблійні поняття, реалії; 3) слова і вирази, згруповані за біблійною тематикою; 4) лексичні одиниці, утворені від біблеїзмів внаслідок позамовних чинників; 5) крилаті вислови і фразеологічні одиниці та 6) біблійні цитати, що зафіксовані у словниках.

У романі У. Стайрона, що є об'єктом нашого дослідження, виявлено тільки власні імена біблійного походження: топоніми і антропоніми; біблійні цитати та фразеологізми. Усі ці біблеїзми у тексті твору виступають алюзіями на Святе письмо і виконують інформативну та експресивну функції.

Серед антропонімів біблійного походження найчастіше згадуються *Daniel* (Daniel 1:3), *Isaiah* (Isaiah 1:1; 2:1), *Jeremiah* (Jeremiah 1), *Ezekiel* (Ezekiel 2:3). Найближчим із біблійних пророків по духу Нету видався Єзекіїль: “*Of all the Prophets it was Ezekiel with his divine fury to whom I felt closest by kinship, and as I sat there these mornings, the pork and apples devoured, the bag of brained cottontails at my side, I would for a long time ponder Ezekiel's words because it was through his words that the wishes of the Lord concerning my destiny (even more so than through the words of the other Prophets) seemed most clearly to be revealed: Go through the midst of Jerusalem, and set a mark upon the foreheads of the men that sigh and cry for all the abominations that be done in the midst thereof... Slay utterly old and young, both maids and little children, and women: but come not near any man upon whom is the mark...*” [8, 61-62] (Ezekiel 9:8; 11:13; 14:1; 20:1; 33:30). Як і Єзекіїль, Нет Тернер уособив у собі всезнищуючий Божий гнів. Він був упевненим, що на нього покладена місія — одного дня звільнити рабів із неволі та повести їх до Єрусалима.

Єзекіїль — один із великих пророків епохи Старого Заповіту, син священика Вузія (Бузі), мешкав у Єрусалимі. В 597 році до нашої ери Навуходоносор захопив місто. Єзекіїля разом із царем Єхонією та іншими знатними мешканцями забрано до вавилонського полону. Там Єзекіїлю було дозволено жити у власному будинку в поселенні євреїв-полонян на ріці Ховар. Приблизно через чотири роки Бог зробив його пророком. До повного знищення Єрусалима у 586 році до нашої ери головним у пророцтвах Єзекіїля був заклик до покорі. А після того, як вавилонці зруйнували Єрусалим, Єзекіїль пророкував, що настануть ті дні, коли Господь дозволить євреям відбудувати місто та Божий Храм (Єзекіїль 1:1-3; 20:33-38; 36:26-36; 43:1-5).

Суддю Коба головний герой порівнює із Йовом (Job 19:20). Містер Коб був таким невдахою, як і біблійний персонаж Йов: “*...I had overheard Travis speaking to Miss Sarah about this man Cobb, and the terrors which had beset him grisly and Job-like within the space of a single year*” [8, 67]. Йов утратив дітей, здоров'я, багатство, але відмовився від поради своєї дружини проклясти Бога.

Важливим видом словесності, вжитим у романі “Сповідь Нета Тернера”, є біблійна притча про кукіль і збіжжя (Матвій 13). У. Стайрон уводить притчу про кукіль і збіжжя у внутрішню мову Нета Тернера для того, щоб допомогти читачеві збагнути мотиви його поведінки. Сама притча виступає алегорією на вчинок протагоніста. Слова *кукіль і збіжжя* вжито у тексті роману метафорично. Суть притчі про кукіль, яку розповів Ісус Христос, навчаючи своїх слухачів прикладами із притч, полягає в тому, що царство небесне подібне до чоловіка, який посіяв на полі добре насіння. Ворог підкинув до насіння кукіль. Під час жнив Бог наказав зібрати і спалити кукіль, а пшеницю скласти до його клуні. Згідно з Ісусовим тлумаченням: “Хто добре насіння посіяв був — це Син Людський, а поле — це світ, добре

насіння — це сини Царства, а кукіль — сини лукавого; а ворог, що всіяв кукіль, — це диявол, жнива — кінець світу, а жінці — янголи” (Матвій 13:37-39).

У розумінні Нета Тернера у світі співіснують, як кукіль, так і пшениця, добрі і погані люди. Заголовок четвертого розділу роману *It is done (Сталось)* є аллюзією на Одкровення святого Іоанна Богослова 21:6: “І сказав Він мені: “*Сталось! Я Альфа й Омега. Початок і кінець. Хто прагне, тому дармо я дам від джерела живої води*” (Одкровення 21:6). Нет виконав завдання Бога — звершив суд над несправедливими. За це він також постав перед судом округу, який для всіх присутніх мав різне значення. Для адвоката Грея це було не тільки “відокремленням куколя від пшениці”, але і спробою зрозуміти мотиви, що спонукали чорного проповідника до заколоту та кривавої розправи. У розумінні Нета “кукіль” — уособлення всіх поганих, несправедливих людей, гнобителів, “синів лукавого” (Матвій 13:38). Головний персонаж уважав, що всіх рабовласників необхідно знищити для того, щоб на полі (на світі) залишилося тільки “добре насіння”, гноблені, нужденні, добрі люди, “сини Царства” (Матвій 13).

Протагоніст вірить у те, що царство Бога наближається і прийде воно у вигляді винищення рабовласників, котрі, наче той кукіль, були ворогами і гнобителями негрів. Сидячи на лаві підсудних, Нет просить Бога пробачити йому кров убитих невинних: “*Forgive me the blood of the innocent and slain*” [8, 113] (Jeremiah 19:4). Словосполучення *the blood of the innocent* (кров невинних) згадується у Книзі Пророка Єремії у зверненні до людей, які порушували Божі закони та кров’ю невинних наповнили долину Бен-Гіном.

Служіння Єремії припадає на 625-585 роки до нашої ери. Він був сином священика. Упродовж багатьох років люди Ізраїля не підкорялися Богові, не поважали його законів. Завдання Єремії полягало у тому, щоб попередити юдеїв: якщо вони не змінять своєї поведінки, то їх землю захопить інший народ, а їх заберуть до Вавилону. Якщо б вони звернулися до Бога, то він би пробачив їм. Народ не прислухався до слів пророка тому був покараний.

Нет Тернер нагадує пророка Єремію. Він бачив страждання таких рабів, як сам, і намагався попередити їх про ту небезпеку вічного рабства та знущань, яка загрожує їм у тому випадку, якщо вони не будуть поважати Бога та один одного.

Протагоніст проповідує своїм друзям те, що негри подібні до ізраїльтян у єгипетському полоні. Він закликає людей до об’єднання. Тільки тоді вони, як євреї, стануть великим народом. Для того, щоб позбутися пут рабства, негри повинні мати гордість. Релігія білих людей павчає рабів покори своїм власникам. “*In the visions of the night, brothers, God spoke to Jacob and He said, ‘I am God, the God of thy father: fear not to go down into Egypt, for I will there make of thee a great nation... And Jacob went down into Egypt and the peoples of Israel multiplied and Moses was born... He delivered the Jews out of Egypt and into the Promised Land... Pride, pride, everlasting pride will make you free*” [8, 298] (Exodus 2; Deuteronomy 34).

Нет Тернер відчув у собі силу та впевненість у тому, що він зможе піти слідами Якова і Мойсея та вивести свій народ із рабства. “... *I knew then what Jesus must have known when upon the shores of Galilee he said: ‘Follow me, and I will make you fishers of men*” [8, 298] (Matthew 4:19; Mark 1:17) (“І він каже до них: “Ідіть за мною — Я зроблю вас ловцями людей!” (Матвій 4:19, Марко 1:17). Протагоніст порівнює свої відчуття з тим, що відчув Ісус Христос, коли той прийшов у Галілею та довідався, що Іоанна Хрестителя ув’язнено, і закликав людей піти за ним.

У південних штатах навіть вільним неграм жилося не краще, ніж хворим на проказу у Галілії. Їм було важко найнятися на роботу тому, що майже всі білі господарі мали своїх невільників. Про такого вільного негра, Арнольда, ми дізнаємося з уст Нета. Він не мав ні ремесла, ні освіти, блукав дорогами Єрусалима, жебраючи на своє животіння. “*Surely even the poor lepers of Galilee, and all the outcasts to whom Jesus ministered in those awful times, lived no worse than such a free Negro in Virginia during the years of which I think and speak*” [8, 253]. Нет порівнював вільних негрів із зараженими проказою людьми у Галілеї тому, що вони перетворилися на покидьків суспільства, деградувавши від свого безвихідного становища настільки, що навіть раби жорстоко насміхалися з них та зневажали їх.

У Нета Тернера було небагато друзів упродовж усього життя. Першим із них був Біліс — хлопець на три роки молодший від Нета. Якось, втілаючи друга, головний герой пригорнув

Його. Юнакові ніколи не спадало на думку те, що людська плоть могли бути настільки приємною на дотик. При цьому Нет згадує про взаємну приязнь біблійних персонажів Давида та Йонатана, порівнюючи свої стосунки з Вілісом із тими, які були між біблійними прототипами: *"The soul of Jonathan was knit with the soul of David, and Jonathan loved him as his own soul"* [8, 201] (1 Samuel 20). Фразеологізм *David and Jonathan* має значення "нерозлучні друзі" і є аллюзією про Першу Книгу Самуїла 20.

Парафіян проповідника Епса, у якого Нет перебував на службі, він описує як ганебне зборище сварливих людей. Нет порівнює їх богослужіння з вавилонським. *"It seemed to me Babylonian, a mockery..."* [8, 237]. Вавилонці поклонялися природним стихіям та богам та богиням, які їх уособлювали. У 605-562 роках до нашої ери вони завоювали Юдею.

Юнак завжди відчував духовну близькість Господа. Іноді Бог ховався у стовпі хмари чи вогню. *"God had a way of concealing Himself from men in strange forms — in His pillar of cloud and pillar of fire, and sometimes even hiding Himself from our sight altogether so that long periods on earth would pass during which men might feel that He had abandoned them for good. Yet all through the later years of my life I knew that despite His hiding Himself for a while from me, He was never far off and that more often than not whenever I called He would answer — as He did for the first time on that cold day: "I abide..."* [8, 245] (Genesis 13:21). У роздумах Нета ми пізнаємо слова із книги Вихід: *"А Господь ішов перед ними вдень у стовпі хмари, щоб провадити їх дорогою, а вночі в стовпі огню, щоб світити їм, щоб ішли вдень та вночі"* (Вихід 13:21). Таким чином Господь допомагав євреям іти по пустелі до обіцяного краю на чолі з пророком Мойсеєм.

На думку Нета, Бог посилав йому різні випробування на шляху до здійснення мети та вичікував, щоб побачити, як юнак зможе витримати все, що випало на його долю. Єдиною втіхою для молодого чоловіка було читання Біблії та проповідання Божого слова. Виконуючи щодня якусь роботу по господарству разом із паном, протагоніст заглиблювався у видіння пророка Ісаї та розмірковував над його словами: *"Ye shall not labour in vain, nor bring forth for trouble, for ye are the seed of the blessed of the Lord — and for a long time, as in a trance, dream of myself safe in the new Jerusalem all toil or heat or misery"* [8, 263] (Isaiah 55:10).

Як і пророк Ісаї, Нет вірив у те, що він трудився даремно. Він сподівався на те, що Господь колись поблагословить ту працю, яку він виконував, а винагородою за всі прикроці стане новий Єрусалим. Топонім *Єрусалим* у романі У. Стайрона "Сповідь Нета Тернера" виступає символом духовного відродження, винагороди за страждання, здобуття свободи. Не випадковим є те, що місто у штаті Вірджинія, до якого їздив головний персонаж зі своїм паном, називається Jerusalem. За задумами Нета воно повинне було стати звільненим від рабства краєм, у якому об'єдналися б усі звільнені злидарі.

Пророцтва Ісаї допомагали народу Юдеї пережити важкі часи. Особливе значення відіграє видіння Єрусалима, оспіване у п'ятдесят другій частині Книги Пророка Ісаї: *"Радійте, співайте сумісно, о єрусалимські руїни, бо народа Свого Господь звеселив, — викупив Єрусалим!"* (Ісаїя 52:9). Для Нета у мріях про Єрусалим було втілене духовне оновлення його народу.

Юнак усамітнювався у лісі, роздумуючи над словами Ісаї, намагаючись наблизитись до Бога та виявити причину свого страждання і проблеми інших рабів. Найбільше молодого чоловіка зворушували такі рядки у пророцтвах Ісаї: *"Is not this the fast I have chosen? To loose the bonds of wickedness, to undo the heavy burdens, and to let the oppressed go free, and that ye break every yoke?"* [8, 266; 281] (Isaiah 58:6-7). Ці слова наведені у тексті роману двічі. Вони згадуються для того, щоб передати стан душі протагоніста. Нет постив по п'ять днів для того, щоб у ясному розумі знайти відповідь про вихід свого народу зі скрутного становища рабства, отримати від Бога знак, вказівку стосовно того, як розірвати пута безбожності та скинути ярмо неволі.

Під час своїх постів молодий проповідник звертався до слів пророка Йоїла: *"The sun and the moon shall be darkened and the stars shall withdraw their shining"* [8, 277] (Joel 1:2). У Книзі Йоїла у Старому Заповіті описані нашествя сарани та страшна посуха. Його пророцтво стало попередженням для ізраїльтян (Йоїл 1:2).

Нет сприйняв рядки Йоїла як вішування про близьку війну та повстання. У своєму видінні протагоніст побачив чорного та білого ангелів, які зійшлися на поєдинок. Чорний ангел здобув перемогу та звернувся до молодого чоловіка з такими словами: *"Wherefore didst thou marvel? These shall make war with the Lamb and the Lamb shall overcome them, for he is Lord of lords and King of kings, and they that are with him are called, and chosen, and faithful. Such is your luck, such you are called to see, and let it come rough or smooth you must surely bear it"* [8, 280]. Таким став заклик до повстання у сприйнятті Нета.

Він інтерпретував видіння як вішування про винищення всіх білих рабовласників та їх родин. Божий знак не давав йому спокою. З місця свого усамітнення Нет знову повертався на ферму до щоденних обов'язків. Вигляд ферми нагадував йому поселення хворих на проказу в Юдеї. *"I thought of a hateful encampment of lepers in Judea"* [8, 281] (Matthew 10:8; 11:4-5).

Одного разу, послухавши проповідь Нета Тернера про наслідування прикладу євреїв, що звільнилися від гніту єгиптян, виголошену для чорношкірих рабів, білий чоловік на ім'я Брентлі звернувся до протагоніста з проханням очистити його від гріха. Нет виконав обряд хрещення. Не випадковим є те, що у цій ситуації він цитує слова пророка Єзекїїля: *"I will lay sinews upon you, and will bring up flesh upon you, and cover you with skin, and put breath in you, and you shall live, and you shall know that I am the Lord..."* [8, 305] (Jezekiel 37:1-10). Побачивши долину, повну кісток, Єзекїіль промовляє: *"I побачив я, аж ось на них жили, і виростило тіло, і була натягнена на них шкіра зверху, та духа не було в них. І пізнасте ви, що я Господь, коли я повідчищу всі гріби, і позвожду вас із ваших гробів, мій народе, і введу вас до Ізраїлевої землі!"* (Єзекїіль 37:8, 13). Нет мав на увазі те, що Брентлі очиститься і Господь пробачить йому та врятує його тоді, коли настане Судний день. Крім такого значення, у словах Єзекїїля у контексті роману відчувається передбачення того дня, коли раби здобудуть свободу.

Напруженість ситуації перед повстанням передає повтор цитованого із Біблії речення: *"The first shall be last"* [8, 298; 334] (Matthew 19:30; 20:16; Mark 10:31). Ісус Христос промовляв ці слова, коли проходив містами та селами до Єрусалима та говорив про тих, хто будуть спасеними: *"І ось, є останні, що стануть за перших, і є перші, що стануть останніми"* (Лука 13:30). Рядок *The first shall be last* став гаслом для повстанців.

Під час повстання протагоніста охопила паніка. Він усвідомив розбіжність між проповіданням та вбивством на ділі. Згадуючи смертні покарання біблійних персонажів, Нет намагається виправдати свої вчинки: *"Had not Joshua with his own sword slain the King of Makkedah? And with his own bow had not Jehu killed Joram on the field of battle?"* [8, 343]. Він подумки звертається до Ісуса Навина, який убив царя Маккеди та Ісху, який убив Йорама. Ісус Навин був послідовником Мойсея, вождем ізраїльського війська. Із дванадцяти розвідників, які побували за наказом Мойсея у Ханаані, тільки Ісус та Халев вірили у те, що ізраїльтяни з Божою допомогою зможуть завоювати країну. Бог винагородив їх за віру. Зі всіх євреїв, які народилися у Єгипті, тільки Ісус та Халев увійшли до Ханаану (Вихід 17:9-13; Числа 13-14; Ісус Навин 10:10, 16, 17).

Ісху (Ціуй) був полководцем ізраїльського царя Йорама, який у 841-814 роках до нашої ери панував у Ізраїлі. Пророк Єлісей наказав Ісху знищити нащадків царя Ахава та цариці Єзавелі. Ісху діяв згідно з Божою волею (II Царів 8:16; Лука 3:29). Нет сподівався, що Господь виправдає вбивство, яке він учинив, так само, як ті, що скоїли біблійні персонажі.

Нет проповідував любов до ближнього серед своїх послідовників: *"Beloved, let us love one another: for love is of God; and every one that loveth is born of God and knoweth God"* [8, 350; 401] (I John 4:7-9). *"Улюблені, любім один одного, бо від Бога любов, і кожен, хто любить, родився від Бога та відає Бога!"* — закликав апостол Іоанн (I Іоанн 4:7). Наслідуючи слова Іоанна про любов до ближнього, протагоніст заперечив їх своїми вчинками: вбивством невинної дівчини та підбуренням інших рабів до різні.

В останньому розділі роману шість разів повторюється речення: *"Surely I come quickly..."* [8, 397; 399; 400; 401; 403] (Luke 12:40). Не випадковим є те, що проповідники не покидають ці слова на лаві підсудних під час очікування смертного вироку. Перед розп'яттям Ісус Христос звертався до людей: *"Тому будьте готові і ви, - бо прийде Син Людський тієї години, коли ви не думаете!"* (Лука 12:40).

Як бачимо, у лексиконі Нета Тернера домінують антропоніми і цитати біблійного походження, що виступають алюзіями на Святе письмо і сприяють відтворенню психічного стану головного персонажа до повстання і після його поразки. Нест дивиться на світ очима фанатичного проповідника, постійно шукаючи аналогії своєї поведінки у біблійних оповідях про канонізованих персонажів. У Стайрон не випадково зосередив свою увагу на жорстокості вчинків протагоніста. Автор роману доводить, що саме роздуми головного персонажа над біблійними текстами привели до кривавої розправи над рабовласниками. Мотиви діяльності Нета зумовлені його надуманою місією відновлення справедливості у світі рабства. Вчинок головного героя суперечить біблійній заповіді про любов до ближнього, але й одночасно може бути виправданий тим, що Бог схвалив жорстокість пророка Мойсея щодо єгиптян під час виходу євреїв із володінь гнобителів. Стилістична функція біблеїзмів у внутрішній мові головного персонажа У. Стайрона насамперед полягає у створенні асоціативних зв'язків із Біблією, що поглиблюють розуміння мотивів поведінки Нета.

Література

1. Англо-русский фразеологический словарь / Купин А.В. — М.: Гос. Изд-во иностранных и национальных словарей, 1956. — 1 455 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. — Л.: Просвещение, 1973. — 304 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Сов. Энцикл., 1969. — 607 с.
4. Біблія: Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. — К., 1988. — 1 523 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М.: Наука, 1987. — 263 с.
6. Holy Bible. New Revised Standard Version Containing Old and New Testaments. — Grand Rapids (Michigan): Zondervan Bible Publishers, 1990. — 1 412 p.
7. Ross W.D. The Critical Response to W. Styron. — Westport: Greenwood Press, 1995. — 285 p.
8. Styron W. The Confessions of Nat Turner. — New York: A Signet Book, 1968. — 404 p.

Natallia Cherkus. Stylistic Function of Biblical Units in the Novel The Confessions of Nat Turner by W. Styron. This article is devoted to the consideration of the stylistic function of Biblical units in the inner speech of the main personage of W. Styron's novel. Being allusions to the Holy Scripture antroponyms, toponyms, quotations and phraseological units of Biblical origin form new additional associative ties that assist in reflecting the protagonist's psychological state and the motivation of his behaviour as a fanatic preacher of the Bible. At first sight it is unnatural for the priest to do evil as Nat Turner did. But there were Nat's meditations on the Bible that lead him to commit cruelty because he was issuing from the analogy of the Jews and the Negroes. Like the Jewish people who struggled for shaking off the yoke of the Egyptian pharaohs the Negroes wanted to get rid of their oppressors.

Олена Шонь

МОВНІ ЗАСОБИ ІРОНІЇ В КОРОТКИХ ОПОВІДАННЯХ ДОРОТІ ПАРКЕР

В американській літературі Дороті Паркер (1893-1967) — поетеса, прозаїк, драматург і критик — найбільш відома як майстер короткого оповідання ("short story"). Об'єктом її творчості був внутрішній світ людини, крах ілюзій, переживання і пошук справжніх духовних цінностей у 20-тих роках ХХ століття, які характеризувались як "ера крайнього і небезпечного песимізму, особливо стосовно соціальних експериментів, здійснюваних жінками", — алкоголь, куріння, кокаїн, короткі стрижки, поява екстравагантного танцю "Чарльстон", розпуста [7, 16]. Однак, звертаючись до теми втрачених ілюзій, загибелі надій на щастя, письменниця позбавляє свої твори похмурого трагізму, розвінчує фальшиву доброчесність і лицемір'я, передусім засобами іронії. Аналізуючи зразки малої прози письменниці, критики доходять висновку, що її іронія має оптимістичний відтінок, а оповідання характеризуються дотепністю і витопченістю [6, 706; 7, 19-20]. Збірки оповідань "Laments for the Living" (1930), "After Such Pleasures" (1933) дали підставу американським літературним критикам назвати Дороті Паркер талановитим представником жанру гумористичного "short story", а за оповідання "Big Blonde" письменниця була удостоєна літературної премії імені О'Генрі [3, 4].

Ситуативна іронія, що виникає внаслідок контрасту між ситуативним контекстом і прямим значенням слова, словосполучення чи речення, реалізується в коротких оповіданнях Дороти Паркер засобами лексичного і синтаксичного рівня. Продуктивним є засіб семантизації лексеми за схемою “blame-by-praise” (догана у вигляді похвали) [8, 34]. Суть цього засобу полягає в тому, що словникові значення лексичних одиниць відступають на другий план, а на перший план виходить контекстуальне значення, що є протилежним до буквального, і накладання цього негативного значення на позитивне словникове створює нове імпліцитне модальне значення лексичної одиниці [2, 206; 4, 14; 5, 10; 8, 34]. Засобом семантизації лексеми актуалізується іронія в оповіданні “Mr. Durant”:

First thing you know, she'd be having puppies — and the way they look after they've had them, and all! That would be nice for the children to see, wouldn't it? [13, 46].

Іронічне забарвлення містять роздуми містера Дюрана про собаку, яку привели його діти. Містер Дюран, черствий, позбавлений почуттів чоловік, боїться будь-яких потрясінь у своєму розміреному житті. Іронічність досягається використанням лексеми “nice” — “pleasing, agreeable” [18, 604], — яка змінює позитивну семантику на протилежну під впливом макроконтексту, імплікуючи справжнє ставлення персонажа до висловленого: “буде жахливо, якщо собака матиме цуценят, і діти це бачитимуть”.

Актуалізація іронії засобом семантизації лексеми паявна в оповіданні “Here We Are”:

“Oh, really?” she said. “Well, that's nice. That's lovely. The first thing you say to me, as soon as you get me off on a train away from my family and everything, is that you don't like my hat. The first thing you say to your wife is you think she has terrible taste in hats. That's nice, isn't it?” [11, 59].

Слова примхливої і вередливої нареченої забарвлені уїдливою іронією. Ефект досягається за рахунок того, що в макроконтексті лексеми “nice” і “lovely” (highly pleasing) [WSD, 531] набувають протилежного негативного значення “awful, unpleasant” і надають словам нареченої імпліцитної суб'єктивно-оцінної модальності: “це жахливо, що тобі не подобається мій капелюшок, ти невічливий і нетактовний”.

В оповіданні “The Lovely Leave” семантизація лексеми “lovely” є джерелом створення ситуативної іронії:

“No, don't say that,” she said. “I know it wasn't very much time. But oh, it was lovely!” [15, 18].

Іронія декодується лише в мегаконтексті, через сприйняття читачем твору в цілому. Чекаючи у відпустку свого чоловіка, що був військовим, його дружина уявляє собі, як чудово вони проведуть час удвох, однак, коли чоловік з'являється вдома, вони знову починають сваритися. Виникає імпліцитний зміст: “відпустка була не такою приємною, як передбачалося”. Іронія інтенсифікується винесенням лексеми “lovely” в заголовок оповідання.

В оповіданнях Дороти Паркер наявні випадки реалізації іронії засобом транспозиції синтаксичних структур — вживання синтаксичних структур у невласливих їм денотативних значеннях і з додатковими конотаціями [1, 205; 4, 33]. Цим засобом експлікується іронія в оповіданні “The Sexes”. Тут має місце поєднання транспозиції стверджувальних речень у заперечні і навпаки.

“Who's up in the air?” she said. “I'm sure I didn't know it was a criminal offense to say I wouldn't dream of giving you all that trouble. I'm afraid I must be awfully stupid, or something” [16, 24-25].

“I'm terribly sorry you haven't been having a good time,” she said” [16, 25].

“Oh, didn't you?” she said. “Well, that was the impression I got. It must be my stupidity” [16, 26].

Іронія тут декодується у мегаконтексті через сприйняття ситуації оповідання — через дрібницю виникає сварка між закоханими. Насправді, такі висловлювання створюють протилежний смисл — “я нічого поганого не сказала, у нашій сварці винен лише ти, я зрозуміла, що ти маєш на увазі”.

В оповіданні “I Live On Your Visits” іронія створюється поєднанням транспозиції стверджувальних речень у заперечні і вживанням неасимільованих іншомовних виразів.

"Of course," she said in a deep voice that gave each word its full due, "if you do not wish to kiss me, let it be recognized that there is no need for you to do so. I had not meant to overstep. I apologize. *Je vous demande pardon. I had no desire to force you. I have never forced you. There is none to say I have*" [12, 277].

"Thank you," his mother said. "If you think I ask too much, I plead guilty. *Mea culpa*" [12, 282].

У поєднанні цих засобів виникає імпліцитний смисел — "я тобі ніколи цього не пробачу". Глибину і уїдливість іронії підкреслюють синонімічні вирази *Je vous demande pardon* (фр.) і *Mea culpa* (лат.).

Наступним продуктивним засобом іронічного зображення в оповіданнях Дороти Паркер є лексико-синтаксичний алогізм — зв'язок одного слова із двома або декількома іншими в різних смислових планах, а також алогічне поєднання декількох однорідних членів речення, функцією якого є дискредитація понять у контексті [2, 101-102].

Засобом іронічного осміяння є лексико-синтаксичний алогізм в оповіданні "Glory in the Daytime":

She actually knew an actress; the way you and I know collectors of recipes and members of garden clubs and amateurs of needlepoint [10, 119].

Іронія виникає внаслідок комплексного вживання письменницею зіставлення різнорідних об'єктів і лексико-синтаксичного алогізму. Зіставляючи іменники фреймів "мистецтво" (*actress*) і "домашнє господарство" (*collectors of recipes and members of garden clubs and amateurs of needlepoint*), Дороти Паркер створює імпліцитну модальність: "акторський світ — буденний, Лілі Уінтон — звичайна жінка, нічим не відмінна від інших". Іронія тут є засобом розвінчання ілюзій про те, що світ людей мистецтва — недоступний для простого обивателя. У цьому випадку іронія, створена засобом лексико-синтаксичного алогізму, відзначається м'якою тональністю.

Характерними для авторського стилю Дороти Паркер є лексико-синтаксичні алогізми, коли в одному синтаксичному ряду поєднуються не віддалені, а близькі за семантикою лексеми, однак, їх поєднання порушує внутрішню сутність зображуваного явища. Такі лексико-синтаксичні алогізми створюються письменницею як засіб гострого іронічного осміяння в оповіданні "Glory In the Daytime".

She was tall and slow and silvery; often she appeared in the role of a duchess, or of a Lady Pam or an Honorable Moira [10, 120].

Контраст виникає між величністю зіграних Лілі Уінтон ролей — герцогині, Леді Пем, Благородної Мойри (*a duchess, or of a Lady Pam or an Honorable Moira*) — і духовною вбогістю самої актриси. Очевидною є авторська прагматика — розвінчати чергову ілюзію, змусити читача зробити висновок про те, що про особистість актора не варто судити з його ролей, що дійсність є набагато прозаїчнішою.

У цьому ж оповіданні нами зафіксовано випадок застосування одного із різновидів лексико-синтаксичного алогізму — алогічного поєднання частин складносурядного речення:

Miss Noyes was full of depths and mystery, and she could talk with a cigarette still between her lips [10, 120].

Перша частина речення (*Miss Noyes was full of depths and mystery*) є алюзією на відоме твердження про глибину і загадковість жіночої душі, друга — (*and she could talk with a cigarette still between her lips*) є алюзією на спосіб життя міс Ноес, прихильниці популяризованого в 20-ті роки богемного життя, — її пристрасть до куріння, розкутість поведінки. Зовнішня парадоксальність такого поєднання породжує іронію, створює суб'єктивно-оцінну модальність: "міс Ноес — духовно порожня жінка, що втратила свою жіночість".

В оповіданні "The Wonderful Old Gentleman" лексико-синтаксичний алогізм використовується Дороти Паркер як засіб іронічної характеристики місис Віттейкер:

But Mrs. Whittaker's attitude of kindly tolerance was not confined to her less fortunate relatives. It extended to friends of her youth, working people, the arts, politics, the United States in general, and God, Who had always supplied her with the best of service [17, 54].

Твердження про те, що місис Віттейкер з терпимістю ставиться до менш везучих родичів, друзів молодості, до працюючих, до мистецтва, політики, США, Бога (*her less fortunate*

relatives, friends of her youth, working people, the arts, politics, the United States in general, and God, Who had always supplied her with the best of service), містить імпліцитну суб'єктивно-оцінну модальність: "насправді *місіс Біммеїкер* все це байдуже".

Значне місце у творчості Дороти Паркер займає асоціативна іронія, що реалізується засобами текстового рівня. Високим ступенем продуктивності відзначаються різні види повтору, зокрема лексичний повтор. В оповіданні "Glory In The Daytime" він є засобом характеристики *місіс Мердок*:

Then it turned out that Miss Noyes, new come to little Mrs. Murdock's own bridge club, knew an actress [10, 119].

Mr. Murdock was one who carried no enthusiasm whatever for plays and their players, and that was too bad, for they meant so much to little Mrs. Murdock [10, 119].

She liked little Mrs. Murdock [10, 120].

Little Mrs. Murdock walked home through the early dark, and stars sang in the sky above her [10, 120].

Little Mrs. Murdock was the first arrival [10, 123].

Across Miss Noyes's shoulder she caught sight of little Mrs. Murdock [10, 126].

"Why, I—" said little Mrs. Murdock, and blushed. *"I've been married for ages," she said* [10, 127].

Словосполучення "*little Mrs. Murdock*" поступово змінюючи і конкретизуючи свою семантику, повторюється в авторській мові 20 разів у метаконтексті цього оповідання. Від деталі портретної характеристики тендітної і мініатюрної *місіс Мердок* вона трансформується у засіб експлікації легковірності і наївності героїні, її невміння розбиратися в людях.

В оповіданні "Glory In The Daytime" високою продуктивністю відзначається і контактний лексичний повтор (31 приклад), створений письменницею як засіб іронічної характеристики Лілі Уінтон:

1. *"What a clever little face," said Lily Wynton. "Clever, clever little face. What does she do, sweet Hallie? I'm sure she writes, doesn't she? Yes, I can feel it. She writes beautiful, beautiful words. Don't you, child?"* [10, 126].

2. *"Oh, lousily," Lily Wynton said. "Lousily, lousily, lousily. But what isn't? What isn't, in this terrible, terrible world? Answer me that"* [10, 130].

У цьому випадку контактний повтор створює ефект надлишковості, перевантаження мови Лілі Уінтон, цим самим зумовлюючи насмішкувато-іронічне ставлення до неї слухача (*місіс Мердок*) і читача. Іронічній критиці піддається награна поведінка актриси та її духовне зубожіння, яке вона намагається приховати за солодко-нудотними фразами, позбавленими, проте, справжніх, ширих смодій. А в оповіданні "Here We Are" авторка використовує стилістичний повтор:

"Oh, I'm terribly glad," she said. "Ellie and Louise looked lovely, didn't they? I'm terribly glad they did finally decide on pink. They looked perfectly lovely" [11, 56].

"I'm terribly glad you thought so," she said. "I'm glad some one did. How did you think Ellie looked?" [11, 57].

Вжитий в оповіданні оксюморон "*terribly glad*", що втратив свою оказіональність і експресивність, використовується в розмовному мовленні як кліше. Однак він набуває експресивності і стилістичного забарвлення у конструкції з повтором, стає носієм іронічного смислу — насправді ревнива наречена підозрює чоловіка в тому, що під час вінчання він звергав більше уваги не на неї, а на її дружок.

Продуктивним засобом вираження іронії в оповіданнях Дороти Паркер є діалогічне і авторське цитування, що вживається з метою реалізації іронії різних відтінків — від м'якої, доброзичливої до безжальної, уїдливої, що наближається до сарказму.

Доброзичливу іронію, що створюється засобом діалогічного цитування, простежуємо в оповіданні "Here We Are":

"Joe Brooks is not a cheap traveling salesman!" she said. "He is not! He gets a wonderful salary."

"Oh yeah?" he said. "Where did you hear that?"

"He told me so himself," she said.

"Oh, he told you so himself," he said. "I see. He told you so himself" [11, 60].

В оповіданні зображено весільну подорож молодят і їх сварку. В ньому тісно переплітаються гумор і легка іронія. У запалі сварки наречена починає вихвалити достоїнства свого колишнього друга, зокрема те, що він одержує багато грошей. Чоловік, іронізуючи над легковірністю дружини, цитує її слова *"He told me so himself"*, значення яких у цьому контексті змінюється — *"він обманював тебе, в нього немає грошей"*. Іронія інтенсифікується поєднанням цитати з повтором і наявністю вигука *"Oh"*, який у цьому випадку є маркером іронічного цитування.

Діалогічне цитування в поєднанні з повтором у мегаконтексті в оповіданні *"Glorv In the Daytime"* — ефективний засіб реалізації гострої, безжальної іронії, що наближається до сарказму. Іронічному осміянню піддається розмовна манера тогочасних жінок, які, прагнучи до емансипації, розкутості і рівності з чоловіками у всьому, вживали у своєму мовленні велику кількість жаргонізмів і наближених до них колоквіалізмів.

1. *"Honestly," she said, "it was the funniest thing you ever heard in your life. We'd just finished the last rubber — oh, I forgot to tell you, I won three dollars, isn't that pretty good for me? — and Hallie Noyes said to me, 'Come on in to tea tomorrow. Lily Wynton's going to drop up,' she said. Just like that, she said it. Just as if it was anybody" [10, 121].*

2. *"Drop up?" he said. "How can you drop up?" [10, 121].*

3. *"You might ask her how she'd like to try dropping down, for a change," Mr. Murdock said" [10, 121].*

4. *"'Drop up!' " he said. "' Drop up.' for God's sake!" [10, 122].*

5. *"Oh, hello," he said to her. He looked back at his paper, and kept his eyes there. "What did you do? Did you drop up to Hank Noyes's?" [10, 133].*

6. *"It's Hank to me," he said. "Hank or Bill. Did what's-her-name show up? I mean drop up. Pardon me" [10, 133].*

У мові містера Мердока цитований вираз *"to drop up"* (*"заходити"*) набуває відверто зневажливої конотації. Однак у конкретному випадку іронія створюється комплексним поєднанням мовних засобів, що сприяє її інтенсифікації і поглибленню створеного ефекту. Такими засобами є графічне маркування цитованого виразу лапками (приклад 4), буквалізація значення виразу *"drop up"* — *"впасти вгору"* — і створення на основі буквалізації каламбуру *"drop down"* — *"впасти вниз"* (приклади 2 і 3), іменник *"what's-her-name"*, утворений шляхом лексикалізації синтаксичної групи і містить у своїй семантичній структурі зневажливу конотацію, вжитий для характеристики актриси Лілі Уїнтон, а також вживання як синонімічного виразу *"to show up"*, який, крім синонімічного значення *"з'явитися несподівано"*, має й інше значення — *"виділятися, показувати себе"* (приклад 6). Отже, іронія містера Мердока, а власне, і самої письменниці, спрямовується як на манеру міс Носе, типової представниці емансипованого американського жіноцтва, висловлюватися, так і на поведінку її знайомих, яких він вважає порожніми, нікчемними і не вартими особливої уваги.

Характерними для Дороти Гаркер є цитатійні конструкції, в яких відсутній їх перший елемент — неіронічне висловлювання, яке надалі цитується і набуває іронічного забарвлення. Графічним маркером такої цитати є лапки, а також, як правило, вказівка на джерело цитування. Такий механізм реалізації іронії використовує письменниця в оповіданні *"Glorv In the Daytime"*.

Critics recurrently referred to her as "that great lady of our stage" [10, 120].

Авторка цитує характеристику актриси Лілі Уїнтон, дану їй в одній із газет. Однак це не є простою констатацією факту, передачею загальноприйнятої точки зору на відому актрису, а й засобом створення авторської імпліцитної суб'єктивно-оцінної модальності — *"Лілі Уїнтон — звичайна людина, зовсім не така, якою її представляють"*.

Аналогічні випадки авторського цитування наявні і в оповіданні *"Big Blonde"*.

But after they had had a few drinks — "to pull themselves together" — she made so many wishful references to her bruise that he shouted at her and rushed out and was gone for two days [9, 911].

Іронія письменниці спрямована на пристрасть Хейзел Морс до алкоголю, на її думки про те, що алкоголь здатний вирішити будь-які проблеми невдалого життя. Вираз *"to pull*

themselves together” (“зібратися з силами”) є авторським цитуванням вірогідного пояснення героїнею своєї пристрасті до спиртного. У випадку цитування його семантика змінюється, виникає авторська імпліцитна суб’єктивно-оцінна модальність: “алкоголь не може покращити становище, лише калічить, руйнує людину”. Іронія інтенсифікується оформленням конструкції, що цитується, як вставної, і наявністю лапок.

Іронічно висміюється фамільярність у стосунках, прийнята як добронормативний тон у колі Хейзел Морс.

Often he brought several friends with him — “The Boys”, they were called. The Boys were big, red, good-humored men, perhaps forty-five, perhaps fifty [9, 911].

Іронія експлікується наявністю лапок, авторського зауваження “*they were called*”, яке вказує на цитатійний характер елемента “*The Boys*”. Протилежне значення випливає в макроконтексті — контактному вживанню числівників, що позначають вік “хлопчиків” 45-50 років. Іронія підсилюється наявністю повтору вставного слова “*perhaps*”, що імпліцитно підкреслює випадковість знайомств Хейзел Морс, невпорядкованість її стосунків з чоловіками, беззмістовне витрачання життя на швидкоплинні задоволення.

Конструктивним засобом асоціативної іронії у творах Дороти Паркер є алюзії на історичних осіб і літературних персонажів. При цьому особливий ваги набуває вертикальний контекст, в основі якого лежать фонові знання реципієнта [4, 84]. Таким є механізм реалізації іронії в оповіданні “*Big Blonde*”:

“Can you get it anywhere?” Mrs. Morse felt superbly Machiavellian [9, 917].

Відтворюючи думки і почуття Хейзел Морс, Дороти Паркер засобом алюзії зіставляє героїню з італійським політичним мислителем Нікколо Макіавеллі (1469-1527), який у своїх працях висловлював ідею про те, що заради зміцнення держави припустимі будь-які засоби, навіть нехтування нормами моралі. Порівняння Хейзел Морс з Макіавеллі іронічне, оскільки її ідея — будь-якими засобами дістати таблетки вероналу, щоб покінчити життя самогубством, розв’язавши таким чином усі проблеми.

I expect my clothes will turn yellow, like Miss Havisham’s in “Great Expectations”, by Charles Dickens, an English novelist, 1812 — 1870. Miss Havisham had a broken heart, and I’ve got a broken garter [14, 65].

В оповіданні “*The Garter*” засобом алюзії створюється легка, доброзичлива іронія. Оповідання ведеться від І особи і представляє думки дівчини, у якої на балу випадково розв’язалася підв’язка. Засобом алюзії на роман Ч. Діккенса “*Great Expectations*” страждання дівчини порівнюються із стражданнями міс Гевішем. Але таке порівняння іронічне, оскільки міс Гевішем зазнає страждань і усамітнюється через те, що її зрадив наречений, а страждання героїні пов’язані лише з її уявним страхом перед тим, що хтось із гостей дізнається, що в неї трапилось, і це ламає їй життя. Іронія інтенсифікується зіставленням словосполучень “*broken heart*” (“розбите серце”), де дієприкметник “*broken*” реалізується в переносному значенні, і “*broken garter*” (“розірвана підв’язка”), де дієприкметник “*broken*” реалізується у прямому значенні.

Узагальнюючи наші спостереження над мовними засобами іронії в оповіданнях Дороти Паркер, наголосимо, що для стилю письменниці особливо властиві повтор, цитатія, і лексико-синтаксичні алогізми, а вживання транспозиції синтаксичних структур, алюзії, іншомовних слів є обмеженими. У той же час, як показує аналіз контексту творів Дороти Паркер, ці засоби виявляють також значний потенціал при актуалізації іронії.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). — М.: Просвещение, 1990. — 300 с.
2. Буйницкая Т.А. Языково-стилистические средства юмора и сатиры в публицистике Э.О. Киша: Дисс. ... канд. филол. наук. — Львов, 1967. — 273 с.
3. Лагунова М.В. Предисловие // Parker D. Short Stories and Poems. — Moscow: Foreign Languages House, 1959. — С. 3-8.
4. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии. — К.: Наук. думка, 1989. — 128 с.

5. Салехова Н.К. Языковая природа и функциональная характеристика стилистического приёма иронии (на материале английской и американской художественной литературы XVIII-XIX вв.): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М. Тореза. — М., 1976. — 24 с.
6. Companion to Literature in English / Ed. by Ian Ousby. — Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 1994. — 1036 p.
7. Gill B. Introduction // The Portable Dorothy Parker / Rev. & Enlarged Ed. with a New Introduction by B. Gill. — Harmondworth: Penguin Books, 1976. — P. XIII-XXVIII.
8. Knox N. The Word "Irony" and Its Context. 1500-1775. — Durham: Duke University Press, 1961. — 258 p.
9. Parker D. Big Blonde // Book of Fiction / Di Gianni R., Rompf K. — New York: McGraw-Hill, Inc., 1995. — P. 907-922.
10. Parker D. Glory In the Daytime // Parker D. Short Stories & Poems. — Moscow: Foreign Language House, 1959. — P. 119-134.
11. Parker D. Here We Are // Parker D. Short Stories & Poems. — Moscow: Foreign Language House, 1959. — P. 54-64.
12. Parker D. I Live On Your Visits // Modern Short Stories. The Uses of Imagination / Ed. by A. Mizener. — New York: W.W. Norton & Company Inc., 1962. — P. 276-286.
13. Parker D. Mr. Durant // The Portable Dorothy Parker / Rev. & Enlarged Ed. with a New Introduction by B. Gill. — Harmondworth: Penguin Books, 1976. — P. 35-46.
14. Parker D. The Garter // Parker D. Short Stories & Poems. — Moscow: Foreign Language House, 1959. — P. 64-67.
15. Parker D. The Lovely Leave // The Portable Dorothy Parker / Rev. & Enlarged Ed. with a New Introduction by B. Gill. — Harmondworth: Penguin Books, 1976. — P. 3-18.
16. Parker D. The Sexes // The Portable Dorothy Parker / Rev. & Enlarged Ed. with a New Introduction by B. Gill. — Harmondworth: Penguin Books, 1976. — P. 24-28.
17. Parker D. The Wonderful Old Gentleman // The Portable Dorothy Parker / Rev. & Enlarged Ed. with a New Introduction by B. Gill. — Harmondworth: Penguin Books, 1976. — P. 52-64.
18. Webster's School Dictionary. — Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc., 1986. — 1167 p.

Olena Shon. Linguistic Means of Irony in Short Stories by Dorothy Parker. The article deals with irony as the form of representing reality in short stories by American writer Dorothy Parker. Linguistic means of irony on different linguistic levels are considered. Productive means of situational irony (semanticization of lexemes, transposition of syntactic structures, lexical and syntactic illogical collocations) and associative irony (repetition, citation and allusion) are analyzed in the article.

АВТОРИ НОМЕРА

- Алексієвець Оксана Миколаївна** — кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (ТДПУ)
- Валігура Ольга Романівна** — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології ТДПУ
- Верзун Лариса Іванівна** — викладач кафедри практики англійської мови ТДПУ
- Грицьків Андрій Васильович** — старший викладач кафедри іноземних мов Інституту аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства (ТАНГ), аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
- Деркевич Наталія Альбертівна** — аспірант кафедри німецької мови ТДПУ
- Дуда Александра Ігорівна** — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для обліково-економічних спеціальностей ТАНГ
- Козуб Любов Степанівна** — аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
- Кравець Оксана Богданівна** — аспірант кафедри англійської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка (ЛНУ)
- Крива Лілія Василівна** — викладач кафедри іноземних мов ТДПУ
- Кривий Андрій Іванович** — аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
- Кушнерик Володимир Іванович** — кандидат філологічних наук, доцент кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету (ЧНУ)
- Маєвська Леся Іванівна** — викладач кафедри німецької мови ТДПУ
- Микитюк Ірина Михайлівна** — асистент кафедри англійської мови ЧНУ
- Михайленко Валерій Васильович** — доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови ЧНУ
- Лотоцька Кароліна Ярославівна** — кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології ЛНУ
- Огуй Олександр Дмитрович** — доктор філологічних наук, професор кафедри германського, порівняльного та загального мовознавства, завідувач кафедри англійської мови (для н/ф) ЧНУ
- Озарко Галина Михайлівна** — аспірант кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів ЛНУ
- Олійник Тетяна Сергіївна** — кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології ТДПУ
- Панчишин Тетяна Анатоліївна** — викладач кафедри іноземної філології Кам'янець-Подільського педагогічного університету

Петрик Тетяна Володимирівна — асистент кафедри англійської філології ЛНУ

Саляк Ірина Зіновіївна — викладач кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Семененко Галина Миколаївна — асистент кафедри граматики та історії англійської мови Київського національного лінгвістичного університету

Сімонок Валентина Петрівна — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого

Цинда Наталія Деонизіївна — аспірант кафедри англійської філології ТДПУ

Черкас Наталія Володимирівна — асистент кафедри англійської філології ЛНУ

Шонь Олена Богданівна — викладач кафедри практики англійської мови ТДПУ

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!

Редакційна колегія збірника "Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство", затвердженого ВАК України, як фахове видання з філологічних наук (див. Бюлетень ВАК України, 2000, № 6) запрошує до співпраці. Видання здійснюється на основі самофінансування, за кошти авторів.

Редколегія просить авторів дотримуватись єдиних правил при оформленні та поданні матеріалів до друку. Чітке виконання авторами зазначених вимог сприятиме якості та оперативності видання збірника.

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

1. Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі мовознавства. Мова публікації – українська.
2. Рукопис подається в електронному варіанті на дискеті (3,5") комп'ютерного набору у системі не нижче *Microsoft Word 8.0* та два примірники тексту, роздрукованих на лазерному принтері, пронумерованих олівцем на зворотньому боці і підписаних автором.
3. Статті аспірантів надсилаються з рекомендацією наукового керівника.
4. В окремому файлі та на окремому аркуші — відомості про автора (прізвище автора, ім'я, по батькові, вчений ступінь та звання, місце роботи і посада (для аспірантів – вуз і кафедра прикріплення), домашня адреса, телефон, факс, E-mail).
5. Рукописи, не прийняті до друку, не повертаються.

Правила оформлення наукових статей

у Наукових записках (Серія: Мовознавство) ТДПУ ім. В. Гнатюка

1. Ім'я та прізвище автора (авторів) друкується праворуч за зразком:

Олег Коваленко

2. У наступному рядку посередині прописними літерами друкується назва статті.
3. Основний текст статті подається далі через 1 рядок. Основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали без переносів. Розмір шрифту 12 у Times New Roman (33–35 рядків на сторінку). Поля ліворуч — 3 см, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч — 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Фрагменти рукопису, що слугують ілюстративним матеріалом, друкуються курсивом. При використанні іншого шрифту, його інстиляція обов'язково подається на дискеті! Малюнки подаються додатково у вигляді окремих файлів форматів TIFF, BMP або PCX. Графіки і діаграми подаються додатково у вигляді окремих файлів: CoreDRAW!
4. Цитування й посилання внутрішньотекстове з використанням квадратних дужок, де вказується номер джерела за списком, а через кому — сторінка на зразок [7, 125]. При цитуванні декількох джерел — [7, 125; 11, 64; 17; 23, 25-29].
5. Через 1 рядок після основного тексту статті в алфавітному порядку подається опис цитованих джерел за зразком:

1. Калита А.Д. Фоносемантика у загальній системі семантичного знашя // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 1998. — № 1. — С. 130–135.

2. Лінгвістичні читання: Аспекти варіативності мови: Павл. посібник / Л.М. Медведєва, О.М. Старикова, Н.Ю. Медведєва. — К.: Вища школа, 1993. — 224 с.

3. Монакін В.М. Актуальні завдання контрастивного вивчення лексики слов'янських мов // Проблеми загальної семантики: Тези міжнар. наук. конференції / Ін-т мовознавства НАН України, Київ, держ. лінгв. ун-т. — Київ, 1999. — С. 36–39.

4. Фасеев Ф.С. Способи образования терминов в татарском литературном языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / МГПИИЯ. — М., 1958. — 18 с.

5. Янчева Т.В. Просодія висловдовань-захоплень в англійському мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — Київ, 1997. — 246 с.

6. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged / Ed. by Ph. B. Gove. — Springfield: Webster Inc., Publishers. — 266 p.

6. Через 1 рядок після опису цитованих джерел подається резюме англійською мовою. В резюме вказати: ім'я та прізвище автора (авторів), назву статті. Резюме вміщує стисло інформацію про основні результати та висновки дослідження, які висвітлює стаття. Обсяг — до 6–7 рядків.

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність поданої інформації. Авторські оригінали, що не відповідають зазначеним вимогам, не приймаються до розгляду. Відхилений оригінал авторові не повертається. Рукописи підлягають додатковому редакційному рецензуванню. Прорецензована стаття може бути повернута автору на доопрацювання.

ІСТОРІЯ МОВИ	3
Семененко Галина. Структура та функціонування підрядних речень причини в давньоанглійській мові	3
ФОНЕТИКА. ФОНОСЕМАНТИКА	8
Алексісвець Оксана. Науково-теоретичні висновки дослідження просодичних засобів інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення	8
Козуб Любов. Співвідношення інтонації і прагматики при аналізі усних інформаційних текстів	10
Кувширик Володимир. Фоносемантичні універсали у індо-європейській сім'ї мов	14
ГРАМАТИКА. СЕМАНТИКА	17
Наталія Деркевич. Текстокогерентні властивості дієслівних похідних із невідокремлюваними префіксами в структурному аспекті	17
Оксана Кравець. Проблема семантики сполучникової когезії у художньому стилі	20
Тетяна Панчишина. Модальний аспект німецького речення “ірреального бажання”	27
Тетяна Петрик. Парадигматичні зв'язки елементів поля ергативності сучасної англійської мови	31
Наталія Цида. Синтаксичний статус залежних дієприкметникових конструкцій	36
ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ТЕРМІНОЛОГІЯ	41
Лариса Вергун. Відтворення семантики нових термінів англійської терміносистеми “освіта” засобами української мови	41
Андрій Грицьків. Сіткове моделювання як метод лінгвістичного дослідження	46
Олександра Дуда. Семантика терміна і контекст (на матеріалі англійських текстів з економіки)	51
Тетяна Олійник. Символічні власні імена в контексті художнього твору	55
Ірина Салаяк. Про синонімію елементів англійських парних словосполучень	60
Валентина Сімонок. Антропоцентричний аспект дослідження іншомовної лексики в українській мовній картині світу	62
ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. ПРАГМАТИКА	66
Лілія Крива. Перлокутивний ефект переконання в англійському політичному дискурсі.....	66
Андрій Кривий. Функціонально-семантична категорія заперечення в академічному дискурсі.....	69
Леся Масвська. Невербальні складові комплексного мовленнєвого акту <i>взасморозуміння</i> (на матеріалі німецького діалогічного мовлення)	73
Валерій Михайленко. Дейктичність займенника-підмета у спонукальному реченні давньогерманських мов.....	80
Галина Озарко. До питання взаємодії категорій композиції та прагматики художнього тексту	84
Ольга Валігура. Мовна інтерференція як соціолінгвістичний процес та принципи її класифікації.....	89
ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	93
Кароліна Логоцька. Антитеза: когнітивні, функціональні та мовні аспекти аналізу.....	93
Ірина Микитюк, Олександр Огуй. Одиниці вторинної номінації в елементах композиції художнього твору: коефіцієнт смислового навантаження.....	99
Наталія Черкас. Стилістична функція біблеїзмів у романі У. Стайрона “Словідь Нета Тернера”	105
Олена Шонь. Мовні засоби іронії в коротких оповіданнях Дороти Паркер	109
АВТОРИ НОМЕРА	116